

NEPRAJZI

A MAGYAR NEPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

Szerkeszti Hála József

- Külföldi tanulmányutak, expedíciók (3)
- Társaságok, egyesületek, szervezetek (12)
- Kutatások (15)
- Tudományos rendezvények, konferenciák (20)
- Múzeumok, gyűjtemények (41)
- Kiállítások (47)
- Oktatás (62)
- Téka (66)
- Évfordulók, megemlékezések, köszöntések (75)
- In memoriam (115)
- Mindenféle (125)

HARMINCNEGYEDIK ÉVFOLYAM

2005/1–2.

Folyóiratunk e számát Nagy Lajos, volt naszvadi fényképész fotóival illusztráltuk.
Lásd Gelle Dóra, Horsa Istvánné és Méry Margit írását a 47–54. oldalakon.

A kiadást támogatta a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISSN 0133–8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Paládi-Kovács Attila
Engedélyszám: III/Szl/426/1980.

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kucsák Könyvkötészet és Nyomda
2600 Vác, Dózsa György út 75.
Felelős vezető: Kucsák Gábor

TARTALOM

Külföldi tanulmányutak, expedíciók

Simon András: A vizuális antropológia Németországban. Egy tanulmányút tapasztalatai	3
Lukács László: Göttingeni tanulmányutam	7

Társaságok, egyesületek, szervezetek

Geszti Zsófia–Pákey Viktória: A Jankó János Néprajzi Egyesület	12

Kutatások

Klamár Zoltán: Interetnikus kontaktzóna-kutatások a vajdasági Szerémségben	15

Tudományos rendezvények, konferenciák

Bíró Anna: Non-European ethnographical collections in Central and Eastern Europe. Workshop in the framework of ECHO-project (Budapest, 2004. március 26–27.)	20
Tóth Arnold: Tudományos kutatás és a múzeumok. Néprajzos muzeológusok országos konferenciája (Mezőkövesd, 2004. szeptember 29.–október 1.)	21
Geszti Zsófia–Pákey Viktória: Kultúrakutatás Kárpátalján (Beregszász, 2004. október 15–17.)	23
Klamár Zoltán: Hagományos értékeink a 21. század elején. XIV. Néprajzi Tanácskozás (Zenta, 2004. október 16.)	25
Kiss Réka: Erdély és Moldva népi vallásossága (Kolozsvár, 2004. november 5–6.)	27
Batári Zsuzsanna: Típustervek a 20. századi magyar falusi építészetben. Lakás és társadalom (Szentendre, 2004. november 18.)	29
Nemzetiségi néprajzi konferencia Szegeden.	30
Eperjessy Ernő: A Dél-Alföld nemzetiségi néprajzi és történeti kutatásainak helyzete (Szeged, 2004. december 9–10.)	30
Eperjessy Ernő: A 75 éves Mándics Mihály köszöntése	31
Frazon Zsófia: MaDok-napok. Észrevételek a jelenkutatásról és az intézményi együttműködésről	32
Domokos Mariann: Konferencia a kisepikai műfajok kutatásában elért eredményekről (Budapest, 2005. március 11.)	36
Takács András: Népi orvoslási kutatások a Kárpát-medencében és Moldvában az ezredfordulón (Budapest, 2005. április 6–7.)	38

Múzeumok, gyűjtemények

Munda Hirnök Katalin: Séta a ljubljanoi Kiállítások Házában	41
Lukács László: Gyűjteménygyarapodás 1995–2005. Új szerzeményi kiállítás a Szent István Király Múzeumban	44

Kiállítások

A szó elszáll, a kép megmarad (Klapka György Múzeum, Komárom, 2004. szeptember 17.–2005. március 31.)	47
Gelle Dóra: Viselet- és fotótörténeti kiállítás Komáromban	47
Horsa Istvánné: Nagy Lajos, a volt naszvadi fényképész	48
Méry Margit: „A szó elszáll, a kép megmarad” című kiállítás megnyitója	52
Kepéné Bihar Mária: Munkák és napok. A munkába való belenevelődést szolgáló paraszti játékszerek a Szókratészus Játékmúzeum és Műhely gyűjteményéből (Kecskemét, 2004. október 15.–2005. február 28.)	55

Demeter Éva: Az utolsó harangszó. Balassa Iván emlékére (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2004. október 29.–2005. április 30.)	57

Oktatás

Hont Angéla–Kemény Márton–Küllös Imola: Néprajzi előadások a XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián (Budapest, 2005. március 21.)	62

Téka

Riskó Kata: Űrge Mária népzene gyűjtései	66
H. Bathó Edit: Könyv a jászok viseletéről	67
Brezsnyánszky Károly–Hála József: Kőpénzek és egyéb kővé váltak	69
Tötszegi Tekla: Tanulmánykötet a hatvanéves Gazda Klára tiszteletére	71

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések

Szulovszky János: „Szívem legjobb vérével írtam meg nemzetemnek”. 150 éve, 1854-ben jelent meg Ipolyi Arnold „Magyar mythológiá”-ja	75
Kettős jubileum Szegeden	79
Simon András: 75 éves a Néprajzi Tanszék, 100 esztendeje született Bálint Sándor	79
Bárkányi Ildikó: Kiállítások és konferencia Bálint Sándor emlékére	85
Küllös Imola: Emlékezés Ortutay Gyulára születésének 95. évfordulóján	87
Köszöntések, 2004	89
Tari Lujza: Almási István 70 éves	89
Eperjessy Ernő: A 70 éves Krupa András köszöntése	92
Keszeg Vilmos: Gazda Klára köszöntése	93
Szulovszky János: Köszöntjük P. Szalay Emőket	94
Köszöntések, 2005	96
T. Bereczki Ibolya: Barsi Ernő köszöntése	96
Küllös Imola: Köszöntjük Görög Veronikát	97
Bárkányi Ildikó: Juhász Antal hetvenéves	99
Kettős ünnepség Voigt Vilmos tiszteletére	100
Bárth Dániel: A hatvanöt éves Voigt Vilmos köszöntése	100
Lancendorfer Zsuzsanna: Virágének egy virágnevűnek. (Küllös Imola 60 éves)	102
S. Lackovits Emőke: Szacsavay Éva születésnapjára	107
Verebélyi Kincső köszöntése	109
Török Katalin: Emlékeztetcsokor Verebélyi Kincső születésnapjára	109
Verebélyi Kincső: Emlékezés és köszönetnyilvánítás	111

In memoriam

K. Csilléry Klára emlékezete	115
Selmeczi Kovács Attila: K. Csilléry Klára életrajza	115
Szalados Béla: Emlékeim K. Csilléry Kláráról	116
Flórián Mária: K. Csilléry Klára emlékeztünk	119
Kósa László: Kicsi Sándor halálára	120
Paládi-Kovács Attila: Búcsú Varga Gyulától	121

Mindenféle

Hála József (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások	125

KÜLFÖLDI TANULMÁNYUTAK, EXPEDÍCIÓK

A vizuális antropológia Németországban

Egy tanulmányút tapasztalatai

2002 októberétől 2003 júliusáig DAAD-ösztöndíjasként Németországban, a göttingeni egyetem néprajzi tanszéke vizuális antropológiai speciális képzésének résztvevője voltam (Georg-August-Universität, Institut für Kulturanthropologie/Europäische Ethnologie, Curriculum Visuelle Anthropologie). Az ott töltött tanév során a néprajzi-antropológiai filmezés terén elméleti, módszertani és gyakorlati ismeretekre tettem szert, 2003 májusának végén ellátogattam egy Freiburgban rendezett etnológiai filmfesztiválra, ösztöndíjam befejezése után, 2004 tavaszán pedig Göttingenbe utaztam vissza a 7. Nemzetközi Filmfesztivál alkalmával. Ez utóbbi rövid látogatás lehetőségét a szegedi és a göttingeni egyetem között működő testvéregyetemi kapcsolatot nyújtotta pályázat biztosította.

A vizuális antropológia Göttingenben

Göttingenben Németország- és Európa-szerte az egyik legjelentősebb néprajzi-antropológiai, tágabb értelemben véve tudományos dokumentumfilm-műhely működik. Három intézmény, illetve szervezet együttes munkálkodása jelenti a vizuális antropológia magas szintű művelését. Az IWF (Institut für den Wissenschaftlichen Film) több szakterület tudományos filmjeinek gyűjtőhelye, alkotóműhelye. Az intézetnek külön néprajzi szekciója van (Volkskunde-Völkerkunde), archívuma pedig – a ma már nyugdíjas, magyar származású munkatárs, Simon Ferenc néprajzi filmes működése révén – számos magyar filmanyagot is őriz. A néprajzi részleg munkáját napjainkban Manfred Krüger operatőr és Beate Engelbrecht etnológus irányítják. Kétéves rendszerességgel ez az intézmény szervezi és bonyolítja a göttingeni nemzetközi néprajzi filmfesztivált, melyet 2004-ben hetedik alkalommal rendeztek meg. A filmintézet rendszeresen indít nyári filmkursusokat, ahol a kultúrákutatók és a társadalomtudósok a filmezés gyakorlatában szerezhethetnek jártasságot. Beate Engelbrecht az etnológiai tanszéken oktat fotózást és filmezést. (Mint a német egyetemeken általában, Göttingenben is külön tanszékként létezik az elsősorban a saját, illetve Európa népeinek kultúráját vizsgáló néprajzi tanszék, valamint a kizárólag Európán kívüli népekkel foglalkozó etnológiai intézet. Míg az előbbi a bölcsészettudományi kar, addig az utóbbi a társadalomtudományi kar része.)

Az egyetem néprajzi tanszékén (Seminar für Volkskunde, 2003-tól Institut für Kulturanthropologie/Europäische Ethnologie) 1989-től Edmund Ballhaus vezetésével működik a vizuális antropológiai speciális képzés graduális hallgatók számára. Ballhaus 1985 óta oktat a tanszéken, érdeklődésének középpontjában a vizuális antropológia áll. Az akkori tanszékvezető, Rolf W. Brednich támogatásával néhány év alatt sikerült kialakítania azokat az alapvető technikai feltételeket, melyek elegendő alapot nyújtottak a képzés megindításához. Az 1989-től induló Curriculum résztvevői összesen 6 szemeszterben hallgatták és gyakorolták a fotózás (2 félév) és filmezés (4 félév) elméletét és módszertanát. A képzés nem párhuzamos évfolyamokban folyt, hanem a 6 féléves program befejeztével indult az újabb. 2002 őszén, amikortól elnyertem az ösztöndíjat, éppen a filmes rész kezdődött, vagyis a specializáció 3. és 4. félévének lehettem résztvevője a 2002/2003. tanévben. Személyes tapasztalataim tehát elsősorban a ciklus ezen

szakaszáról vannak. Tanulmányaim első szemeszterében a filmelemzés kurzuson a filmezés alapfogalmainak tisztázása valamint a tudományos dokumentumfilm történeti és jelenbéli típusainak, stílusainak megismerése, feldolgozása alkotta az órák gerincét. A 20 főnyi csoport egyetlen külföldi tagjaként is éreztem, hogy egy műhelymunka részesévé válok, hiszen a felvetett kérdésekről nem száraz előadás formájában hallottunk, hanem a problémafelvétéseket filmanyagok elemző megtekintése, közös megvitatása révén jártuk körül. Megismertük és gyakoroltuk a filmelemzés technikáit, a szekvencia- és beállításjegyzőkönyvek készítésének módját. A gyakorlati oktatás részeként a videokamera használatának alapjait sajátítottuk el és kameragyakorlatokat végeztünk, melynek során a kameramozgások, plánok és perspektívák biztos ismeretét és alkalmazását tanultuk meg. A következő szemeszter elméleti képzésében a film és terepmunka, a valóságábrázolás, az objektivitás és szubjektivitás, a tudományos diskurzus és a film, valamint az interjúformák a dokumentumfilmekben témaköröket dolgoztuk fel az előző félévben alkalmazott módon és formában. Mindkét szemeszterben voltak meghívott vendégek: összel az IWF kapcsán már bemutatott Beate Engelbrecht és Manfred Krüger, tavasszal pedig a müncheni Hochschule für Fernsehen und Film (Televízió és Film Főiskola) hallgatói, akik dokumentumfilmjeikből többet bemutattak.

A korábbihoz képest nagyobb hangsúlyt kapott, s komoly feladat elé állította a csoport tagjait a tavaszi félévben a gyakorlat. 4–5 fős csoportokban rövid gyakorlófilmet készítettünk. A csoport, melynek tagja voltam, az egyik göttingeni menzán rögzítette a napi menü elkészítését egészen az első éhes vendég megérkezéséig. Először ennek az anyagnak a forgatásakor alkalmaztuk „élesben” a korábban tanultakat: a kép felvétele mellett a külső mikrofonnal történő hangrögzítés módját, az interjúkészítést, s a kamerahasználat már említett fortélyait. A nyersanyagot az elemzést követően a tanszék stúdiójában megvágta a csoport. E rövid kameragyakorlatokat a kurzus során aztán közösen elemeztük.

A tavaszi szemeszter részét képezte egy 5 napos terepmunka. június 10–14. között. A helyszín Pullman City II. volt, amely egy turisták számára épített western-város, illetve szabadidőpark a Harz hegységben, Hasselfelde település közvetlen szomszédságában. A szakirodalmi tájékozódást követően a terpen a munka és a felvétel a következőképpen zajlott: 8 csoportra oszlott a társaság, csoportonként 2–3 ember dolgozott. Minden csoport más témát kutatott és filmezett. E témakörök, vizsgálati célcsoportok, illetve kérdésfelvetések ezek voltak: 1.) a vezetőség (a hely tartalmi és gazdasági elképzeléseiről); 2.) az ügyintézés és a munkatársak (foglalkozás vagy hivatás); 3.) a show-menedzser; 4.) a hitelesség, valódiság szempontja a western-városban; 5.) az üzletek; 6.) indiánok; 7.) turisták, látogatók; 8.) lakók. A csoport tagjai az adott témakörökben interjúkat rögzítettek a kamerával. Délutánonként nap mint nap ismétlődő vadnyugati show-műsorok szórakoztatják a közönséget. Ezek időpontjában több kamerával az előadásokat filmeztük, itt is megosztva a szerepeket: volt, aki csak közeli plánokat rögzített, más a western-város főterén zajló eseményekről nagyotállokat vett fel, megint mások a közönséget filmezték. Minden este 6 órakor a csoport a napi munkáról megbeszélést tartott, megnéztük, megvittattuk az aznap készített anyagokat. Én az indiánokat vizsgáló csoporthoz csatlakoztam, a show-műsorok során a közönség filmezése volt a feladatom, mindezek mellett a szabadidőpark egész területén nagyotállokat és vágóképként használható felvételeket rögzíttem. A hatalmas mennyiségű nyersanyag elemzése, vágásra való előkészítése, majd csoportokban az egyes részek vágása, végül a film elkészítése nagy munkát jelentett a félév hátralévő részében. A 45 perces film augusztusra készült el *Lebe Deinen Traum – Träume Dein Leben (Éld az álmod – Almodd az életed)* címmel. Videokazettán és DVD-re írott formában sokszorosította a tanszék.

A vizuális antropológiai képzés filmes részének utolsó két félévében a hallgatók – az előző évben szerzett elméleti és gyakorlati ismeretekkel felvértezve – saját vizsgafilmet készítenek. A kurzusok során az egyéni filmkoncepciók kialakításának szempontjait és a felvett nyersanyagok értékelését végzi a csoport.

A tavaszi szemeszterben a filmes kurzusom mellett áthallgattam az etnológiai tanszékre, ahol Beate Engelbrecht a fotózásról tartott órát. Az elméleti ismereteken túl itt is hangsúlyos volt a gyakorlat, 4 fős csoportokban egy 15 képből álló fotóesszét készítettünk, majd az órán ezeket mutattuk be és elemeztük közösen.

A Göttingenben töltött 10 hónap alatt meggyőződhettem róla, hogy az egyetem néprajzi tanszékén egy alapos elméleti és módszertani felkészültséget adó, ugyanakkor mindvégig gyakorlatközpontú vizuális antropológiai oktatás folyik Edmund Ballhaus vezetésével. A speciális képzéshez kapcsolódóan a tanszéki könyvtárban elérhető a téma német és nemzetközi szakirodalmá. Az itt szerzett tudást és tapasztalatokat azóta a szegedi tanszéken meghirdetett két féléves vizuális antropológiai kurzusaimban próbálom továbbadni – sajnos még jelenleg mostohább technikai feltételek bázisán, mint ahogy az Göttingenben rendelkezésre állt. Terveim között szerepel egy vizuális antropológiai szöveggyűjtemény összeállítása is, mely német nyelvű tanulmányok magyar fordításait közli.

A harmadik szervezet a városban, mely ugyancsak a vizuális antropológia műveléséhez kapcsolódik, a Gesellschaft für den kulturwissenschaftlichen Film (GfKf), egy olyan társaság, amely Ballhaus kezdeményezésére alakult 1991-ben, azzal a céllal, hogy – részben az egyetemi képzésben végzett – fiatal filmkészítők, kutatók munkáját előmozdítsa. Így a GfKf mind az IWF-fel, mind pedig a CVA-val szoros együttműködésben dolgozik, sőt, közös filmprojektekben dolgozik múzeumokkal és más kulturális intézményekkel.

A 10. Nemzetközi Etnológiai Filmfórum

2003. május 27. és június 1. között zajlott Freiburgban a 10. Nemzetközi Etnológiai Filmfórum, mely az Európán kívüli kultúrákról készített néprajzi dokumentum- és játékfilmek szemléje volt. A fesztiválon a világ szinte minden részéről voltak jelen filmes szakemberek, köztük a legtöbb bemutatott alkotás készítője is. A néprajzi és antropológiai filmezés „nagy öregjeit” csakúgy láthattunk és hallhattuk, mint a fiatal filmes generáció tagjait. A filmfórum 5 napja során mintegy 40 filmet mutattak be, s a vetítés után lehetőség nyílt az alkotókkal való beszélgetésre, kérdésselvetésekre is.

A filmfesztivál talán legérdekesebb tematikus egysége egy eszkimósorozat volt. Az eszkimók kultúrájának filmes bemutatása Flaherty *Nanook-filmje* (1922) óta visszatérő motívuma az etnológiai filmezésnek. Az 1960-as évek első felében Asen Balicki forgatott az eszkimóknál, a fesztiválon bemutatott sorozat pedig három évtizeddel később, az 1990-es években készült. A helyszín Kanada északnyugati területének keleti fele, a 85%-ban inuit-eszkimók által lakott hatalmas terület: Nunavut, mely 1982-ben kapott autonómiát, majd 1999-ben legfiatalabb tagként csatlakozott a kanadai föderációhoz. A politikai és kulturális önállóság egyik fontos megtestesítője volt egy 1990-ben alakult filmkészítő vállalat. Az „Isuma-produkció” alapítóinak első filmje már 1998-ban elkészült és nemzetközileg ismertté vált. Műfaját a szerzők „dokudráma”-ként határozták meg. Sajátos határterületét adja a dokumentumfilmnek és a játékfilmnek. A szereplők eszkimók, akik azonban nem saját koruk kultúráját jelenítik meg, hanem a múltba kalauzolják a nézőt: négy család az 1930-as években egy közösségi iglut épít, ahol a közelgő tavaszt játékkal, énekekkel, tánccal ünneplik. A következő részek, melyek az 1990-es évek folyamán egészen 2001-ig bezáróan készültek, az 1940–50-es évek viszonyait ábrázolják: az eszkimók ünnep- és hétköznapjait, életmódjukat, társadalmi viszonyait, szociális problémáikat. A fesztiválon levetítették Balicki már emlegetett, az 1960-as években forgatott, a hagyományos eszkimó kultúrát rögzítő, 21 féléves epizódból felépülő filmsorozatát, a *Netsilik Eskimot*. A két sorozat egy alkalommal történt bemutatása jó lehetősége volt az összehasonlításnak. A filmfórumon jelen volt maga Balicki, illetve a Nunavut-sorozat készítőinek képviselőiben Marie-Helene Cousineau.

Therry Michel belga filmes alkotásai – a szerző szavait idézve – a következő kérdésekre keres választ. Hogy mozog az ember kamerával egy számára idegen világban? Hogyan mutat be egy idegen kultúrát és hogyan értelmezi, ülteti át azt? Iránról forgatott filmjében (2002) az iszlám forradalom, a szólásszabadság, a vallási és politikai eszméknek a fiatalabb generációk életében, hitében betöltött szerepe a központi téma. Tíz évvel korábban, 1992-ben Zaireban készített filmet a Mobutu-uralomról, melyben a diktatúra, a függetlenség, a demokrácia és a szabadság fogalmait körbejárva keresi a választ arra a kérdésre, mi lehet a jövője az országnak? A brazil fővárosban, Rioban forgatott film (1990) két főszereplője már gyermekkoruk óta az utcán él, koldulással, lopással, drogkereskedelemmel próbálják a maguk számára a túlélést biztosítani. Csupán kettejük barátsága hoz valami fényt a kemény hétköznapiakba. A harmadik világ társadalmában oly gyakori jelenségnek, gyermekek utcára kerülésének gyökereit keresi a film, s ezt a munkanélküliségben, a népességrobbanásban és a családok szétesésében találja meg.

A hagyomány és a változás közötti feszültség, a tradicionális értékek széttörése a globalizáció korában – e problémakörökhöz kapcsolódik egy újabb tematikus tömb. Az ide sorolt filmek témája és helyszíne sokféle; így ide kapcsolódik a nők helyzete Kenyában, a rabszolgaság intézménye a harmadik világban, vagy az ortodox zsidó rítusok kérdésköre.

A *Visszatérés az idegenbe* című szekcióban ugyancsak több dokumentumfilm története példázza, hogy az elvándorlók visszatérése egykori hazájukba, családjuk származási helyére, mindig traumaként megélt dolog.

A filmek további sora az Európán kívüli világ számos kultúráját érinti, így Tunéziát, Pápua Új-Guineát, Afganisztánt. Az alkotások többsége az ezredfordulón készült új filmprodukciónak, de mellettük ott szerepel a már hivatkozott Balikli Afganisztánról szóló, klasszikusnak számító, 1978-as munkája.

A 7. Göttingeni Nemzetközi Filmfesztivál

2004. május 19–24. között Göttingenben, az IWF-ben tartottak immár hetedik alkalommal nemzetközi néprajzi–antropológiai filmfesztivált. A pályázók januári határidőig beküldött filmjeit egy nemzetközi válogató bizottság minősítette, és az ő döntésük alapján állt össze a fesztivál végleges programja több mint félszáz filmalkotásból. Az első két napon hallgatói filmeket láthattak az érdeklődők. A világ különböző egyeteméről mintegy 20 film került e szekció műsorába. Európa és az Európán kívüli kultúrák egyaránt feltűntek a filmvászonon. Álljon itt néhány kiragadott példa a sokszínű tematikából: a néphagyományok megőrzésének módja egy görög faluban, a turizmus hatása egy kínai falu életére, rivalizáció és barátság a gyermekek, fiatalok különböző korosztályai között Dél-Etiópiában, a házasságkötés ideális és reális képe Kínában, egy londoni temető mint az emlékezés színhelye. A fesztivál egész programját tekintve, csupán egyetlen film volt – itt, a hallgatói szekcióban – melynek készítői között magyarok is voltak. A *Zürri East* alkotója Batthyány Béla, a zürichi művészeti főiskola film/video szakának hallgatója, mellette a film készítésénél Erdélyi Marcell dolgozott még. A 40 perces anyag két férfi és nő Svájból Magyarországra való utazását kíséri végig. Mindhárman az 1956-os forradalom idején hagyták el hazájukat. Mostani útjuk egyben utazás a múltba, s emlékezés a menekülésre, az új hazába való megérkezésre, az ottani életre.

Ugyanilyen tematikai és földrajzi sokszínűség jellemzi a fesztivál további csaknem negyven filmjét. John Marshall több részből álló, összesen közel 6 órányi filmje *A Kalahari Family*. A fesztiválon az ötödik részt láthattuk, amely a függetlenné vált Namíbia fejlődésének útját mutatja be, melynek hatására átalakul a társadalom, megváltozik a természettel való szoros együttélés korábbi mítosza. A társadalmi változásokra erősen koncentráló témák mellett a hagyományos kultúra elemei is megjelennek a filmszalagon. Eric Langjahr svájci filmes a transzhumansz

pásztorok életét mutatja be, hangsúlyozva, hogy ezek az emberek nem a paraszti műlthoz kötődve űzik e foglalkozást, hanem egy maguk választotta sajátos életformát vállalnak.

Gyakori témának számított a fesztivál filmjeiben a szokások, rituális cselekmények, ünnepek bemutatása. Darja Skrt egy szlovéniai kisváros, Gorica karneválját örökölte meg. A település sajátossága, hogy a második világháborút követően az ország különböző részeiből érkező lakosok népesítették be, alakították ki kultúráját, s ebben a karnevál ünnepét, mely korábban nem számított a városka hagyományos ünnepének. Mirja Metsola egy finn népzenei együttesről forgatott filmet. A JPP nevű banda a hagyományos és új elemek alkalmazásával alakította ki sajátos zenei arculatát.

Rahul Roy filmje Indiába, egy Új-Delhi peremén fekvő munkásnegyedbe kalauzol. A 2003-ban készült alkotás két család példáján mutatja be, hogy az elmúlt egy évtized globalizációs változásaiban miképpen harcolnak megélhetésükért a szövömunkások. Egy burundi város, Bujumbura a helyszíne a belga szerző, Philippe de Pierpont filmjének. Még 1991-ben találkozott hat fiúval, akik 6 éves koruk óta az utcán éltek. A film az azóta felnőtt fiatalemberekről szól, s arról, ők hogyan is látják saját életsorsukat. Az amerikai Nancy du Plessis filmje három mormon fiatalember németországi szolgálatát követi végig. A film szerzője a családtól való 2 éves elszakadást és az idegen földön, idegen emberek között Istenről való beszédet átmeneti rítusként értelmezi.

Egy sajátos hagyományt dolgoz fel a göttingeni Edmund Ballhaus filmje. Amikor a keleti fríz területeken a csatornák befagynak, szinte mindenki korcsolyát húz a lábára. A jég ajtót nyit az embereknek a külvilág felé. A film szereplői első „jégfutó” élményeikre emlékeznek, és beszélnek a napjaink éghajlatváltozása okozta fagyos periódusok elmaradásáról.

Rövid szemlénk ugyancsak válogatás a filmfesztivál teljes anyagából. Végezetül még egy rövid portréfilmet kell felidézünk. A tajvani Hu Tai-Li 2002 elején egy párizsi filmszemlén találkozott a néprajzi film nemzetközi hírű teoretikusával, Jean Rouch-sal. Az itt készült felvételekből, személyes beszélgetésekből a szerző egy 12 perces filmet állított össze, mellyel a 2004-ben autóbalesetben elhunyt filmes szakemberre emlékezett.

SIMON ANDRÁS

Göttingeni tanulmányutam

Fejér megye és az alsó-szászországi göttingeni járás között fennálló partnerség keretében 2004. szeptember 22–26. között göttingeni tanulmányúton jártam. Meghívóm és vendéglátóm a Délalsószász Múzeumi Szövetség (Museumsverbund Südniedersachsen), személy szerint a szövetség elnöke, Gerhard Ströhlein professzor, a Göttingeni Egyetemen a kultúrföldrajz tanára és Rainer Rohrbach múzeumpedagógus, a göttingeni Városi Múzeum munkatársa volt. 2001 óta hármasban terveztük Fejér megyei gyűjtemények (Agrártörténeti Szakgyűjtemény, Székesfehérvár–Csala; Pátria Honismereti Kör Gyűjteménye, Aba; Helytörténeti Gyűjtemény, Ercsi) anyagából az ebergötzeni Európai Kenyermúzeum magyarkenyer-kiállításának megvalósítását. A *Brot und Langosch* című kiállítás Ebergötzenben 2003 őszén megnyílt, 2004 pünkösdjétől Dransfeldben, majd szeptember 24-től a duderstadti Honismereti Múzeumban mutatták be. Alcímének megfelelően (*A parasztlelet kultúrtörténetéhez Magyarországon*) a gabonatermesztés, kenyérsütés, táplálkozás kapcsán jó bepillantást engedett népünk életébe, munkájába, mindennapjaiba. Magam az őszi kiállításmegnyitó után előadást tartottam a magyar kenyér kultúrtörténetéről a duderstadti régi városháza dísztermében. Az előadásomat követő fogadáson

Dél-tiroli vizimalom az Európai Kenyermúzeumban
(Fotó: Lukács László)

Szélmalom az Európai Kenyermúzeumban
(Fotó: Lukács László)

az ebergötzeni Európai Kenyérmúzeum kemencéjében egy ottani pékmester által sütött magyar tejfőlős lángost szolgáltak fel.

A duderstadti városháza kora reneszánsz épületét, amely 1530 után épült, a legrégebb épen maradt városházának tartják Németországban. Két alsó, kőből épült szintjén vásárcsarnok, áruház és bíróság, harmadik és negyedik, fachwerk szerkezetű szintjén a városi közigazgatás működött. Duderstadtot a második világháborúban elkerülték az angol–amerikai bombázások, így érintetlenül maradt 600 fachwerk szerkezetű lakóház és középület a gótikától egészen a jugendstilig, köztük a prépostsági plébánia és a régi iskola (1715) épülete, amelyben ma a magyar kenyeret bemutató kiállításunknak helyet adó Honismereti Múzeum működik.

Duderstadtot és környékét, a mintegy két tucat településből álló Eichsfeld területét elkerülte a reformáció, mivel a középkortól 1802-ig a mainzi érsekséghez tartozott. A mainzi érseknek nem csupán egyházfjedelmek voltak, hanem világi hatalommal is rendelkeztek, mint a német-római császár udvari püspökei, a Német-Római Szent Birodalom főkancellárai, ráadásul a mainzi érsek egyike volt a hét német birodalmi választófejedelemnek. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy Duderstadt széles főutcájának két végét egy-egy gótikus templom zárja le. Közülük a hatalmas római katolikus prépostsági felsőtemplomot a helyi népnelv eichsfeldi dómnak nevezi. Közéleben barokk Mária-szobor és Nepomuki Szent János-szobor áll. Szokatlan ez a kis katolikus sziget itt északon, az evangélikus tengerben.

Eichsfeld területét 1945 után a két német államot elválasztó határ kettévágta. Duderstadt és Worbis között 1973-ban határátkelőhelyet létesítettek. Az egykori határállomás épületeiben nyílt meg 1995-ben a Grenzlandmuseum Eichsfeld, amely több mint 4000 tárgyával mutatja be az egykori határelőjárás módszereit, eszközeit és a Német Demokratikus Köztársaságban a szocialista társadalom mindennapjait, ideológiai-politikai elvárásait.

Ebergötzenben az Európai Kenyérmúzeum kiállítása mintegy harminc különböző témát mutat be. Többek között a kenyér történetét, a gabonaféléket, a malmokat, a kenyér szerepét a különböző vallásokban, foglalkozik a világ táplálkozási gondolataival, az éhséggel, a kenyér ábrázolásával a művészetben. A kiállítási épületben rendszeresen fogadnak csoportokat, tanulókat, akikkel a gyakorlatban is megismertetik a kenyérsütést, a dagasztást, a zsemle, a kifli és a perec készítésének titkait. Szabadtéri kemencében gyakran rendeznek sütésbemutatót, sőt, megrendelésre bérsütést is vállalnak. A múzeum kertjében régi gabonaféléket és gyógynövényeket termesztnek. Áttelepített szabadtéri építményei közül az 1700 körül épült dél-tiroli vízimalom és az 1812-ből fennmaradt szélmalom érdemel figyelmet. Mindkettő működőképes. Van Ebergötzenben egy másik malommúzeum is. Egy működő vízimalom, amelyben gyakran vendégeskedett, olykor hónapokig itt élt és alkotott a korábban Magyarországon is kedvelt *Max und Moritz*-történetek írója, Wilhelm Busch (1832–1908).

Göttingai városnézésünk során megilletődötten álltam meg hazánkfia, Körösi Csoma Sándor emléktáblája előtt, amellyel annak a háznak a helyét jelölték meg, ahol itteni egyetemi tanulmányai idején lakott. Látogatást tettem a Georg-August Egyetem Néprajzi Intézetében, ahol a frissen kinevezett professzor asszony, Regina Bendix, a SIEF jelenlegi elnöke fogadott, és ismertetett meg a híres egyetemen folyó európai etnológiai, kulturális antropológiai és néprajzi képzéssel. Megemlítem, hogy Regina Bendix egyetemi tanári székfoglaló előadása a közelmúltban jelent meg (*Wahrnehmungen jenseits des Nadelöhrs. Zeitschrift für Volkskunde* 98. 2002. 205–227.). Ugyancsak most látott napvilágot egy másik publikációja *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* kötetének néprajzi vonatkozásairól (*Ethnology, Cultural Reification, and the Dynamics of Difference in the Kronprinzenwerk. Creating the other: ethnic conflict & nationalism in the Habsburg Central Europe*. Szerk.: Nancy M. Wingfield. 2003. 149–165.). Az egyetem Finnugor Szemináriumában Rab Irén magyar lektor megismertetett az általa 2003-ban alapított Magyar Klub tevékenységével, céljaival: a városban élő, az egyetemen tanuló magyarok kulturális fóruma szeretne lenni, egyúttal a magyar kultúra közvetítője.

Jelenleg 60 tagot számlál, magyar filmeket vetítenek, magyar témájú előadásokat, író-olvasó találkozókat, kirándulásokat szerveznek.

A göttingeni Városi Múzeum állandó kiállításán bemutatják a város és az egyetem történetét, híres íróit, költőit, tudósait. Néprajztudományunk alapító atyái közül a Grimm testvéreket azon hét göttingeni professzor sorában mutatják be, akik 1837-ben tiltakoztak az új hannoveri uralkodó önkényes intézkedései ellen. Jakabot ezért kiutasították a Hannoveri Királyságból, Wilhelmet pedig elbocsátották állásából. A múzeum egyházművészeti, iparművészeti (porcelán, fajansz, ezüst, üveg) kiállítása is figyelemre méltó.

Tanulmányutam utolsó napján Hann. Mündenbe kirándultunk, a három folyó városába, amelyet Alexander von Humboldt a világ hét legszebb fekvésű városa egyikének tartott. Hat évszázadból több mint hétszáz fachwerk szerkezetű házát megcsodáltuk. Müdennél egyesül a Werra és a Fulda, s innen Weserként folyik végig az Észak-Német Síkságon, Brémán keresztül, hogy a bremerhaveni tölcsértorkolattal elérje az Északi- (Német-) tengert. A Weserhez ugyanúgy ragaszkodnak a németek, mint mi magyarok a Tiszához, mivel mindkét forrása német földön ered, schol nem hagyja el Némethont, a Német-tengerbe viszi vizét. Ezt a ragaszkodást tükrözi a Werra és a Fulda egyesülésénél, a földnyelvre (spicbe) állított emlékkő szövege:

*Hol Werra s Fulda csókolózik,
Neveiket elveszítik.
Némethonban a tengerig
Weser folyó így születik.*

*Hann. Münden, 1899.
július 31-én.*

Korábban nem sejtettem e hely szépségét, amikor egyetemi földrajzi tanulmányaim során Európa regionális természeti földrajzából szikáran csak ennyit tanultunk róla: a Werra és a Fulda a Weser forrásai.

Nem messze jártam Németország földrajzi középpontjától, amely szintén a göttingeni járásban, Krebeckben található.

LUKÁCS LÁSZLÓ

*

Cséplés Nagy Lajosék portáján
(Fotó: Nagy Lajos, 1938)

Dohányfűzés Martoson vagy Anyalán
(Fotó: Nagy Lajos, 1938)

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK

A Jankó János Néprajzi Egyesület

A Jankó János Néprajzi Egyesület 2002-ben jött létre. Az egyesület egy részét fiatal néprajzkutatók, kulturális antropológusok alkotják, a tagság többségét azonban a hagyományos kultúra iránt érdeklődő, de nem szakmabeliek képezik.

A Jankó János Néprajzi Egyesület célja az alapszabály szerint a Kárpát-medence népi kultúrájának feltérképezése és megőrzése; Kárpátalja népi kultúrájával való kiemelt foglalkozás; néprajzi gyűjtőutak, táborok, konferenciák, tanfolyamok szervezése; kiállítások rendezése; kiadványok szerkesztése és megjelentetése; ismeretterjesztés, kultúráközvetítés, a népi kultúra népszerűsítése.

Egyesületünk az elmúlt években két tudományos konferencia szervezésében vett részt.

2003. december 18–19-én több más intézménnyel – Magyar Művelődési Intézet, Hagyományok Háza, ELTE Folklore Tanszék – együtt szerveztünk egy konferenciát „*Szabad-e bejönni ide betlehemmel?*” címmel. A konferencián 19 kutató adott elő, ebből négyen a határon túlról érkeztek. A betlehemezéssel foglalkozó konferencia megszervezése régóta időszerű volt, mind tudományos, mind gyakorlati, közművelődési szempontból. Hasonló típusú rendezvényre, ahol egyellen népszokást vizsgálnak, az utóbbi években nem került sor. A konferencián elhangzott előadások az ELTE Folklore Tanszéke Artes Populares sorozatának 20. számaként jelentek meg „*Szabad-e bemenni betlehemmel?*” címmel.

2004. október 15–17. között egyesületünk a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséggel és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolával együtt szervezett tudományos konferenciát Beregszászon *Kultúrákutató Kárpátalján* címmel. Ezen a rendezvényen olyan néprajzosok, kulturális antropológusok számoltak be munkájukról, akik Kárpátalján végeztek kutatásokat. Úttörő volt ez a kezdeményezés abból a szempontból, hogy eddig nem volt olyan fórum, ahol a Kárpátaljával foglalkozó szakemberek találkozhatnak.

Mindkét konferencián bemutatásra került az egyesület tagjai által készített dokumentumfilm, amely egy ma is élő betlehemes játékot követ végig a kárpátaljai Tiszabökényben. A film elkészítése Geszti Zsófia és Pákay Viktória tiszabökényi néprajzi kutatómunkájának egyik jelentős összegrése.

A tudományos tevékenységek, konferenciák szervezése mellett az egyesület nagy hangsúlyt fektet az ismeretterjesztésre.

2004-ben a Jankó János Néprajzi Egyesület és a Civil Rádió nyolc részből álló néprajzi sorozatot készített *Hagyomány és modernitás – Beszélgetések napjaink néprajzáról* címmel. A nyolc műsorszám szeptembertől decemberig volt hallható a Civil Rádióban a 98 MHz-en. kéthetente pénteken 11.00 órától 12.00 óráig. A sorozat célja az volt, hogy hagyományos és modern néprajzi/antropológiai témákat feldolgozva árnyaltabb képet adjon a hallgatóknak a tudományszakokról. A néprajz a köztudatban a kevésbé ismert tudományok közé tartozik, gyakran az embereknek nincsenek valódi ismereteik arról, mit csinál egy néprajzkutató, mivel foglalkozik a néprajztudomány. Sokak számára a néprajz a múlt kutatását jelenti, ezért egy konzervatív tudományágnak gondolják, amelynek kevés jövője van. Gyakran elhangzó kérdés, hogy szükség van-e a néprajzra és lehet-e még kutatni a falvakban. Műsorainkban arra törekedtünk, hogy bemutassuk, a néprajz nem egy holt tudomány, és sok olyan modern falusi és városi jelenség létezik, amelyet a néprajz módszereivel lehet vizsgálni. Az adásokban feldolgoz-

tunk konkrét, az adott időszakhoz kapcsolódó, valamint átfogóbb, általánosabb témákat is, mindig törekedve arra, hogy több szempontból közelítsük meg azt. A műsorokba az adott téma hazai szakembereit hívtuk el, akik évek óta foglalkoznak és kutatják azt a területet. A műsorban vendégek voltak: Bali János, Kemény Márton, Lelkes Lajos, Tátrai Zsuzsanna, Sándor Ildikó, Papp Richárd és Verebélyi Kincső.

Ismeretterjesztő tevékenységünk részeként 2004 tavaszán diavetítéssel egybekötött beszámolót tartottunk Kárpátaljáról, valamint 2005-ben indítunk egy előadássorozatot, amelyen lehetőséget szeretnénk biztosítani olyan fiatal kutatóknak – nemcsak egyesületi tagoknak –, akik nagyobb nyilvánosság, elsősorban nem szakmai közönség előtt is szeretnék bemutatni munkájukat, kutatási témájukat.

GESZTI ZSÓFIA
PÁKAY VIKTÓRIA

*

Szatyorkötés és fonás Naszvadon
(Fotó: Nagy Lajos, 1941)

„Sustyaszatyrok” átvétele Naszvadon
(Fotó: Nagy Lajos, 1940)

KUTATÁSOK

Interetnikus kontaktzóna-kutatások a vajdasági Szerémségben

Egy Magyarkanizsáról Papp György által szervezett tanulmányi kirándulás¹ alkalmával találunk rá Szilágyi Miklóssal a szerémségi szórványban élő maradéki magyarságra. Úgy gondoltuk, fontos tanulságokkal járna egy kutatótábor megszervezése, hogy megismerjük a közösséget. A kutatást az ELTE néprajzi doktori iskolájára és az egyetemi hallgatókra alapoztuk. Az eltelt évek során kialakult egy állandó kutatói közösség, aminek köszönhetően a munka természetén, az alább ismertetésre kerülő program szerint e cikk szerzőjének vezetésével folyik.

A kutatás célja, hogy feltérképezze a multikulturális környezetben Maradék falu népi kultúráját és kapcsolatrendszerének működését a kontaktzónában. Az interetnikus vizsgálat a népi kultúrában lezajló változásokat célozza meg, a vajdasági Szerémségben, a Fruška gora déli oldalán elterülő, három nemzeti közösséget magában foglaló településen. Esetünkben is szembesültünk a ténnyel, hogy Közép-Kelet-Európában a nyelvi határ nem szükségszerűen jelent kulturális határt, és a kontaktzónák területén a kulturális jelenségek oda-vissza hatnak, alakítva ezzel nemcsak a vidék, hanem távoli tájak arculatát is.²

A célfalu magyar közössége (552 fő) nagyobbik fele református, kb. 450 fő, a kisebbik fele katolikus, kb. 100 fő. Szerbekkel, horvátokkal, szlovákokkal (korábban németekkel) élnek együtt, akik 1746-an vannak.³ A három vallási felekezetnek külön temploma van. A magyar elemi iskola igen régen – még az 1970-es évek közepén – megszűnt, a diákoknak csak anyanyelv-ápolási óráik vannak.

A három, egymás szomszédságában élő etnikumból a magyarok tehát lassan a nyelvcseré állapotába kerülnek. Ezért fontos és rendkívül tanulságos megvizsgálni a faluközösség népi kultúrájában lezajló folyamatokat. A kutatás a lakosok közötti érintkezések kapcsolatrendszerén keresztül a kultúra átjárhatóságát, a nemzeti közösségek hagyományainak egymásra épülését vizsgálja.

Ebben a térségben ilyenfajta kutatások eddig nem zajlottak. Itt jegyezzük meg, hogy kisebb közlemények a vidék magyarságának népi kultúrájáról Gunda Béla, Égető Melinda és Kósa László tollából olvashatók, ám ezeknek a tanulmányoknak közös jellemvonása, hogy szerzőik szerint is inkább híradások,⁴ igaz ugyan, hogy az újvidéki Magyar Tanszék nyelvészei végeztek felméréseket, de ezek a nyelvi jelenségeket célozták meg és csak utalásszerű adatok láttak napvilágot a kutatás homlokterébe állított kérdésekben. Kivételt képez Penavin Olga összefoglaló tanulmánya.⁵ A kutatás témakörei az alábbiak.

Táji munkamegosztás a falu kapcsolatrendszerében. Kistáj és nagytáj szerepe a munkamegosztásban (a szőlész-földművelő közösség belső kapcsolatai; a faluközösség kistáji kapcsolatai a hegy déli lejtőjén lévő falvakkal; nagytáji kapcsolatok termelést szabályozó szerepe); vásárok, piacozás (vonzáskörzetek és piaci kapcsolatok, a nagyvárosok felvevőpiacainak szerepe a gazdálkodásban, a piaci mobilitás életmód-szabályozó szerepe); az ipar szerepe a falu munkamegosztásában (ingázás, kétlakosság, a családi munkaszervezési modell változása).

A falu társadalmának rétegződése. Termelési struktúrák, üzemtípusok, vállalkozások (gépesítéssel kapcsolatos termelési struktúraváltozások, munkaszervezésbeli szemléletváltás, a vállalkozások megjelenése és formái); termelés és fogyasztás (a termelés összetevői, szőlő- és borkultúra, gyümölcs-kultúra, a fogyasztás szabályozó szerepe); státuszszimbólumok, értékrend

Maradéki utcakép
(Fotó: Klamár Zoltán, 2004)

Maradéki parasztporta „tobonyákkal” (kukoricagörékkel)
(Fotó: Klamár Zoltán, 2004)

(ezek külső megjelenési formái: ház, birtok, gépi felszereltség, gépkocsi, parabolaantenna, mindennek a közösség értékrendjében betöltött helye).

Az egyház szerepe a falu társadalmában. A faluközösség etnikai csoportjainak viszonya egyházaikhoz (a korcsoportok vallásossági foka, az egyház közösségszervező szerepe, az identitástudat őrzésének mechanizmusai); szakrális tér, templomhasználat, temetők (szakrális terek a falun belül: ortodox, katolikus, református).

Társas élet. Egyházi év, ünnepi szokások (a nyelvileg és vallásilag elkülönülő közösségek ünnepeinek megülése, az ünnepek átjárhatósága faluközösségi szinten); az átmenet rítusai, az emberélet fordulói (születés, házasság, halál, a szokásrend szabályozó szerepének változása); állami ünnepek közösségformáló szerepe (az ünnepek mint munkaszüneti napok mit jelentenek az ezredfordulón, tud-e közösen ünnepelni a falu?).

Rokonsági kapcsolatok. A házasság intézménye (a vegyes házasságok hatása a rokoni kapcsolatokra, a hagyományok okozta különbségek hatása az új családban, nyelvhasználat, hierarchia); a rokoni kapcsolatok szerepe a párválasztásban (a nagy sorsfordulók, 1918, 1941 és napjaink történéseinek lecsapódása a szokások mechanizmusában).

Az idő sodrában – egyének, életutak. Életpálya-kutatás; a termelő és fogyasztó háztartások dinamikája (az egyén meghatározó szerepe); tér és idő kezelése, rangviszonyok.

Migráció. Népmozgás és néphagyomány a 20. században (a közösségbe jövők és az onnan távozók, a messziről jött ember újításai); a '90-es évek mozgásai (menekültek és menekülők, befogadó és elbocsátó közösségek).

A kutatás egy hosszú távú, többéves program része, monografikus igényű, terveink szerint 2007-ig tart. Kettős célzatú, a tudományos kutató és feltáró munka mellett a doktorandusok számára lehetővé válik egy terepi műhelymunka, ugyanakkor az egyetemi hallgatók terepgyakorlatát is segíti a fiatalok kutatói közösségbe fogadása. A tájékoztató jellegű kutatást a tereptapasztalatok alapján kiterjesztettük még két, többségében magyarul falura, Satricára és Dobrodóra.

Az eddigi kutatások 2001. júl. 9–15.; 2002. aug. 3–10.; 2003. aug. 2–10.; 2004. ápr. 5–9. és nov. 4–7. között zajlottak a Pro Renovanda Cultura Hungarica Alapítvány anyagi támogatásával. 2004-től délvidéki OTKA-program keretében folytatódnak. Az eltelt évek alatt az alábbi kutatók dolgoztak a szerémségi faluban/falvakban: Bali János, az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének tanára, Sz. Bányai Irén muzeológus, Szilágyi Miklós, az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének és Európai Etnológia Doktori Iskolájának tanára; Ambrus Vilmos, Brauer-Benke József, Fodor Ferenc, Mód László, Raffai Judit, Simon András, Vass Erika PhD-hallgatók. Ablonczy Bálint, Halák Emese, Klamár Sára, Mészáros Csaba, Silling Léda, Vincze Ildikó egyetemi hallgatók.

KLAMÁR ZOLTÁN

Jegyzetek

1. A *Veszendő Értékeink Nyomában* elnevezésű, nyelvjárási és néprajzi nyári tábor előadóiként vettünk részt szerémségi kiránduláson 2000-ben a Vajdaságban.
2. LISZKA József 1996. 201.
3. A 2001-es népszámlálás adatait a Szerb Statisztikai Hivatal összesítése alapján közöljük.
4. GUNDA Béla 1974., 1982.; ÉGETŐ Melinda 1990.; KÓSA László 1972.
5. PENAVIN Olga 1970.

Irodalom

ÉGETŐ Melinda

- 1990 A szerémségi szórványmagyarok kultúrájáról. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* 89–125.

GUNDA Béla

- 1974 Folklore-gyűjtés a Szerémségben. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 53–67.

- 1982 Hagyományos teherhordó eszközök és tartóedények a szerémségi magyaroknál. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 1–32.

KÓSA László

- 1972 Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 5–23.

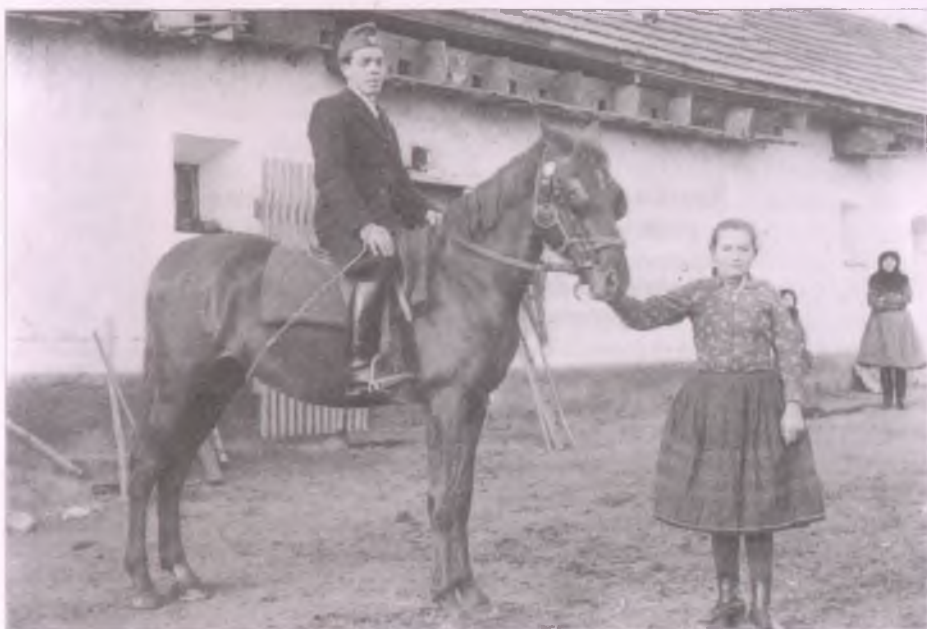
LISZKA József

- 1996 Etnikai és kulturális folyamatok a Pannon térség északi határvidékén. (Probléma-felvetés és előzetes megjegyzések). Katona Judit–Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc. 201–209.

PENAVIN Olga

- 1970 A szerémségi magyarok nyelve. *Godišnjak Filozofskog Fakulteta u Novom Sadu* 769–781.

*

*Fekete Gyula és testvére az udvarukon Naszvadon
(Fotó: Nagy Lajos, 1942)*

*Magyar ökrök az anyalai káptalani uradalomban
(Fotó: Nagy Lajos, 1938)*

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Non-European ethnographical collections in Central and Eastern Europe

Workshop in the framework of ECHO-project
(Budapest, 2004. március 26–27.)

Az ECHO mozaikszó, az European Cultural Heritage On-line kifejezést takarja, mely program 2002 óta szerveződik az Európai Unió tudományos alapjának támogatásával, a berlini Max Planck Institut für Wissenschaftsgeschichtből koordinálva. A projekt célja kulturális örökségünket, az európai múzeumok anyaga alapján, tudományos szempontok szerint feldolgozva, a világháló segítségével minél több ember számára hozzáférhetővé tenni. Az egyes alprogramok a tudománytörténet, a művészettörténet, a jelbeszéd és az etnológia területén kezdődtek el. Az ECHO-programnak több múzeum, egyetem és tudományos kutatóintézet a résztvevője Angliától Görögorszáig. Magyar tagjai az MTA Néprajzi Kutatóintézete és a Néprajzi Múzeum, amely intézmények egyik feladata volt felkutatni és találkozókat szervezni azon közép- és kelet-európai múzeumoknak, amelyekben Európán kívüli anyag található. Így jött létre ez az összefogás a két intézmény támogatásával, Földessy Edina és Sárkány Mihály szervezésében, amelyen a magyar szakemberek mellett az ECHO francia képviselői, és Kelet-Európa múzeumainak etnológiával foglalkozó munkatársai voltak jelen.

Az ülést Fejős Zoltán nyitotta meg, köszöntvén a résztvevőket, majd ki-ki bemutatta múzeumának Európán kívüli gyűjteményét, gyűjteményeit. A sort Anna Nadolska-Styczyńska nyitotta, aki a lódzi Néprajzi Múzeum etnológiai anyagát ismertette. Majd a szentpétervári Kunstkamera igazgatója, Yuri K. Clustov a múzeum történetét és gyűjteményeinek már on-line formában feldolgozott részét és ennek háttérét mutatta be a résztvevőknek. Ezt követően Magdalena Andreescu, a bukaresti Romanian Peasant Museum tárgyairól, Ralf Ceplak a Szlovén Néprajzi Múzeum kollektóiáról számolt be, majd Vargyas Gábor a Néprajzi Múzeum Óceánia-gyűjteményét ismertette. A nap zárásaként az ECHO képviselőjében Jean Marold tájékoztatott a program aktuális állapotáról és a későbbi tervekről. Grégory Delaplace pedig a projekt tervezett formáját mutatta be, melyet a tunguzokról készítették el, életmódjuk, szer-tartásaik és tárgyaik írásbeli, fotó- és videoanyagok alapján történő bemutatásával.

A másnap az amerikai gyűjtemények jegyében kezdődött. A Néprajzi Múzeum anyagáról Gyarmati János és Főzy Vilma számolt be, majd hozzájuk kapcsolódva Katerina Klapstova a prágai Naprstek Múzeum amerikai tárgyairól beszélt. Ezt követően afrikai témák következtek. Barbara Plankensteiner a bécsi Museum für Völkerkunde anyagát, Földessy Edina a Néprajzi Múzeum Afrika-gyűjteményét ismertette, Borsos Balázs pedig a Teleki-expedíció fotóanyagáról és ennek jelentőségéről beszélt. A zágrábi Néprajzi Múzeum Európán kívüli anyagáról Damoran Frlan adott számot, Wilhelm Gábor pedig a Néprajzi Múzeum japán kollektóját mutatta be. Ezután Papp Árpád, a szabadkai múzeum képviselőjében beszélt, főleg Vojnich Oszkár ott található kelet-afrikai anyagáról. Befejezéskeppen Nagy Zoltán a hanti sámándobok eredetéről értekezett, Hoppál Mihály pedig Munkácsi Bernát *Vogul népköltési gyűjteményének* jelentőségét méltatta és rövidfilmet vetített egy sámánszertartásról.

A konferencia a késői hóesés okozta meglepetés mellett kellemes hangulatban telt. Jóllehet a múzeumok és az ECHO képviselői hamar felismerték, hogy érdekeik nem azonosak.

BIRÓ ANNA

Tudományos kutatás és a múzeumok Néprajzos muzeológusok országos konferenciája (Mezőkövesd, 2004. szeptember 29.–október 1.)

2004 őszén Mezőkövesd adott otthont a néprajzos muzeológusok éves továbbképző konferenciájának. A rendszeres szakmai találkozás és a továbbképzés céljait egyaránt magáénak valló tanácskozás szervezési feladatait ezúttal is a Néprajzi Múzeum vállalta fel, a program előkészítésében és lebonyolításában pedig a Herman Ottó Múzeum munkatársai voltak segítők. A helyszín kiválasztását indokolta, hogy Mezőkövesden a néprajzi muzeológia nagy lehetőségek és kihívások előtt áll: 2005-ben a tervek szerint átadásra kerül a Matyó Múzeum új épülete, melyben megújult állandó kiállítással, korszerű raktári körülményekkel nyílnak meg nemcsak a matyóság, de reményeink szerint egész Dél-Borsod tájmúzeuma. A Matyó Múzeum 50 éves jubileumára a Herman Ottó Múzeum, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Néprajzi Múzeum 2003-ban már rendezett egy közös konferenciát, részben ennek köszönhetően került a 2004. évi országos rendezvény is Mezőkövesdre.

A város melletti Zsóry fürdő egyik új létesítménye, a Zsóry Hotel fogadta a több mint száztíz résztvevőt. A három nap során huszonegy előadás hangzott el, emellett termékeny beszélgetések és viták, valamint egy mezőkövesdi szakmai kirándulás tapasztalatai jelentették a találkozók legfőbb eredményét.

A konferencia témája, a múzeumok és a tudományos kutatás kapcsolata témakörében Fejős Zoltán (Néprajzi Múzeum) bevezető előadása (*Tudományos kutatás és múzeum: irányok, területek, felfogások*) jelölte meg a legfőbb gondolati csomópontokat és vetette fel az első kérdéseket a további diskurzus számára. Az elhangzó előadások ezt követően négy szempont köré csoportosultak.

Először egyfajta vertikális keresztmetszetként áttekintést adtak a kollégák a múzeumi kutatások különböző szintereiről. Az ágazati irányítás szemszögéből Vigh Annamária, az NKÖM főosztályvezetője ismertette a minisztérium vonatkozó elképzeléseit. A megyei múzeumi szervezetek közül kettő: Baranya és Jász-Nagykun-Szolnok néprajzi kutatómunkája mutatkozott be Vándor Andrea, illetve Szabó László előadásában. A tájmúzeumok sajátos lehetőségeit és nehézségeit a házigazda Matyó Múzeum szemszögéből Viszóczy Ilona mutatta be. Egy „másfél személyes múzeum” tudományos kutatómunkájának elvi és gyakorlati lehetőségeiről pedig Szücs Judit (Tari László Múzeum) tartott előadást. Ez a fajta áttekintés jó összehasonlítási alapot adott a különböző méretű, különböző gyűjtőkörű, országos és vidéki, kis és nagy múzeumokból érkező résztvevők számára a téma olykor gyökeresen eltérő megközelítéseinek megismeréséhez.

Második szempontként magától értetődő módon kínálkozott a múzeumokban őrzött tárgyak viszonylatában felmerülő tudományos kérdések megvitatása. E nézőpontból a Néprajzi Múzeum munkatársai világítottak rá a lehetséges kutatási és tudományos feldolgozási irányokra. Ezt a sort Balázs György és Rékai Miklós a gyűjteménytárgyak osztályozásának elvi és gyakorlati kérdéseiről szóló előadása nyitotta meg. A második napon először Ráduly Emil beszélt a múzeumi digitális adatbázisok építésének, használatának tudományos szempontjairól és az ezekben rejlő új lehetőségekről. Őt követően Wilhelm Gábor a tárgyi univerzumok újabb

elméleti megközelítéseivel, illetve a tárgymélet, tárgytípológia és tárgyleírás kérdéseivel kapcsolatban tartotta meg előadását.

A téma harmadik megközelítése volt a tudományos kutatás során keletkező szövegek műfaji jellegű áttekintése. Gráfik Imre és Szojka Emese (Néprajzi Múzeum) a jellegzetesen múzeumi kötődésű tárgykatalógusokról, Koticsné Magyarai Márta (Déri Múzeum) pedig a múzeumi évkönyvekről adott elő ebben az összefüggésben.

Negyedik nagy szempontként a közelmúlt, a jelen és a jövő nagyszabású néprajzi muzeológiai projektjeiről, már megvalósult és tervezett kutatásairól kaptak képet a résztvevők. Illés Péter (Savaria Múzeum) egy nemzetközi kiállítás összehasonlító perspektívájában mutatta be a népművészeti stílusok és régiók kutatásának lehetőségeit. Frazon Zsófia (Néprajzi Múzeum) a MaDok-program néprajzi jelenkutatásának eredményeiről számolt be, majd Fejős Zoltán egy 20. századi néprajzi enciklopédia körvonalait és sajátos szempontrendszerét vázolta fel a résztvevők számára. Részben ebbe a vonulatba illeszkedett Kemecci Lajos (Szabadtéri Néprajzi Múzeum) előadása a szentendrei skanzen Felföldi Mezőváros tájegységének tudományos előkészítéséről, illetve Kovács Zsuzsa (Göcseji Múzeum) beszámolója a Göcseji Falumúzeum finnugor egységéről. Szó esett továbbá a történettudomány és a muzeológia összefüggéseiről Tóth G. Péter (Laczkó Dezső Múzeum) előadásában, és a levéltári-irattári kutatások néprajzi tudománytörténeti lehetőségeiről Szemkeő Endre (Néprajzi Múzeum) kutatási beszámolója révén.

A konferencia résztvevői az előadások és az azokat követő viták mellett egy délután erejéig megismerkedtek Mezőkövesd múzeumaival és kiállítóhelyeivel, egy szakmai kirándulás keretében. A kollégáknak lehetőségük volt Viszóczky Ilona vezetésével megtekinteni a Matyó Múzeum jelenlegi állandó kiállítását és a felújítás-átalakítás alatt lévő volt Korona Szálló leendő múzeumépületét egyaránt. Nagy sikert aratott a látogatás a Mezőgazdasági Gépmúzeumban. Hajdu Ráfi János kalauzolásával, a város élő népművészetének szakmai és gyakorlati műhelyeivel pedig a Hadas városrész megtekintése révén ismerkedhettek meg a kollégák.

A konferencián elhangzottak összegzésképpen elmondható, hogy bár a hazai néprajzi muzeológiában a tudományos kutatás megközelítései sokfélék, nagyon egyértelműen kitapinthatók azok az erővonalak, amelyek mentén szakmánk sajátos és jól megkülönböztethető helyet foglal el az etnográfia különböző területei és a muzeológia különféle szakirányú diszciplínái sorában. Egyrészt a néprajztudomány felől megközelítve a néprajzi muzeológia sajátos tudományos lehetőségei elsősorban a tárgyakban és a velük kapcsolatos elméleti-módszertani paradigmákban rejlenek. Másrészt a múzeumi szakterületek felől tekintve a néprajz mint komplex kultúrakutatás és mint társadalmi-történeti kontextusban egyaránt érvényes mondanivalóval rendelkező tudományág joggal jelentkezhet egyfajta interdiszciplináris és integratív igénnyel, különösen a jelenkutatás és a digitális adatbázisok tekintetében. Harmadrészt az újabb megközelítések és a nemzetközi tendenciák szerinti muzeológia mint önálló és egységes (azaz a mai gyakorlat szerinti szakmuzeológiák felett álló, saját kutatási tárgygal és módszertani eszköztárral rendelkező) tudomány éppen a hagyományos múzeumi szakterületek illetékes diszciplínáival együtt töltheti be szerepét. Végül a múzeumok nemcsak mint közművelődési intézmények, kiállítóhelyek, hanem elsősorban mint a tudományos kutatás műhelyei szerepelnek a mai magyar társadalomban – szakmánknak ezt a sajátosságát a mezőkövesdihez hasonló továbbképzések és konferenciák csak erősíthetik.

Kultúrakutatás Kárpátalján (Beregszász, 2004. október 15–17.)

2004. október 15–17. között a Jankó János Néprajzi Egyesület, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos konferenciát szervezett Beregszászon, melynek témája a Kárpátalján végzett néprajzi és kulturális antropológiai kutatások bemutatása volt. A tanácskozást az Illyés Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta.

A konferencia célja az volt, hogy egy olyan fórumot biztosítson, ahol áttekintést kaphatunk a Kárpátalján folyó néprajzi és kulturális antropológiai kutatásokról. Nagy igény mutatkozott arra, hogy a Kárpátalja hagyományos kultúrájával foglalkozó néprajzosok, kulturális antropológusok stb. találkozzanak egymással egy tudományos konferencia keretén belül. Kárpátalja, annak ellenére, hogy néprajzilag rendkívül gazdag, a tudomány számára még mindig fehér folt-nak tekinthető. Fontosnak tartottuk felhívni nemcsak a néprajzkutatók, hanem más tudomány-terület szakembereinek a figyelmét arra, hogy Kárpátaljával érdemes foglalkozni, mert a modernizált életmód mellett gazdag hagyományokkal rendelkezik.

A konferencia ünnepélyes megnyitójára október 15-én 3 órakor került sor. Megnyitóbeszédet mondott Orosz Ildikó, a Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, Szabó Ottó, a Magyar Köztársaság ungvári főkonzulja és Geszti Zsófia, a Jankó János Néprajzi Egyesület elnöke. A konferencia megnyitását jelenlétével megtisztelték Kovács Miklós, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, a beregszászi konzulátus munkatársai, valamint Cserniczkó István, a Kárpátaljai Magyar Főiskola főigazgató-helyettese.

A péntek délutáni szekció első felében három beszámolót hallhattunk, amelyek *A református egyház művészeti emlékei* című kutatási program keretében történt felmérések Kárpátaljára vonatkozó eredményeit mutatták be. P. Szalay Emőke az úrasztali cserépedények használatáról, Felhősné Csiszár Sarolta az úrasztali terítőkről és Nagy Varga Vera a református gyülekezetek készleteiben található faedényekről tartott előadást. A kávészünet után Kopriwa Attila munkácsi művészettörténész mutatta be a kárpátaljai magyar népviseletekre vonatkozó kutatásainak eredményeit. Ez azért különösen jelentős vizsgálat, mert a kárpátaljai hagyományos tárgyi kultúra a legkevésbé kutatott területek közé tartozik, ezen belül a magyar népviseletek még fellelhető darabjai, illetve leírásai eddig jóformán ismeretlenek voltak a szakemberek előtt. Az első ülészakot Vári Fábián László előadása zárta, melynek témája a ruszin és magyar népballadák közös motívumkinése volt, kiválóan példázva az interetnikus kapcsolatok jelentőségét.

A tanácskozás után került sor az *Ünnepek és hétköznapiak* című kiállítás megnyitójára, melyen Geszti Zsófia, Pákay Viktória és Kótyuk Erzsébet kárpátaljai kutatásai során készített fotóiból volt látható egy válogatás. A kiállítást Pákay Viktória nyitotta meg. Ezt követte a kollegium étkezéjében a konferencia résztvevőinek és vendégeinek tiszteletére tartott állófogadás.

Szombat délelőtt a vallási néprajz témaköréből hallhattunk beszámolókat. Balla Terézia Bari Gyula nagybereg-i lelkész sorsát és munkásságát mutatta be, Hegedüs Gyöngyi a református harangokról, a kisgejőci harangkészítőkről tartott előadást. A szekció második felében Pilipkó Erzsébet előadásában a kárpátaljai görög katolikus gyülekezetek belső konfliktusait mutatta be a szakrális tárgyrendszerek változásain, megítélésin keresztül. Hasonló témával, a görög katolikus és pravoszláv felekezetek együttélésével foglalkozott Domokos Veronika, a kulturális antropológia módszereivel, szemléletmódjával megközelítve a problémát. A kárpátaljai zsidó kultúra egyediségéről, az itteni zsidóságról tartott tanulságos előadást Rékai Miklós.

A délutáni szekció első felében a népi gyógyászat kutatásának eredményeiről hallhattunk beszámolókat. Kótyuk Erzsébet a hagyományos sebkezelés módszereiről tartott előadást, Kész Margit az ugocsai Tiszántúl népi gyógyászatát mutatta be, Pákay Viktória a népi gyógyászat

A konferencia résztvevői
(Fotó: Domonkos Csaba)

rendszeréről beszélt, részletesen kitérve az ugoecsi Tiszaháton működő gyógyító specialisták tevékenységére. A kávészünet után Geszti Zsófia tartott előadást a betlehemezés szokásának funkcionális vizsgálatáról. Ehhez szorosan kapcsolódott az előadást követő videofilm, amely a tiszabökényi görög katolikus gyülekezet betlehemes csoportját mutatta be. A szombati nap zárásaként sor került egy, Kárpátalja népzenei és táncos hagyományait feldolgozó CD-ROM bemutatására, melyet Kiss Ferenc és Stoller Antal készített és a Hagyományok Háza adott ki.

A konferencia utolsó ülészakát P. Punyó Mária nyitotta meg *A kigyókó szerepe a Szermecssár környéki magyar falvak hiedelemvilágában, valamint népi gyógyászatában* című előadásával. Ezt követően Lator Ilona beszámolója következett a viski görög katolikusok halotti szokásairól. Bödi Erzsébet a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének Kárpátaljára vonatkozó kutatásait, néprajzi gyűjtéseit tekintette át a tanszék megalakulásától napjainkig. Végezetül Szőke Anna a temetkezési szokásokra vonatkozó salánki gyűjtéseit mutatta be.

A konferencia zárásaként egy kerekasztal-beszélgetésre került sor. Ezen újra felmerült az igény, hogy létrejöjjön Kárpátalján is egy jól működő néprajzi társaság, hasonlóan az Erdélyben működő Kriza János Néprajzi Társasághoz. A társaság megalapításakor egy szakkönyvtár és egy etnológiai adattár létrehozása is fontos feladat. A beszélgetésen jelen lévő múzeumi és egyetemi tanszéki munkatársak felajánlották, hogy egy létrejövő könyvtárnak biztosítanának a saját kiadványaikból példányokat. A jelenlévők véleménye szerint a társaság működésének egyik garanciája lenne, ha a beregszászi főiskola biztosítaná az intézményi feltételeket. Ez azért is fontos, mert így a gyűjtésbe, kutatásba, a szervezet működésébe a főiskolán tanuló diákok is be tudnának kapcsolódni.

A konferencia nagyon sikeresnek bizonyult, színvonalas és érdekes előadások hangzottak el. Betöltötte azt a funkciót, amit szervezőként vártunk: találkoztak a Kárpátaljával foglalkozó néprajzosok, muzeológusok, kulturális antropológusok, megismerték egymás kutatásait és munkájukat bemutathatták a tanácskozáson résztvevő szakembereknek és a néprajz iránt érdeklődő hallgatóságnak. Minden jelenlévő egyetértett azzal, hogy igény van hasonló jellegű tudományos konferenciákra és a mostani tanácskozásnak a jövőben lesz folytatása.

A konferencián elhangzott előadásokat a szervezők tanulmánykötet formájában meg szeretnék jelentetni, ami hiánypótló munka lenne, hiszen Kárpátalja hagyományos kultúrájáról rendkívül kevés könyv jelent meg és amely tanulmányok az elmúlt évek során nyomtatásban megjelentek, gyakran nehezen hozzáférhetőek, az anyaországi kutatók számára több esetben hozzáférhetetlenek. Egy ilyen kiadvány lehetőséget adna arra is, hogy jobban felhívjuk a figyelmet a Kárpát-medence egyik legkevésbé ismert, de annál érdekesebb kulturális hagyományokkal rendelkező területére.

GESZTI ZSÓFIA
PÁKAY VIKTÓRIA

Hagyományos értékeink a 21. század elején

XIV. Néprajzi Tanácskozás
(Zenta, 2004. október 16.)

Egynapos tanácskozást szervezett a Tisza parti város, Zenta (Szerbia és Montenegró) nagy múltú Városi Múzeuma, melyet a Thurzó Lajos Közművelődési Központba integrált a kultúrpolitika az 1980-as évek elején.

A tanácskozás – sorrendben már a tizennegyedik – igen régen indult útjára, ugyanis az elsőt 1970-ben szervezték az újvidéki Hungarológiai Intézettel közösen. A sorozat az évek folyamán

elméleti megközelítéseivel, illetve a tárgyelmélet, tárgytípológia és tárgyleírás kérdéseivel kapcsolatban tartotta meg előadását.

A téma harmadik megközelítése volt a tudományos kutatás során keletkező szövegek műfaji jellegű áttekintése. Gráfik Imre és Szojka Emese (Néprajzi Múzeum) a jellegzetesen múzeumi kötődésű tárgykatalógusokról, Koticsné Magyarai Márta (Déri Múzeum) pedig a múzeumi évkönyvekről adott elő ebben az összefüggésben.

Negyedik nagy szempontként a közelmúlt, a jelen és a jövő nagyszabású néprajzi muzeológiai projektjeiről, már megvalósult és tervezett kutatásairól kaptak képet a résztvevők. Illés Péter (Savaria Múzeum) egy nemzetközi kiállítás összehasonlító perspektívájában mutatta be a népművészeti stílusok és régiók kutatásának lehetőségeit. Frazon Zsófia (Néprajzi Múzeum) a MaDok-program néprajzi jelenkutatásának eredményeiről számolt be, majd Fejős Zoltán egy 20. századi néprajzi enciklopédia körvonalait és sajátos szempontrendszerét vázolta fel a résztvevők számára. Részben ebbe a vonulatba illeszkedett Kemecsi Lajos (Szabadtéri Néprajzi Múzeum) előadása a szentendrei skanzen Felföldi Mezőváros tájegységének tudományos előkészítéséről, illetve Kovács Zsuzsa (Göcseji Múzeum) beszámolója a Göcseji Falumúzeum finnugor egységéről. Szó esett továbbá a történettudomány és a muzeológia összefüggéseiről Tóth G. Péter (Laczkó Dezső Múzeum) előadásában, és a levéltári-irattári kutatások néprajzi tudománytörténeti lehetőségeiről Szemkeő Endre (Néprajzi Múzeum) kutatási beszámolója révén.

A konferencia résztvevői az előadások és az azokat követő viták mellett egy délután erejéig megismerkedtek Mezőkövesd múzeumaival és kiállítóhelyeivel, egy szakmai kirándulás keretében. A kollégáknak lehetőségük volt Vízóczy Ilona vezetésével megtekinteni a Matyó Múzeum jelenlegi állandó kiállítását és a felújítás-átalakítás alatt lévő volt Korona Szálló leendő múzeumépületét egyaránt. Nagy sikert aratott a látogatás a Mezőgazdasági Gépmúzeumban, Hajdu Ráfi János kalauzolásával, a város élő népművészetének szakmai és gyakorlati műhelyeivel pedig a Hadas városrész megtekintése révén ismerkedhettek meg a kollégák.

A konferencián elhangzottak összegzésképpen elmondható, hogy bár a hazai néprajzi muzeológiában a tudományos kutatás megközelítései sokfélék, nagyon egyértelműen kitapinthatók azok az erővonalak, amelyek mentén szakmánk sajátos és jól megkülönböztethető helyet foglal el az etnográfia különböző területei és a muzeológia különféle szakirányú diszciplínái sorában. Egyrészt a néprajztudomány felől megközelítve a néprajzi muzeológia sajátos tudományos lehetőségei elsősorban a tárgyakban és a velük kapcsolatos elméleti-módszertani paradigmákban rejlenek. Másrészt a múzeumi szakterületek felől tekintve a néprajz mint komplex kultúrakutatás és mint társadalmi-történeti kontextusban egyaránt érvényes mondanivalóval rendelkező tudományág joggal jelentkezhethet egyfajta interdiszciplináris és integratív igénnyel, különösen a jelenkutatás és a digitális adatbázisok tekintetében. Harmadrészt az újabb megközelítések és a nemzetközi tendenciák szerinti muzeológia mint önálló és egységes (azaz a mai gyakorlat szerinti szakmuzeológiai felett álló, saját kutatási tárggyal és módszertani eszköztárral rendelkező) tudomány éppen a hagyományos múzeumi szakterületek illetékes diszciplínáival együtt töltheti be szerepét. Végül a múzeumok nemcsak mint közművelődési intézmények, kiállítóhelyek, hanem elsősorban mint a tudományos kutatás műhelyei szerepelnek a mai magyar társadalomban – szakmánknak ezt a sajátosságát a mezőkövesdihez hasonló továbbképzések és konferenciák csak erősíthetik.

Kultúrakutatás Kárpátalján (Beregszász, 2004. október 15–17.)

2004. október 15–17. között a Jankó János Néprajzi Egyesület, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos konferenciát szervezett Beregszászon, melynek témája a Kárpátalján végzett néprajzi és kulturális antropológiai kutatások bemutatása volt. A tanácskozást az Illyés Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta.

A konferencia célja az volt, hogy egy olyan fórumot biztosítson, ahol áttekintést kaphatunk a Kárpátalján folyó néprajzi és kulturális antropológiai kutatásokról. Nagy igény mutatkozott arra, hogy a Kárpátalja hagyományos kultúrájával foglalkozó néprajzosok, kulturális antropológusok stb. találkozzanak egymással egy tudományos konferencia keretén belül. Kárpátalja, annak ellenére, hogy néprajzilag rendkívül gazdag, a tudomány számára még mindig fehér foltnak tekinthető. Fontosnak tartottuk felhívni nemcsak a néprajzkutatók, hanem más tudományterület szakembereinek a figyelmét arra, hogy Kárpátaljával érdemes foglalkozni, mert a modernizált életmód mellett gazdag hagyományokkal rendelkezik.

A konferencia ünnepélyes megnyitójára október 15-én 3 órakor került sor. Megnyitóbeszédet mondott Orosz Ildikó, a Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, Szabó Ottó, a Magyar Köztársaság ungvári főkonzulja és Geszti Zsófia, a Jankó János Néprajzi Egyesület elnöke. A konferencia megnyitását jelenlétével megtisztelték Kovács Miklós, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, a beregszászi konzulátus munkatársai, valamint Cserniczkó István, a Kárpátaljai Magyar Főiskola főigazgató-helyettese.

A péntek délutáni szekció első felében három beszámolót hallhattunk, amelyek *A református egyház művészeti emlékei* című kutatási program keretében történt felmérések Kárpátaljára vonatkozó eredményeit mutatták be. P. Szalay Emőke az úrasztali cserépedények használatáról, Felhősné Csizsár Sarolta az úrasztali terítőkről és Nagy Varga Vera a református gyülekezetek készleteiben található faedényekről tartott előadást. A kávészünet után Kopriva Attila munkácsi művészettörténész mutatta be a kárpátaljai magyar népviseletekre vonatkozó kutatásainak eredményeit. Ez azért különösen jelentős vizsgálat, mert a kárpátaljai hagyományos tárgyi kultúra a legkevésbé kutatott területek közé tartozik, ezen belül a magyar népviseletek még fellelhető darabjai, illetve leírásai eddig jóformán ismeretlenek voltak a szakemberek előtt. Az első ülészakot Vári Fábián László előadása zárta, melynek témája a ruszin és magyar népbaldák közös motívumkinése volt, kiválóan példázva az internetikus kapcsolatok jelentőségét.

A tanácskozás után került sor az *Ünnepek és hétköznapiak* című kiállítás megnyitójára, melyen Geszti Zsófia, Pákey Viktória és Kótyuk Erzsébet kárpátaljai kutatásai során készített fotóiból volt látható egy válogatás. A kiállítást Pákey Viktória nyitotta meg. Ezt követte a kollegium étkезőjében a konferencia résztvevőinek és vendégeinek tiszteletére tartott állófogadás.

Szombat délelőtt a vallási néprajz témaköréből hallhattunk beszámolókat. Balla Terézia Bari Gyula nagyberegí lelkész sorsát és munkásságát mutatta be, Hegedűs Gyöngyi a református harangokról, a kisgejőci harangkészítőkről tartott előadást. A szekció második felében Pilipkó Erzsébet előadásában a kárpátaljai görög katolikus gyülekezetek belső konfliktusait mutatta be a szakrális tárgyrendszerek változásain, megítélésain keresztül. Hasonló témával, a görög katolikus és pravoszláv felekezetek együttélésével foglalkozott Domokos Veronika, a kulturális antropológia módszereivel, szemléletmódjával megközelítve a problémát. A kárpátaljai zsidó kultúra egyediségéről, az itteni zsidóságról tartott tanulságos előadást Rékai Miklós.

A délutáni szekció első felében a népi gyógyászat kutatásának eredményeiről hallhattunk beszámolókat. Kótyuk Erzsébet a hagyományos sebkezelés módszereiről tartott előadást, Kész Margit az ugocsai Tiszántúl népi gyógyászatát mutatta be, Pákey Viktória a népi gyógyászat

A konferencia résztvevői
(Fotó: Domonkos Csaba)

rendszeréről beszélt, részletesen kitérve az ugocsei Tiszaháton működő gyógyító specialisták tevékenységére. A kávészünet után Geszti Zsófia tartott előadást a betlehemezés szokásának funkcionális vizsgálatáról. Ehhez szorosan kapcsolódott az előadást követő videofilm, amely a tiszabökényi görög katolikus gyülekezet betlehemes csoportját mutatta be. A szombati nap zárásaként sor került egy, Kárpátalja népzenei és táncos hagyományait feldolgozó CD-ROM bemutatására, melyet Kiss Ferenc és Stoller Antal készített és a Hagyományok Háza adott ki.

A konferencia utolsó ülészakát P. Punykó Mária nyitotta meg *A kigyókő szerepe a Szernyemocsár környéki magyar falvak hiedelemvilágában, valamint népi gyógyászatában* című előadásával. Ezt követően Lator Ilona beszámolója következett a viski görög katolikusok halotti szokásairól. Bödi Erzsébet a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének Kárpátaljára vonatkozó kutatásait, néprajzi gyűjtéseit tekintette át a tanszék megalakulásától napjainkig. Végezetül Szőke Anna a temetkezési szokásokra vonatkozó salánki gyűjtéseit mutatta be.

A konferencia zárásaként egy kerekasztal-beszélgetésre került sor. Ezen újra felmerült az igény, hogy létrejöjjön Kárpátalján is egy jól működő néprajzi társaság, hasonlóan az Erdélyben működő Kriza János Néprajzi Társasághoz. A társaság megalapításakor egy szakkönyvtár és egy etnológiai adattár létrehozása is fontos feladat. A beszélgetésen jelen lévő múzeumi és egyetemi tanszéki munkatársak felajánlották, hogy egy létrejövő könyvtárnak biztosítanának a saját kiadványaikból példányokat. A jelenlévők véleménye szerint a társaság működésének egyik garanciája lenne, ha a beregszászi főiskola biztosítaná az intézményi feltételeket. Ez azért is fontos, mert így a gyűjtésbe, kutatásba, a szervezet működésébe a főiskolán tanuló diákok is be tudnának kapcsolódni.

A konferencia nagyon sikeresnek bizonyult, színvonalas és érdekesítő előadások hangzottak el. Betöltötte azt a funkciót, amit szervezőként vártunk: találkoztak a Kárpátaljával foglalkozó néprajzosok, muzeológusok, kulturális antropológusok, megismerték egymás kutatásait és munkájukat bemutathatták a tanácskozáson résztvevő szakembereknek és a néprajz iránt érdeklődő hallgatóságnak. Minden jelenlévő egyetértett azzal, hogy igény van hasonló jellegű tudományos konferenciákra és a mostani tanácskozásnak a jövőben lesz folytatása.

A konferencián elhangzott előadásokat a szervezők tanulmánykötet formájában meg szeretnék jelentetni, ami hiánypótló munka lenne, hiszen Kárpátalja hagyományos kultúrájáról rendkívül kevés könyv jelent meg és amely tanulmányok az elmúlt évek során nyomtatásban megjelentek, gyakran nehezen hozzáférhetőek, az anyaországi kutatók számára több esetben hozzáférhetetlenek. Egy ilyen kiadvány lehetőséget adna arra is, hogy jobban felhívjuk a figyelmet a Kárpát-medence egyik legkevésbé ismert, de annál érdekesebb kulturális hagyományokkal rendelkező területére.

GESZTI ZSÓFIA
PÁKAY VIKTÓRIA

Hagyományos értékeink a 21. század elején

XIV. Néprajzi Tanácskozás
(Zenta, 2004. október 16.)

Egynapos tanácskozást szervezett a Tisza parti város, Zenta (Szerbia és Montenegró) nagy múltú Városi Múzeuma, melyet a Thurzó Lajos Közművelődési Központba integrált a kultúrpolitika az 1980-as évek elején.

A tanácskozás – sorrendben már a tizennegyedik – igen régen indult útjára, ugyanis az elsőt 1970-ben szervezték az újvidéki Hungarológiai Intézettel közösen. A sorozat az évek folyamán

Hajnal Jenő üdvözli a résztvevőket, mellette Nagy Abonyi Ágnes
(Fotó: Klamár Zoltán)

megszakadt és 1991-ben indította újra a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság Kiss Lajos Néprajzi Szakosztálya, valamint a Thurzó Lajos Közművelődési Központ.

Nagy Abonyi Ágnes néprajzos muzeológus mint a tanácskozás házigazdája köszöntötte az előadókat és a szép számú érdeklődő közönséget. Bevezetőjében vázolta a zentai konferenciák eddigi történetét, majd ismertette a tanácskozás témaköreit: 1. Hagyományaink tárházából, Vajdaság népi kultúrája, folklórja; 2. A néprajzi csoportok tárgyaló művészetének meghatározó jegyei, nemzetiségi kérdések; 3. Tárgyi, szellemi, nemzetiségi kultúránk jellegzetességei (gazdasági néprajz, gazdálkodás, népi kismesterségek, vízi élet, településtörténet és a néprajzi kutatások összefüggése); 4. A gyűjtés és a néprajzi tárgyak szakszerű feldolgozása a 21. század elején, dokumentálás múzeumainkban és gyűjteményeinkben.

Az első ülészakot előadói, Dala Sára és Raffai Judit *A változó hagyomány: a mesemondás napjainkban*; Kriskóné Dávid Mária *A népművészet továbbélése*; míg Bodor Anikó *Vajdasági népzenei mozzanatok* címmel tartott előadást.

Az ülészakot követő vitában felvetődött a kutatói magatartás kérdése, nevezetesen a „mibe és hogyan szabad beleavatkozni?” kérdésköre. Kialakult egy alapvető nézetkülönbség, ugyanis a vitatkozó felek teljesen másként tekintettek a népi kultúrára. A felszólalók egy része a befolyásolást mellett tört lándzsát, míg a másik fele a népi kultúrát élőnek, folyamatosan változónak tartva elutasította a folyamatok „jó irányba” történő terelését.

A második ülészaknak két előadója volt: Juhász Antal *A Szegeci Tudománygyetem Néprajzi Tanszékének észak-bánsági kutatásairól*; Simon András *Az észak-bánsági magyarok hagyományos kultúrája a Szegeci Tudománygyetem Néprajzi Tanszéke terepmunkáinak tükrében* címmel vázolta fel a kutatási eredményeket. A két előadás lényegében kiegészítette egymást és ennek függvényében a hallgatóság képet kapott a kutatások térbeliségéről és eredményeiről.

A harmadik ülészakon három tervezett előadás volt, amelyből kettő hangzott el: Klamár Zoltán *Forrásérték és hitelesség a historia domusokban – magyarkanizsai és adorjáni példák*, Szűcs Judit *Települések kapcsolata, foglalkozások a vizek partján* – az előadás elmaradt, Örsi Julianna *Az Alföld társadalmának átalakulása a 20–21. század fordulóján*. Klamár Zoltán a lokális történelmi emlékezetet hitelesítő, helyi írott források dokumentumértékét vizsgálta nemzetiségi és vallási elkötelezettségek mentén egy 1919-es eseménysor kapcsán. Örsi Julianna a gyakorlatilag napjainkban is zajló, az Alföld paraszti társadalmában végbenő változásokra hívta fel a hallgatóság figyelmét.

Nagy Abonyi Ágnes zárszavában jelezte, hogy a tanácskozás anyaga – a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan – az újvidéki *Létünk* című folyóiratban jelenik meg. Továbbá szólt a következő évi tanácskozás tematikájáról is. A szervezők úgy tervezik, hogy a következő zentai tanácskozáson két témakörben egy-egy előadó felvezetné az aktuális témát és ezekhez kapcsolódó kerekasztal-beszélgetések alkalmával járnák körül a problémákat, felvetéseket. A tervezett témakörök – korszerű adatfeldolgozás a múzeumokban, a múzeumon kívüli kultúrértékek megőrzésének kérdései, kutatási módszerek bemutatása – lényegében az új szakmai kihívásokat célozzák meg.

Úgy tűnik, hogy a korábbi évek gyakorlatától fokozatosan eltérnek a szervezők, ugyanis a Vajdaságban élő néprajzi gyűjtők előadóként egyre inkább elmaradni látszanak a zentai tanácskozásokról, amit igen sajnálatosnak tartunk, hiszen rendkívül nagy szükség van továbbra is ezeknek az embereknek a munkájára. A vajdasági tájak intézményes, szakemberek által irányított kutatása – mint az a tanácskozáson a beszámolókból is kiderült – meglehetősen esetleges, így a még mindig meglévő fehér foltok eltüntetése elsősorban ezekre a lelkes emberekre marad a továbbiakban is. Éppen ezért úgy véljük, hogy a korábbi gyakorlatot folytatandó, szükség volna szakmai fórumot fenntartani számukra akár úgy is, hogy a tanácskozást két részre bontva – kétnapos rendezvény keretében – tudna körüljárni egy-egy témát, hogy a gyűjtők is lehetőséget kapjanak eredményeik bemutatására, később ezek publikálására. Hiszen ne felejtjük el, hogy ezeknek az embereknek a hathatós közreműködésével készülhetett el *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza* és eredményeik ott vannak számos, a közelmúltban megjelent közszégi monográfiában is.

KLAMÁR ZOLTÁN

Erdély és Moldva népi vallásossága

(Kolozsvár, 2004. november 5–6.)

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke, valamint a Kriza János Néprajzi Társaság 2004. november 5–6-án Kolozsváron erdélyi és magyarországi kutatók részvételével, Bálint Sándor születése 100. évfordulójának tiszteletére *Erdély és Moldva népi vallásossága* címmel konferenciát rendezett.

A kétnapos konferencián három nagy témakört öleltek fel az előadások. Mircea Muthu, a BBTE Bölcsészkarának dékánja és Keszeg Vilmos, a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék vezetője megnyitóját, valamint Barna Gábornak Bálint Sándor életét és kutatói munkásságát bemutató nyitóelőadását követően az első szekciót a csíki és gyimesi katolikusok vallási élete bemutatásának szentelték a szervezők. Pócs Éva a pécsi tanszék keretében zajló gyimesi néphit- és népvallásosság-kutatásokból adott ízelítőt egy, a gyimesiek között máig élő hiedelemkör bemutatásával és elemzési lehetőségeinek ismertetésével a *Szentek és démonok – Veszedelmek és védekezési stratégiák Gyimesközélpok vallási életében* című előadásában. Gazda Klára szín-

tén gyimesi kutatásaiból merített, előadásában a kígyó- és keresztmotívumok gyimesi előfordulásainak példáit és ezek értelmezési lehetőségeit vázolta fel számos illusztráció segítségével. Mohay Tamás a csíksomlyói búcsú történetének kutatásához és változásvizsgálatához nélkülözhetetlen, ám kevéssé kiaknázott forráscsoport, a 19–20. századi helyben megjelent sajtó jelentőségére és felhasználásának módjaira hívta fel a figyelmet. Frauhammer Krisztina a csíksomlyói kegyhelyhez fűződő szokások, vallási élmények vizsgálatának egy másik sajátos forráscsoportját, a csíksomlyói vendégkönyveket mutatta be. Fábián Gabriella és Szöcsné Gazda Enikő pedig egyaránt egy-egy csiki falu (Csíkszentdomokos és Csikdánfalva) élő, virágzó vallási kisközösségeinek, illetve ezen belül Rózsafűzér Társulatainak szokásvilágába engedtek bepillantást gazdagon illusztrált előadásukkal.

A délutáni szekcióban a protestáns felekezetek vallási hagyományairól, egyházas szokásairól hangzottak el előadások. Szacsavay Éva a kalotaszegi konfirmáció szimbólumrendszerét és identitásmegőrző szerepét, S. Lackovits Emőke pedig kalotaszentkirályi gyűjtése, illetve történeti kutatások alapján az úrvacsorához fűződő szokásokat elemezte. Kurta József a protestáns passió- és lamentatioéneklési gyakorlat tiltott-megtűrt továbbéléséről tartott gazdag forrásfeldolgozáson alapuló előadást. Kiss Réka kora újkori református vizitációs iratok alapján az egyháznak a paraszti értékrend formálásában betöltött szerepét vizsgálta. Kiss Dénes a vallás és modernizáció összefüggésében elemezte a neoprotestáns közösségek helyi társadalomban betöltött szerepét. Ferenczi Edit *A szentegyházi Baktai-ügy* című előadásában a falu, a gyülekezet és a lelképásztor között meghúzódó új típusú konfliktusok alakulását és a lelkeszi szerep változó hangsúlyait követte végig egy esettanulmány példáján.

A konferencia harmadik szekciójában elsősorban Moldva népi vallásosságának kérdéseit járta körbe az előadók. Virt István a moldvai magyarok körében gyűjtött halottas énekeket és siratókat mutatta be. Tánczos Vilmos lélegzetű előadásában a moldvai magyar nyelvű népi vallásosság kulcsszereplőinek, a paphiány miatt elterjedt és egészen a 20. századig ismert diákok szerepkörét átvevő szentemberek tevékenységét ismertette, elsősorban bogdánfalvi példákon, és elemezte szerepüket a moldvai csángók hitéletének és az ezzel szorosan összefüggő közösségi identitásának alakulásában. Nyisztor Tinka a pusztinai magyarok érdekvédelmi törekvéseiről, az anyanyelvű oktatásért és miséért való küzdelmeiről számolt be. Kinda István és Peti Lehel pedig előadásaikban a kommunista diktatúra hatalmi gyakorlatának és a hagyományos csángó értékrenden alapuló közösségek vallásgyakorlatának ütközőzónájában felbukkant csodás jelenségek és az ezek körül szerveződő kultuszok alakulási folyamatait vizsgálták, arra keresve a választ, hogy a sajátos társadalmi/politikai kényszerhelyzetben milyen válaszcselekvések artikulálódtak a csángó közösségekben. Szintén a szekcióhoz kapcsolódott Pozsony Ferenc most folyó nagyobb kutatását ismertető, gazdag példatárral alátámasztott előadása, amelyben az út menti feszületek típusainak rendszerezési lehetőségeire adott példákat, és ezeknek a szakrális térben betöltött kiemelt szerepére, egy-egy kisközösség felekezeti identitásának kifejezési lehetőségeire, önreprezentációjára mutatott rá.

Elsősorban Pozsony Ferenc és Tánczos Vilmos szervezőmunkáját dicséri, hogy egy izgalmas, tartalmas előadásokkal és igazi érdekfeszítő vitákkal fűszerezett, oldott, jó hangulatú, emlékezetes konferencián vehettünk részt. Köszönet érte!

KISS RÉKA

Típustervek a 20. századi magyar falusi építészetben Lakás és társadalom

(Szentendre, 2004. november 18.)

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a 20. századi életmódot és lakáskultúrát érintő kutatásokhoz kapcsolódóan *Típustervek a 20. századi magyar falusi építészetben – Lakás és társadalom* elnevezésű konferenciát szerveztek a múzeum munkatársai: T. Bereczki Ibolya és Sári Zsolt.

A 2004. november 18-án megrendezett találkozó nyitóelőadását Cseri Miklós, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója tartotta. Általános bevezetőjében a kutatási programról és annak eredményeiről beszélt.

Sári Zsolt, a múzeum tudományos titkára a program felelőse bevezetőjében szintén érintett néhány általános kérdést, mint például az időhatárok (Id. 20. századi tájegység) meghatározásának problematikáját. Utánuk következett Valuch Tibor, az 56-os Intézet munkatársa, aki *Az életmód és a társadalmi változás összefüggései a falusi térségekben Magyarországon 1945 után* címmel tartotta meg előadását. Ebben érintette a parasztfogalom meghatározásának nehézségét, a kollektivizálás után ugyanis a földbirtok elvesztésével éppen a parasztság lényegi eleme tűnt el, ezért csak az 1960-as évekig érvényes az a definíció, miszerint paraszt az, aki falun él, mezőgazdasági termeléssel foglalkozik és mikrotársadalmi hagyományokat őriz. Az adott időpont után az tekinthető parasztnak, aki kimarad a kollektivizálásból. A falusi-vidéki fogalom pár kifejtése után rátért a politika és a parasztság kapcsolatára, a parasztek külső megítélésében bekövetkezett változásokra (a II. világháború utáni pozitív viszonyulást az elmaradott paraszt, majd a paraszt mint ellenség képe követte). A helyi társadalmak mozgási lehetőségeit említve beszélt a kapcsolati hálók változásáról, majd kitért a társadalmi folyamatokra: a háború, a föld-reform, a kollektivizálás, a rendszerváltás társadalmat érintő hatásaira. Ezután az előadó rátért az életmód taglalására: a hagyomány és modernizálódás, a jövedelem és fogyasztás, a munka és életmód, társadalmi és magánterek, a mentalitás és értékrend kettősségére és a modern tömegkommunikáció hatására. A következő előadó, Balassa M. Iván, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológusa a 20. században megjelenő típustervek összefoglalását adta. Az előadó a Torockai Vigand Ede-féle, kisiparos és földműves rétegnek kifejlesztett típustervekkel kezdte a sort, majd beszélt a Sándy Gyula és a Kocsis Tivadar–Kaesz Gyula-féle tervekről. Természetesen szó esett a Falusi Kislakásépítő Szövetkezet, a FAKSZ, majd az ONCSA, az Országos Nép- és Családvédelmi Alap tervezetéről is. Jékely Berta, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal népi műemlékekkel megbízott referense *A 20. századi falusi épületek műemlékvédelmi problémái* címmel tartott előadást, majd Vass Erika, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológusának *Napsugaras ház a Dél-Alföldön – Egy épülettípus elterjedése és virágzása* című beszámolója hangzott el. Az előadó részletezte a napsugaras oromzatok eredetét, típusait, földrajzi elterjedését, az elterjedés okát (a Szeged városából való kitelepülés után nemcsak a nyelvjárási sajátosságokat, de az építkezés egyes elemeit, mint például a napsugaras oromdísz is magukkal vitték a kitelepülők), és a motívumhoz fűződő folklórelemeket – a kapuk, malmok, kemencetévők esetében a Nap ugyanis bajelhárítást szolgált. Az előadás második felében az 1970–1990-es években épült házakon megjelenő napsugármotívumokat elemezte. Utolsóként Sári Zsolt a Hangya Szövetkezet mintafaluját, Tordast mutatta be, kiemelve az 1898-ban gróf Károlyi Sándor által létrehozott szövetkezet történetét és a Balogh Elemér mintafalujában felépülő lakóházak típusterveit.

A hozzászólásokkal kiegészülő előadások hasznos információkat nyújtottak az összegyűlt érdeklődőknek, a 20. századdal foglalkozó kultúrakutatóknak, irányt mutatva a tematikus

kutatásokhoz. A következő konferenciát a Szabadtéri Néprajzi Múzeum az '56-os Intézzettel közösen, az 1950-es évek társadalmi-kulturális átalakulása témakörében rendezi meg 2005 tavaszán.

BATÁRI ZSUZSANNA

Nemzetiségi néprajzi konferencia Szegeden

A Dél-Alföld nemzetiségi néprajzi és történeti kutatásainak helyzete (Szeged, 2004. december 9–10.)

A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya 2004. december 9–10-én *A Dél-Alföld nemzetiségi néprajzi és történeti kutatásainak helyzete* címmel regionális, nemzetközi tudományos konferenciát tartott Szegeden. Célja és feladata: a régió kisebbségkutatásának áttekintése, a hagyományos népi kultúra határon átnyúló kutatásának összehangolása. Közreműködő intézmények és szervezetek: a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Román Nyelv és Irodalom Tanszéke, a szegedi Nemzetiségek Háza, Szerb Kisebbségi Önkormányzat (Deszk). A konferencia megrendezéséhez a Nemzeti Kulturális Alapprogram 150.000 Ft támogatást nyújtott. A résztvevők száma: 38 fő. A konferencián Romániából az Aradi Múzeum főmunkatársa, Elena Rodica Colta, Szerbia–Crna Gorából Beszédes Valéria, a Kiss Lajos Néprajzi Egyesület (Szabadka) elnöke vett részt. Az előadások színhelye a Móra Ferenc Múzeum várbeli előadóterme volt.

A konferenciát Vörös Gabriella megyei múzeumigazgató köszöntötte és Galambos Gábor főiskolai igazgató nyitotta meg. A tanácskozás bevezetőjeként Eperjessy Ernő, a Magyar Néprajzi Társaság nevében a 75 éves Mándics Mihályt, a régió jeles néprajzkutatóját köszöntötte. A tanácskozás során 13 előadás hangzott el.

A délelőtti programban Barna Gábor tanszékvezető, a szegedi egyetem néprajz tanszékén folytatott nemzetiségi kutatásokról szolt, Elena Rodica Colta (Arad) a közös magyar–román néprajzi kutatásokat, valamint a közelmúltban erről megjelent kötetet mutatta be. Krupa András etnográfus és Gombos János történész az elmúlt negyedszázad szlovák nemzetiségi néprajzi és történeti kutatásairól tartottak előadást. Beszédes Valéria a vajdasági magyarság fenyegetett helyzetéről, deprimált hangulatáról szolt és a Szerbiában ma már kisebbségnek számító bunyevác-horvátok néprajzi kutatásait vázolta föl.

Délután Martyin Emilia muzeológus és Hoczopán Anna tanszékvezető az elmúlt negyedszázad román nemzetiségi néprajzi és történeti kutatásait ismertette. Heka László egyetemi docens és Horváth Sándor múzeumigazgató az elmúlt két évtized horvát kisebbségi történeti és etnográfiai kutatásainak eredményeit mutatta be. Boross Marietta néprajzkutató a hartai német festett bútorokról és azok interetnikus kapcsolatairól tartva előadást kisfilmet mutatott be. Ruz Boriszláv szerkesztő az elmúlt negyedszázad szerb néprajzi kutatásairól beszélt, Bódi Zsuzsanna tudományos főmunkatárs *A cigány kutatások 15 éve* címmel tartott előadást. Eperjessy Ernő tájékoztatást adott a 30 éves nemzetiségietnográfia-sorozatokról helyzetéről és bemutatta a közelmúltban megjelent, a VII. NNNK előadásainak kötetét.

Az ülészakok elnökei Tóth István tudományos titkár és Bárkányi Ildikó múzeumi főmunkatárs voltak.

Az első napot a szegedi Nemzetiségek Házában folklórműsor, az elhangzottak vitája és baráti beszélgetés zárta.

December 10-én a konferencia résztvevői autóbusszal a Vajdaságba tettek látogatást, amelynek során Bácsstopolyán a nemrég létrehozott városi múzeum (csaknem teljes egészében magyar) anyagát, a magyar tájházat, valamint a bogrnár- és kovácsműhely skanzenmúzeumát tekintették meg. Délután Deszken a Szerb Kisebbségi Önkormányzat vendégeiként az ottani szerb néprajzi gyűjtemény és az ortodox szerb templom megtekintésére került sor. A házigazdák Rusz Márk főorvos és Rusz Borivoj néprajzkutatók voltak.

Összességképpen az alábbiakat tartjuk fontosnak rögzíteni. A magyar–román példa alapján tovább kell folytatni a közös néprajzi vizsgálódásokat Szerbia területén is. Ehhez PHARE-támogatást kell igényelni. A VIII. NNNK 2006-ban lesz esedékes. Terveink szerint arra az Európai Unió minden tagországának képviselőjét meghívjuk. A következő regionális konferenciát ehhez az időponthoz kell igazítani (javaslat szerint: 2007, nógrádi régió). A résztvevők december 10-én az esti órákban utaztak el Szegedről.

A konferencia iránt a helyi televízió, rádió és sajtó érdeklődött. Az elhangzott előadásokat a nemzetiségtanográfia-sorozatokban kívánjuk megjelentetni.

A konferencia felelős szervezői a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának elnökei, Eperjessy Ernő és Horváth Sándor voltak.

EPERJESSY ERNŐ

A 75 éves Mándics Mihály köszöntése*

A közelmúltban jelent meg Mándics Mihály (Mišo Mandić) néprajzi és más publicisztikai tevékenységének 78 oldalas bibliográfiája. Habár rendbe szedett, szerteágazó írásainak mutatói kis kötetet tesznek ki, mégsem túlrözi hűen azt a tiszteletre méltó, nagy munkát, ami mögötte rejtőzik. Mindez közel 60 év gazdag termése, ugyanis Mándics Mihály (Mišo Mandić) 75 éves.

Így! Két nyelven: magyarul és horvátul. Ugyanis a Bács-Kiskun megyei Csávolyon született bunyevác-horvát családban, ahol a két nyelv, a két nép kultúrája természetes módon találkozott otthon a családban és szülőfaluja mindennapi életében. Kutatásai, írásai is mindkét nyelven jelennek meg. Sőt! Mivel születése, sorsa őt nemcsak a két nép kultúrájának mezsgyéjére állította, hanem Csávolyon – mint megannyi más bácskai településen – harmadikként német közösség is élt, úgy érezte, kötelessége mindhárom etnikai csoport kutatását magára vállalni.

Széles körű munkássága elsősorban honismereti, helytörténeti vonatkozású, érdeklődése azonban oktatási, közművelődési és általános társadalmi és nemzetiségpolitikai területre is kiterjed. Mindezek mellett a néprajz ügyében végzett jelentős feltáró tevékenysége külön elismerést is érdemel.

Mándics Mihály (Mišo Mandić) 1928-ban Csávolyon született. Szülei földművesek. Az elemi iskola alsó osztályait szülőfalujában, a polgári iskola 4 osztályát Baján végezte. Tanítóképző intézeti tanulmányait Kalocsán kezdte, majd a háború után a bajai tanítóképzőben folytatta és ott szerzett tanítói oklevelet 1948-ban.

Tanítói pályafutása rövid ideig a Csávolyhoz közeli Józsefháza-pusztán kezdődött, majd 1949-ben a csávolyi, önálló „délsláv”, azaz bunyevác-horvát iskola tanítója lett. Hat év után a központi iskola igazgató-helyettese, majd igazgatója. Időközben levelező úton szaktanítói, majd 1970-ben a szegedi egyetemen tanári diplomát szerzett. Felkészültségének bizonyítékeként 1987-ben az egyetemi doktori címet is elnyerte.

* Elhangzott a szegedi konferencián, 2004. december 9-én.

Közéleti emberként – iskolaigazgatói feladatai mellett – 1968–1981 között a Bajai Járás országgyűlési képviselője. Az 1970-es években előbb alelnöke, majd 1973–1981 között főtitkára Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének. Teendői ellátására ezen időszakra Budapestre költözik, majd megbízatása lejárta után családjával együtt visszamegy Csávolyra.

Mándics Mihály kezdettől résztvevője volt az országos honismereti mozgalom kibontakozásának, annak napjainkig aktív munkatársa és tiszteletbeli tagja. Az országban az 1960-as évek elején első között hozott létre szülőfalujában helytörténeti múzeumot, amely később több más falumúzeum számára is mintául szolgált. A Magyar Néprajzi Társaság 1990-ben választotta sorai közé.

Mándics Mihály eddig megjelent főbb önálló kötetei: 1. *Csávoly község 800 éves krónikájából* (Debrecen, 1984); *A magyarországi bunyevác-horvátok története (Povijest bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj)* (Kecskemét, 1989); *Milassin Miklós – a csávolyi születésű püspök – életútja* (Baja, 1996); *Petres János – csávolyi esperes plébános – író és költő életútja* (Baja, 1997); *A csávolyi bunyevácok (Iz baštine čavoljskih Hrvata Bunjevaca)* (Baja, 1998); *Csávolyi emlékhelyek* (Baja, 1999); *Csávolyi parasztok* (Baja, 2000); *Csávoly az évezredben* (Baja, 2000); *Vjerski život katolika u Čavolju (A csávolyi katolikusok története)* (Baja, 2002); *Az emberélet fordulói (Prekretnice u čovjekovom životu)*.

Jelentősebb néprajzi tanulmányai részben a Magyar Néprajzi Társaság által kiadott Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj, illetve 1993 után az Etnografija Hrvata u Mađarskoj sorozatcímű tanulmánykötetekben jelentek meg (*A csávolyi bunyevácok lakodalmi szokásai*, 1975; *Aratás és aratóünnep Csávolyon*, 1996; *Egy csávolyi pástzordinasztia*, 1999; *Női munkák Csávolyon*, 2002).

Mándics Mihály bibliográfiájából kitűnik, hogy a fentiekén kívül is több száz különböző írása jelent meg (magyar, horvát, német, szerb) folyóiratban, kalendáriumban, újságban, köztük számos néprajzi tanulmány is.

A közelmúltban jelent meg *Egy élet emlékei* című újabb kötete, amely az eddigi gazdag termésből állít össze tömörített válogatást. Főleg azokat a tanulmányokat találhatjuk itt együtt, amelyek másutt már nem, vagy nehezen érhetőek el.

Az örökké szervező, tevékeny Mándics Mihály egészsége nem a régi, emiatt a közélettől visszavonulni szándékozik, de kutatásait és a publikálást továbbra is folytatja.

Amikor őt és munkásságát élete 75. mérföldkövénél köszöntjük, kívánunk számára még sok, eredményes, alkotó esztendőt!

EPERJESSY ERNŐ

MaDok-napok

Észrevételek a jelenkutatásról és az intézményi együttműködésről

2005. február 1-jén a Néprajzi Múzeum kezdeményezésére megszervezett *MaDok-napok* tudományos műhelyvita célja az egy-másfél éve az interneten kialakított MaDok-hálózathoz csatlakozó együttműködő intézmények kutatóinak találkozója és eszmecsereje volt. az eddigi eredmények felelevenítésével, a legfontosabb kérdések és problémák megvitatásával, illetőleg néhány, a továbblépést segítő ötlet és terv felvázolásával. A *MaDok-napok* programjában így egyfelől a MaDok-hálózat és a kortárs kulturális és társadalmi jelenségek vizsgálatának összefüggései, másfelől a program tudományos lehetőségei és tervei kerültek megvitatásra.

MaDok-hálózat: kortárs kulturális és társadalmi jelenségek vizsgálata

A kortárs kulturális és társadalmi jelenségek nyilvántartására kialakított MaDok-program hálózatként való működésének egyik legfontosabb alapelve az internetes hozzáférés létrehozása. Ezért a Néprajzi Múzeum honlapján felépítettünk egy önálló oldalakból álló egységet az adatbázis, a legfontosabb információk és tudományos segédesszközök elhelyezésére. A műhelyvita során nem törekedtünk ezen oldalak részletes bemutatására, hiszen kisebb változtatásokkal és folyamatos bővítés mellett több mint egy éve hozzáférhető az érdeklődők és együttműködők számára a Néprajzi Múzeum honlapján, a www.neprajz.hu/madok/index.html címen.¹

A műhelyvita első felében inkább a használat során felmerülő eddigi, elsősorban gyakorlati kérdések megvitatására helyeztük a hangsúlyt és felkértük Szapu Magdát (SMMI) és Schleicher Verát (VMMI) néhány általuk is érzékelt kérdés- és problémakör vitaindító felvázolására. A két felszólalás más irányból közelítette meg a kérdéseket: Szapu Magda elsősorban a jelenkori kutatási témakörök és a „múltból örökölt” intézményi rendszer nehéz összeegyeztetéséről, a nyilvántartás és a PR kérdéseiről, végül a MaDok-adatbázis feltöltéséhez szükséges *Kutatási adatlap* néhány technikai problémájáról beszélt. Észrevételei első felében saját kutatási témakörének (ifjúsági szubkultúra) néprajzi múzeumi kontextusra való fordításával kapcsolatos nehézségeket taglalta, míg a második részben az adatszolgáltatás mindennapi, technikai részleteivel kapcsolatban tett kritikai és módosítási javaslatokat. Schleicher Vera a MaDok-hálózatra inkább felülről tekintett és a hosszú távú lehetőségek között jelölte meg a jelenkori tárgygyűjtés és gyűjteményfejlesztés tekintetében az intézményi együttműködés és a munkamegosztás lehetőségét. Fontos kérdésként jelent meg a MaDok-programon belüli forrásgyűjtői és kutatói szerepvállalás karakteres elkülönülése és az adatbázisba fordításban a gyakorlati különbségtétel fontossága. Hangsúlyozta még az oldalakon keresztül, aktívan alakuló együttműködések fontosságát, és ebben a honlapot üzemeltetők felelősségét.

Az ezt követő hozzászólásokból viszont kiderült, a résztvevők fontosnak tartották, hogy részletesebben betekinthesse a MaDok-program már elkészült internetes oldalaiába, a MaDok-adatbázis belső szerkezetébe, az eddigi együttműködők témaköreibe, a kitöltött adatlapok részleteibe. A kérdésnek eleget téve pontról pontra bemutatásra került néhány már beérkezett adatlap, az adatbázis beviteli és weben publikált nyilvános oldala felől tekintve egyaránt. Mindezekből láthatóvá vált, hogy az elkészült MaDok-adatbázis alkalmas az érkező adatok fogadására és nyilvántartására, és az eddig beérkező csekély mennyiségű adattallomány ellenére is hozzáférhető már a weben publikált, egyszerű és összetett keresésre egyaránt alkalmas változat.² A kérdések és hozzászólások pedig azzal a reménnyel kecsegtetnek, hogy a dokumentált kutatások száma hamarosan jelentősen emelkedni fog, ezzel az internetes publikálás valóban beválthatja a hozzá fűzött elvárásokat, praktikus igényeket.

A MaDok-program tudományos lehetőségei

A felépítés és működés praktikus, információszolgáltatásra alkalmas hálózati lehetőségein túl hangsúlyozni kívántuk, hogy a hálózat többféle tudományos lehetőséggel is bír és a nap folyamán bemutattuk a már „bejáratott” műfaji keretekkel kapcsolatos új ötleteinket (MaDok-füzetek 3.), egy új médium beindításának és feltöltésének gondolatát (teg-lap), illetőleg az első nagyobb szabású, intézményi együttműködésben létrejövő kiállítási projekt koncepcióját (*Pillanatképek a mából – Kiállítási dominó 2006*).

A MaDok-program nem évkönyv-elnevezésű, de közelítőleg évkönyvfunkciójú, „hagyományos” könyvformátumú tudományos médiuma a MaDok-füzetek sorozat.³ A következő, tervezett kötet *A jelentéstelel tárgyak* munkacímét viseli. A kötet tudományos koncepciója

leginkább két irányból eredeztethető: egyfelől Barbara Kirshenblatt-Gimblett *The museum as catalyst* című szövegéből – amely egy ötletes svéd kiállítás⁴ részletes és inspiratív elemzését és interpretációját tartalmazza –, másfelől Szabó Mátyas „szofisztikált tárgy” fogalomhasználatából.⁵ A „jelentéstartó tárgyak” megközelítés fő hangsúlya az egy (vagy néhány konkrét) tárgyból kiinduló, minél összetettebb, csavarosabb jelentéstartomány kibontása, a hétköznapi használati tárgyak rétegzett értelmezési lehetőségeinek bemutatása, az etnográfiai, kulturális sűrűség feloldása. A kötet megjelenése 2005 őszére várható.

A publikálási lehetőségek és az írásos műfaji keretek bővítésére, illetőleg a naprakész információk szervezett, „rovatokba” sorolt elhelyezésére találtuk ki a teg-lap elnevezésű on-line felületet. Tehát a teg-lap a MaDok-program on-line térfoglalása, olyan hosszabb-rövidebb kritikai írások, ismertetések és fordítások elhelyezéséhez, amelyek érintik a kortárs kulturális jelenségek vizsgálatát és bemutatását. Így egyfelől tudományos fórumként, másfelől a programon túlmutatóan, kritikai funkció betöltésére, párbeszéd kialakítására is alkalmas helyként jelenik meg a múzeum honlapján.⁶ A teg-lap rovatainak feltöltése a múzeum honlapján keresztül történik, de a szerkesztéssel és az elhelyezett szövegekkel kapcsolatban számítnak az együttműködők konstruktív észrevételeire, változtatási javaslatokra. A teg-lap első feltöltését 2005 tavaszára terveztük. A teg-lap grafikai tervét Gerhes Gábor készíti.

A MaDok-program első nagyobb közös vállalkozásának terve a *Pillanatképek a mából – Kiállítási dominó 2006*, amely egy 12 „fejezetből” álló, 2006-ban megvalósuló kiállítássorozat gondolata, szélesebb (nemcsak néprajzi/múzeumi) intézményi együttműködés megvalósításával.⁷ Az egyes kiállítások egy-egy kortárs kulturális, társadalmi jelenség tudományos/múzeumi feldolgozásaként, az ország 12 különböző intézményében, az év 12 hónapjának egy-egy napján, egymás után nyílnak. A kiállítások mint amolyan „jelenkorkommentárok”, mint egy összeilleszthető dominósor elemei villantanak fel pillanatképeket a máról, amelyek külön-külön, de egymás után „döntve”, egyben is kiadnak egy képet jelenünkről, így segíthetnének a jelenkor összetett kulturális és társadalmi jelenségeinek megértésében, tudományos igényű, mégis közérthető feldolgozásában és megmutatásában. Ehhez a kiállítás mint műfaj remek keretet kínál.⁸

Néhány általános észrevétel és következtetés

A *MaDok-napok* műhelyvita legfontosabb feladatának a párbeszéd elindítását tekintettük, az elmúlt egy év során szerzett tapasztalatok, problémák és csomópontok megmutatásával, továbbá az együttműködés egy lehetséges irányának kijelölésével. A vitán elhangzó észrevételek és megjegyzések világossá tették, hogy a résztvevők nagyon sokféleképpen gondolkodnak a hálózat ideális működéséről, illetőleg attól függően, hogy mennyi intézményi, illetőleg személyes energiát fektettek a saját kutatásaik feldolgozására és információszolgáltatásra, meglehetősen különbözőképpen vélekednek a rendszer jelenlegi állapotáról. Ez vélhetően természetes velejárója a több intézményt/egyéni kutatót mozgósító tudományos együttműködéseknek és ilyen vagy ehhez hasonló különbségek feltehetően mindig is részét képezik majd a munkának. A MaDok-hálózat működése során nem ezeknek az eltéréseknek az egy szintre hozatala lesz a fő feladat.

Visszont általános tanulság, hogy az együttműködés kereteinek mindenféleképpen túl kell mutatni a szűkebben vett néprajzi/antropológiai tudományok határain és a kortárs jelenségek vizsgálatát egy tágra értelmezett kultúra- és társadalomtudományos mezőben kell megvalósítani. A tudományos keretek tágításán túl a bővítés másik legfontosabb iránya a múzeumi intézményrendszeren kívüli tudományos intézetek és egyetemi tanszékek kutatásainak integrálása, még abban az esetben is, ha ez az adatok természetét és a dokumentálás módszerét alapvetően alakítja.

A MaDok-program működésének a folyamatos együttgondolkodás adhatja az optimális keretet, ami a közös on-line tér használatától kezdve a közösen tervezett, előkészített és kivitelezett kutatások és kiállítások szervezéséhez és megvalósításához kapcsolódhat.

Ilyen és ehhez hasonló műhelyviták szervezését a továbbiakban is szeretnénk kezdeményezni. A következő megbeszélés kereteihez a tervezési szakaszában lévő *Kiállítási dominó 2006* projekt előkészületei és szervezési körülményei teremtenek alkalmat.

FRAZON ZSÓFIA

Jegyzetek

1. A hálózat ötletéről, a kialakítás körülményeiről és a működés kezdeti tapasztalatairól nyomtatásban megjelent szövegek: FEJŐS 2002a, 2002b, 2003a, 2003b; FRAZON 2004. A szövegek letölthetők pdf-formátumban ld. itt: www.neprajz.hu/madok/terv.html
2. Az adatbázis elérhető: <http://www.neprajz.hu/madok/index.html> helyen, a MaDok-adatbázis menüpontban.
3. A sorozat eddig megjelent kötetei: FEJŐS szerk. 2003; FEJŐS–FRAZON szerk. 2004. Interneten hozzáférhető: <http://www.neprajz.hu/madok/kiadvanyok.html>
4. www.svarasaker.riksutstallningar.se/index_2.htm
5. SZABÓ 2003. 108.
6. A teg-lap színopszisát ld.: <http://www.neprajz.hu/madok/napok.html>
7. A *Kiállítási dominó 2006* felhívása a *Magyar Múzeumok* 2005/1. számában jelenik meg.
8. A résztvevő intézmények listája, a témajavaslatok, a tervezett 2006. évi időbeosztás a Néprajzi Múzeum honlapján kerül elhelyezésre.

Irodalom

FEJŐS Zoltán

2002a Ma-dok. Javaslat a kortárs jelenségek múzeumi vizsgálatának megszervezésére. *Magyar Múzeumok* 8. évf. 3. sz. 18–21.

2002b A Néprajzi Múzeum 2002-es új programja. (Beszélgetés Fejős Zoltán főigazgatóval a jelen kutatásáról mint a néprajzi gyűjtemények fejlesztésének jövőjéről). *Múzeumi Hírlevél* 23. évf. 12. sz. 361–366.

2003a Jelenkutatás és néprajzi muzeológia. In Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és múzeumi gyűjtemények változása*. Budapest, Néprajzi Múzeum. 9–24. (MaDok füzetek 1.)

2003b MaDok: egy kollektív jelenkutatási program körvonalai és intézményi keretei. In Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és múzeumi gyűjtemények változása*. Budapest, Néprajzi Múzeum. 115–132. (MaDok füzetek 1.)

FEJŐS Zoltán (szerk.)

2003 *Néprajzi jelenkutatás és múzeumi gyűjtemények változása*. Budapest, Néprajzi Múzeum. (MaDok füzetek 1.)

FEJŐS Zoltán–FRAZON Zsófia (szerk.)

2004 *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordításgyűjtemény*. Budapest, Néprajzi Múzeum. (MaDok-füzetek 2.)

FRAZON Zsófia

2004 Madok-háló: szöveg és mintázat. *Múzeumi Közlemények* 2. évf. 2. sz. 30–37.

SZABÓ Mátvás

2003 A jelenkutatás svéd modellje. In Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és múzeumi gyűjtemények változása*. Budapest, Néprajzi Múzeum. 106–108. (MaDok füzetek 1.)

www.neprajz.hu/madok/index.html

Konferencia a kisepikai műfajok kutatásában elért eredményekről (Budapest, 2005. március 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztálya az ELTE Folklore Tanszéke és az MTA–ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoportja támogatásával 2005. március 11-én tartott szakmai megbeszélést a kisepikai műfajok kutatásában az elmúlt években elért eredményekről és a folyamatban lévő munkákról, valamint a továbblépés lehetőségeiről.

Az egynapos értekezletet Küllös Imola nyitotta meg, Elmondta, hogy az összes előadást, valamint a hozzászólásokat az *Ethnographia* egyik következő számában kívánják megjelentetni, ennek érdekében minden reflexiót magnetofónszalagra rögzítettek. A szervezők kimondott célja, hogy minél több fiatal kutató tudjon bekapcsolódni a kisepikai műfajok vizsgálatába, ennek jegyében kapott meghívást és lehetőséget a bemutatkozásra több frissen végzett néprajzos.

A délelőtti ülésen 10 óráig Hoppál Mihály elnökölt, majd Voigt Vilmos vette át az ülés vezetését. Az előzetes programtól eltérően Landgraf Ildikó *A történeti mondák számítógépes adatbázisa & Anekdota-adoma-vice* című előadása, valamint Bujdosóné Papp Andrea *A magyar exemplumkutatás európai háttérben* című beszámolója az előadók betegsége miatt nem hangozhatott el, a folyóiratban a tervek szerint azonban ezek is szerepelnek majd.

Első előadóként Sárdi Margit (ELTE, Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék) a kisepikai szűzsék forma- és funkcióváltásáról mutatott be történeti áttekintést egy konkrét történet (az *Ephesusi özeveg*) példáján. Egy korábbi előadásában a középkori szűzséket deduktív módon már szemlélte, a mostani alkalommal induktív módszerrel mutatta be az említett történet változásait.

Keszeg Vilmos az igaztörténetek pragmatikus funkcióit ismertette, továbbá az élettörténetek, igaztörténetek tárgykörében a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen az utóbbi időben az ő témavezetésével készített szakdolgozatokról adott körbe egy hosszú jegyzéket, ezzel is bemutatva az ott folyó munkák sokszínűségét.

Nagy Ilona a mai „városi” mondák kutatásának problémáiról tartott érdekesítő előadást. Kutatástörténeti összefoglalásában rendhagyó módon azt hangsúlyozta, hogy sajnálatos módon miben nem történt eddig előrelépés. Kiemelte, hogy a nemzetközi bibliográfiákból és összefoglalásokból szinte teljesen hiányoznak a magyar adatok. Dégh Lindának a monda terminológiájára tett javaslatát (egyszerűsítését) idézte, miszerint felesleges bármilyen (kortárs, modern, városi) jelző a mondateterminus elé, hiszen ezek nem a műfaj legfőbb jellemzőjére utalnak. A mondák lényege ui. a hit, amely élteti és valamilyen állásfoglalásra készíti a hallgatóit.

Domokos Mariann a 21. századi kommunikációs technológiák folklórműfajokra gyakorolt hatását vizsgálta. Az előadás a mobiltelefon közvetítette sms-szöveggküldés példáján azt igazolta, hogy egyrészt bizonyos ismert folklórműfajok (pl. vice, proverbium, találós kérdés stb.) áttevődnek az sms-ben egyfajta digitális jelrendszerre, másrészt új szövegcsoportok is létrejönnek a megváltozott környezetben. Az alkalomhoz kötött szövegek közül a télközépi (karácsonyi, szilveszteri, újévi) sms-köszöntőkre tért ki bővebben. A délelőtti program Voigt Vilmos összegző szavaival zárult.

Az egyórás ebédszünet után az ülés délután Küllös Imola elnöklésével folytatódott. Vasvári Zoltán az emlékkönyvről írott PhD-dolgozatában részletesen bemutatta választott tárgyát, ezúttal az emlékkönyvszöveget mint verses kisepikai műfajt értékelte előadásában. Az emlékkönyv mint kutatási téma érdekes tanulságokkal szolgál a mai folklór egyéb jellegzetes hordozóra vonatkozóan is (pl. az sms-szövegek), érdekes összehasonlítani, hogy az emlékkönyvben és sms-ben megjelenő szövegek műfajilag miként értékelhetők. Az emlékkönyvek bizonyos titokszövegei párhuzamba állíthatók az sms-ben is nagyon népszerű beugratós szövegekkel (pl. „*Akaszd föl magadat... egy szöke fiú nyakába*”). Az emlékkönyvírás hajdan klasszikus férfiszokás volt, majd a gyermekfolklór jelenségei közé került, ma pedig, bár kevésbé népszerű mint korábban volt, tartalmilag, formailag és funkciójában is tovább él az új technikai eszközök megjelenésének és elterjedtségének köszönhetően.

A délutáni programban három előadás is foglalkozott a proverbiumokkal. Paczolay Gyula bácsi elsőként a proverbiumokat történeti aspektusban tárta a hallgatóság elé. Ezeket a változás mértéke szerint három kategóriába sorolta. Az elsőbe azok a szövegek tartoznak, amelyeket több száz éve teljesen változatlan formában használunk („*Jó volna halálnak*”, „*Sok lúd disznót győz*”). Második kategóriaként a jelentéktelen változásokon átesett proverbiumokat mutatta be, végül példákat hozott a jellegzetesen megváltozott szövegekre („*Aki mézet akar enni, megölje előbb a méhet*”), illetve a használatból kivezett, eltűnt közmondásokra („*Egy babot nem adnék rajta*”). A következő két előadó külön-külön számolt be sok ponton összekapcsolódó antiproverbium-kutatásáról. Vargha Kata kutatástörténeti áttekintést adott és saját gyűjtésének körülményeit ismertette. A heterogén szövegkorpusz kérdőíves felmérés adatai mellett irodalmi művekből és közéleti folyóiratokból kimazsolázott szövegeket tartalmaz, az adatbázis jelenleg összesen 5000 adatot számlál. Anna Litovkina az antiproverbiumokkal kapcsolatban a változtatás, „ferdítés” típusait és témáit mutatta be, sok példával illusztrálva élvezetes előadását. Kettejük témájára reagálva több hozzászólás is elhangzott. Küllös Imola kiemelte, hogy az antiproverbiumok, akárcsak a balladák is tematikailag a házasságra konkludálnak. Mészáros Csaba vetette fel azt a problémát, miszerint strukturálisan nehéz elválasztani egymástól egy történetileg megváltozott proverbiumot a pragmatikusan módosult antiproverbiumtól. Gulyás Judit nem tartotta túl szerencsésnek a műfaj megjelölésére használt terminus technicust, az *anti-előtag* nem meghatározott értelmezése miatt, továbbá aggályosnak ítélte az előadások alatt a szövegekre következetesen alkalmazott *ferdítés*, *torzítás* szavakat, mivel azok valamilyen értékítéletet sugallnak. Bartha Péter és Zentai Tünde álláspontja szerint az *anti-* előtag viszont csak a kiindulópontul szolgáló eredeti szövegre utal, minősítést nem rejt magában.

A tanácskozás utolsó előadásaként Voigt Vilmos a találós kérdések rendszerezésének problémáit fejtegette. Hangsúlyozta, hogy a magyar folklorisztikában még mindig ritka a rejtvények kutatása. Ismertette Robert Lehman–Nietsche 1911-es találóskérdés-beosztását. A 16 főcsoportból álló rendszerezés érdekessége, hogy Archer Taylor ezt alakította tovább és így terjedt el világszerte. A tanácskozás késő délután Küllös Imola zárszavával ért véget.

Annak ellenére, hogy a szervezők eredetileg zártkörű szakmai megbeszélést terveztek, a rendezvény sikerét nemcsak az érdekes kutatási beszámolóok sokszínűsége adta, hanem a nagyszámú hallgatóság aktív részvétele is, az értékes hozzászólások tovább emelték az ülés színvonalát és segítették a továbblépés lehetőségeinek megtalálását.

Népi orvoslási kutatások a Kárpát-medencében és Moldvában az ezredfordulón

(Budapest, 2005. április 6–7.)

A korábbi hasonló rendezvények (1978, 1983, 1984, 1997) hagyományát követve a Magyar Orvostörténeti Társaság Népi Orvoslási Szakosztályának és az MTA Néprajzi Kutatóintézete Népi Gyógyászati Archívumának szervezésében került sor a kétnapos konferenciára. A cím is jelzi: a szervezők tudatosan törekedtek arra, hogy a konferencián megjelenhessenek a határon túli szakmai műhelyek eredményei is. A másik fő cél az volt, hogy fiatal kutatók is lehetőséget kaphassanak arra, hogy beszámoljanak munkájukról, az előadók mintegy harmada ebbe a kategóriába tartozott.

A konferenciát Hoppál Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének igazgatója nyitotta meg. Bevezető előadásnak is beillő gondolataiban a hagyomány szerepének fontosságát hangsúlyozta a mai, modern kultúrában és felhívta arra is a figyelmet, hogy a néprajztudománynak milyen új feladata és felelőssége ennek tudatosítása.

A konferencia két napja öt nagyobb tematikai egység köré szerveződött. Az esettanulmányok, terepmunka-beszámolók keretei közt került sor Mészáros Ágnes *A népi orvoslás kutatása a Kiskunság déli részén*; Kész Margit *Gyógyító specialisták Salánkon*; Korkes Zsuzsanna *„Súskálás”, fülbe sugással történő gyógyítás két Galga menti szlovák községben*; Kocsis Mónika *Az egészségügyi ellátás szektorai a szitásiak gyógyászatában*; Halász Péter *A baromfi betegségei és gyógyítása a moldvai magyaroknál*; Varga János *Népi szemgyógyítások és Harangozó Imre „Mint a hó tiszták legyünk...” – Adalékok a moldvai magyarok népi gyógyító gyakorlatának vizsgálatához* című előadására. A konferencia egyik tanulságos tapasztalata volt, hogy milyen jelentős számú előadás foglalkozott moldvai témával, egyben jelezve azt is, hogy ezen a téjegységen milyen sok téma vár még feltárára.

A módszertan és a kutatásszervezés témakörével három előadás foglalkozott: Szikszai Mária *Interdiszciplináris kutatási módszerek és lehetőségek az anyarozsmérgezés kutatása kapcsán*, Koltay Erika *Népi orvoslási témájú kéziratok a Néprajzi Múzeum Kéziratgyűjteményében az 1970-es évektől napjainkig* és Takács András *A Népi Gyógyászati Archívum szakmai tervei és munkája*.

A magyar és kárpát-medencei népi orvoslási kutatások egyik kiemelkedően fontos része az etnobotanika területe, amelyet a konferencián az alábbi hat előadás képviselte. Szabó T. Attila: *A történeti etnobotanika és a népi orvoslás*; Szabó László Gyula: *Botanika a szakrális etnográfiaiban, népi orvoslásban – Példák Bálint Sándor írásaiból*; Babulka Péter: *Gyógynövények a népi állatgyógyászatban és a modern állatorvosi fitoterápiában*; Lendvai Kepe Zoltán: *Népi gyógynövényismeret Gönczi Ferenc „Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése” című monográfiája alapján*; Rácz Gábor–Rácz-Kottila Erzsébet: *Népi növényismeret Székelyvárságon* és Szabó István–Grynaeus Tamás: *Nagykamarás (Békés vm.) népi növényismerete a 20. század második felében*.

Az előadásokból továbbra is úgy tűnik, hogy a népi orvoslási kutatások alapvetően fontos területe a vallásosság és a népi vallásosság kérdése, amely kutatási irányból a következő négy előadás hangzott el a konferencián. Limbacher Gábor: *Az egészségadó oltáriszentség – Palócföldi áttekintés az Eucharisztia kulturális szerepéről*; Szilárdfy Zoltán: *Mária teje mint orvosság – A győri magyar ispita egykori kegyképe*; Bernád Ilona: *Ima és hit a gyógyításban, gyógyulásban kárpát-medencei, moldvai és emigrációban élő magyarok beszámolóí szerint* és Szigeti Jenő: *Az egészséges életmódra nevelés és a 19. századi szabadegyház-mozgalmak a Kárpát-medencében*.

A legélénkebb vitát talán azok az előadások váltották ki, amelyek a népi orvoslás és a természetgyógyászat, modern komplementer medicina viszonyát vizsgálták. Külön értékesek voltak az alábbi, a kárpátaljai és erdélyi kutatásokat ismertető előadások. Bajkó Árpád: *Természetgyógyász specialista öndefiníciós gyakorlata*; vagy utalhatunk Kész Margit előadására, amelyből az derül ki, hogy azokon a területeken sok esetben mennyire harmonikusan illeszkedhet egymáshoz a népi orvoslás, a modern természetgyógyászat és hivatalos egészségügy, és hogy ez milyen új kutatási lehetőséget kínál a néprajzosok számára. Ezt a kérdéskört vizsgálta hazai témák alapján Kis-Halás Judit *A javasok utódai – Gyógyítók az ezredfordulón a Dél-Dunántúlon* és Lengyel Ágnes „Jézus meghosszabbított kezei...” – *A „szellem” „gyógyítása” „hit” által* című előadása. Kissé távolabbról, de ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódott, amit Lázár Imre *Mágikus bajelhárító technikák az ezredforduló kultikus miliójében* címmel előadott.

Fontos adatokkal gyarapította a népi orvoslási ismereteket Zsilák Mária *Szlovák népi gyógyászati terminológia a 19. század végi és 20. század eleji szótárakban* című nyelvészeti előadása is. Vida Tivadar *Máriaremetei rendkívüli gyógyulások* című előadására a programtól eltérve nem került sor.

A mintegy 50–70 fős hallgatóság mindvégig élénk érdeklődéssel kísérte az előadásokat és vett részt az elnökök (Koltay Erika, Kótyuk Erzsébet, Rác Gábor, Hoppál Mihály, Grynaeus Tamás) által vezetett vitákban, amelyek alatt már kirajzolódott az elkövetkező népi orvoslással foglalkozó konferenciák tematikája is. Ezeknek, a tervek szerint, az MOT Népi Orvoslási Szakosztálya és az MTA Néprajzi Kutatóintézete Népi Gyógyászati Archívuma a jövőben is közösen szeretne gazdája lenni. Remélhetőleg a konferencia anyaga a közeli jövőben önálló kötetként is olvasható lesz. Grynaeus Tamás – az MOT Népi Orvoslási Szakosztályának elnöke – zárszavában a konferenciát sikeresnek és színvonalasnak értékelte, megköszönte az előadók, a szervezők és a házigazdák munkáját.

A konferencia szervezői Deáky Zita, Frenzl Kata, Hoppál Mihály, Grynaeus Tamás, Koltay Erika, Kótyuk Erzsébet, Takács András és Tóth G. Péter voltak, a létrejöttét pedig a ráckevei Árpád Múzeum, az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum és az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj program támogatta.

TAKÁCS ANDRÁS

*

Martosi leány
(Fotó: Nagy Lajos, 1939)

Naszvadi leány Nagy Lajos műtermében
(Fotó: Nagy Lajos, 1941)

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

Séta a ljubljanai Kiállítások Házában

2004. december 2-án nyitotta meg kapuit a Szlovén Néprajzi Múzeum új kiállítási épülete Ljubljánában a Metelkova utcában. Az új épület nem messze található a múzeum igazgatóságától, ahová 1997-ben költözött a Nemzeti Múzeumból. A valamikori kaszárnya belső terei a felújítás nyomán teljesen új arcot kaptak. A kiállítótér 4000 m², a pincében 2000 m² raktározásra alkalmas hely található. A háromszintes kiállítási épület felújítását a Művelődési Minisztérium tette lehetővé, szponzorként azonban a Szlovén Telekom Vállalat is jelentősen hozzájárult a költségekhez. A múzeum külső tere (különböző vízfelületekkel megszabdalt terület, mely szabadtéri rendezvények, koncertek, illetve kiállítások rendezésére alkalmas) a Metelkova utcában kialakítandó kulturális központ része lesz, jelenleg még építés alatt áll.

A látogatók figyelmét először minden bizonnyal az épület modern homlokzata vonja majd magára, mely ugyanakkor jól illeszkedik az Osztrák–Magyar Monarchia kaszárnyaépületéhez, mely a 19. század végén épült. Az aulában három emelet magasra nő a fényképekből álló életfa (a panorámafelvonót a múzeum alkotóinak fényképei, valamint terepen végzett munkájukról készült képek borítják). Ha a felvonótól jobbra indulunk, abba a fényképésműterembe érünk, melyet Karel Holynski nyitott meg 1928-ban a Bécsi (Dunajska) úton. Leszármazottai a műterem felszerelését a múzeumnak ajándékozták, a későbbiekben előzetes egyeztetés után, fotózásra is lehetőség nyílik benne. A felvonótól balra található a Plečnik nevét viselő mézeskalácműhely, illetve a múzeum ajándékboltja. Az aula központi oszlopain különböző nagyságú festett méhkaptárfedeleket találunk. Ezek nem a múzeum gyűjteményének részét képezik, hanem másolatok, melyeken az épület felújítására adakozók nevét tüntették fel. Így lettek ők a „múzeumi méhcsalád” tagjai. A földszinten naponta várja a látogatókat a szövő- és fazekasműhely. A kínálat a közeljövőben cipésműhellyel bővül. Ezen a szinten található a kávéház is, mely egyelőre üresen áll, hiszen nem sikerült olyan vállalkozót találni, aki vállalná, hogy a világ sok-sok tájegységének jellegzetes ételeit és italait kínálja vendégeinek.

Az új szlovén és európai néprajzi kiállítási épületben három időszakos és a rendezés alatt álló állandó kiállítás egy része tekinthető meg.

A földszinten található időszakos kiállítás címében a következő kérdést találhatjuk: *Otthonra talált-e a néprajz a többi szlovén múzeumban is?* E kiállítás keretében a 27 szlovén területi, városi, járási és egyéb múzeum közül 23 mutatja be néprajzi gyűjteményét egy-egy tárggyal, illetve pannóval.

Az első emeleten található kiállításon tizennégy európai néprajzi múzeum mutatkozik be. E múzeumok elfogadták a Szlovén Néprajzi Múzeum igazgatójének, Inja Smerdelnek a meghívását, és jelen kívántak lenni az új kiállítási épület megszületésénél, „mégpedig a francia, olasz, osztrák, svájci, magyar, ... és más népek néprajzi örökségének azon kiválasztott, az önazonosságot leginkább szimbolizáló tárgyával...”, melynek bemutatása a hagyományos kultúrában megjelenő egykori tényleges használatától a modern megjelenési formáig vezet; bemutatva azt a kettősséget, mely napjainkban történő használatából, illetve a vele való esetleges visszaélésekből ered. A bemutatás kitér az egyes kulturális elemeknek a népnemzeti mítoszban betöltött különleges szerepére, illetve a tudományosan megalapozott állítások és összehasonlításokon alapuló feltételezések esetleges eltéréseire is.”

A Néprajzi Múzeum munkatársai a ljubljanoi kiállítás magyar termében
Balról jobbra: Gráfik Imre, Balázs György, Nagyné Sebestyén Krisztina és Fejős Zoltán

Az *Európai múzeumok a Szlovén Néprajzi Múzeumban* című kiállításon a látogató Európa kulturális sokszínűségével ismerkedhet meg, a nemzeti önazonosság válogatott jelképeivel: többek között az osztrák parasztszoba berendezésével, mely fokozatosan a városi munkásság kedvenc lakberendezési stílusává vált (Osztrák Néprajzi Múzeum, Bécs); a bolgár *martenitsevel*¹ és *sourvakaneval*² (Burgasi Területi Múzeum, Bulgária); a cseh népviselettel, kerámiával, népi festéssel (Brnoi Morva Múzeum Néprajzi Intézete, Csehország); a finn faszékkel, melynél a kiállításon a hangsúlyt a modern kiképzésre és a fafeldolgozás újdonságaira helyezték (Finn Kézműves Múzeum, Jyväskylä); az isztriai *kazsumnal* (kőből készült menedék), *sopelevel* (pásztorsíp), a különböző népviseletekkel, melyek a használat során változtak és még manapság is szimbólumai az egyes isztriai tájegységeknek, illetve etnikai csoportoknak vagy népeknek (Isztriai Néprajzi Múzeum, Pazin, Horvátország); az ír csónakkal, a *currackkal*, mely hagyományos csónakot Írország nyugati partjainál néhol még napjainkban is használnak (Ír Nemzeti Múzeum), az olasz *malga venigiával*, a nagy vajkészítő formával, melyen keresztül a hagyományos legeltetési formát mutatják be, ahol a legelők a falusi közösségek tulajdonában voltak (Néprajzi Múzeum, Trentina, Trento); a magyar nyereggel, mely segítségével megismerhetjük a magyar lovas kultúra múltját, jelenét és jövőjét (Néprajzi Múzeum, Budapest); a hagyományos makedón fém-, fa- és textilművesség remekeivel (Makdón Múzeum, Szkopje); a müncheni Bajor Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményével videófilmen; hagyományos lengyel papírkivágásokkal és csek szerepével a modern formatervezésben (Országos Néprajzi Múzeum, Varsó); a szlovák drótostótokkal, illetve a drótművesség újabb dimenzióival (Szlovák Nemzeti Múzeum, Martin) és az észt kutatóknak egy, a rokon népek körében végzett expedíciós kutatásának fényképekkel történő felidézésével (Észt Nemzeti Múzeum, Tallin).

E kiállításról háromnyelvű (szlovén, angol és az adott ország nyelvén írott), s fényképekkel illusztrált katalógus, illetve kiállítási vezető jelent meg: Nina Zdravič Polič (Urednica kataloga):

Evrposki etnografski muzeji v SEM – European Ethnographic Museums in SEM. 2. December 2004 – December 2005. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 2004.

A megnyitó óta elhangzott vélemények alapján az alábbiak fogalmazhatók meg a budapesti Néprajzi Múzeum *Nyeregbe Európa!* címet viselő kiállításáról. A nyeregekről, nyeregkészítőkről, a nyeregek díszítéséről adott áttekintés, valamint a magyar lovas kultúra történelmi bemutatása a látogató elé varázsolja a magyarok hagyományos kötődését a lóhoz, s a kiállítás megtekintői azt is megtudhatják, hogy a magyarok milyen hatással voltak az európai könnyűlovasság fejlődésére. A modern lovas kultúra (sportlovaglás, rekreációs és terápiás lovaglás) felidézésével sikerült elérniük a kiállítás rendezőinek (kurátor: Gráfik Imre, művészeti ki vitelező: Nagyné Sebestény Krisztina), hogy megdőljenek a középkori lovas hadjáratokról kialakított sztereotípiák.

A második emeleten érdekes projekt várja a látogatót *Kacérkodás: a formatervezéstől a szlovén népi kultúráig* címmel. A több tudományágat átfogó projekt számos intézmény, egyéni alkotó, főiskolai mentor együttműködése eredményeként jött létre, akik különböző témakörökben alkottak rendkívül szellemes és használható tárgyakat. Így például a Természettudományi és Technikai Egyetem Textiltervezői Tanszékének hallgatói *Népművészet a divatban* címmel mutatják be munkáikat; a Szlovén Kormány Informatikai Kormányhivatala pedig az *Alkotások metszéspontjában* című kiállítás keretében mutatja be a *Szlovén asztal* című projektet, melyet tavaly tavasszal láthattak Budapesten az *Európai asztalok (Tables of Europe)* elnevezésű kiállításon, ahol a szakmától jó „érdemjegyet” kapott.

A harmadik emeleten állandó kiállítás van születendőben *Az élet ellenpontjai: hétköznapiak és ünnepek néprajzi történései* címmel (a kiállítás első részét 2005. június 5-én nyitják meg). Az első témakörön belül *A természet és kultúra között* címmel a Szlovén Néprajzi Múzeum gyűjteményei kerülnek bemutatásra, ahol a látogató történelmi áttekintést kap az ember és az őt körülvevő tárgyak viszonyáról, megismerkedhet a múzeum néprajzi gyűjteményeinek regionális, társadalmi és történelmi üzenetével, valamint a múzeum és tárgyainak viszonyával. Ezt további kiállítások követik majd, többek között *A víz és a föld* című (a létfenntartás forrásainak és módjainak – gyűjtögetés, halászat, vadászat, kézművesség – bemutatása), majd a *Szükséges és szükségtelen* című kiállítás, mely az étkezési, lakás- és öltözködési kultúrát mutatja be. A harmadik kiállítás a *Társadalmi és szellemi* címet viseli majd, és az ember és világ viszonyát mutatja be a szokásokon, hiedelem- és hitvilágon, valamint a népi alkotóművészeteken keresztül. Saját terük lesz az Európán kívüli – afrikai, amerikai, ázsiai, ausztráliai és óceániai – kultúráknak. A *Néprajzi ABC* címet viselő egység a szlovén és Európán kívüli gyűjteményeket köti majd össze, megtekintését elsősorban gyerekeknek ajánlják.

Már a megnyitót követő felületes szemlélődés, de még inkább a későbbi alapos áttekintés azt az érzést kelti a látogatóban, hogy a múzeum munkatársai igazi otthon szerettek volna teremteni az össz-szlovén néprajznak, „ahol a múlt összekacsint a jennel és a jövővel, a szlovén kultúra pedig más, közeli, illetve távoli kultúrákkal”, ahogy ezt a megnyitót követően a központi szlovén napilap, a *Delo* néprajzos végzettségű újságírója papírra vetette.³ Meggyőződésem, hogy ebben a múzeumban mindenki talál egy kicsit önmagából.

A Szlovén Néprajzi Múzeum igazgatónöje, Inja Smerdel szeretné az új épületet a kiállítások mellett továbbképzésekre, illetve egyéb programokra is felhasználni. Az új kiállítási épület átadása, illetve a *Szlovén Néprajzi Lexikon* 2004-es megjelenése kétségkívül jelentős eredménye nem csupán a szlovén, hanem az európai néprajztudománynak is.

A kiállítási épület megnyitása pozitív visszhangot kapott a szlovén és a szomszédos országok médiájában. A médiumok elsősorban a kiállítóterek dinamikus elrendezését, illetve a különleges kiegészítő kínálatot (műhelyek, ajándékbolt, kávéház) méltatták. A projekt szerzői így módon is szerették volna eloszlatni a múzeumi gyűjteményekről kialakult beidegződéseket. A

szlovén média kisebb teret szentelt a kiállítások tartalmi részének, többet foglalkoztak a projekt pénzügyi hátterével, a szervezéssel és a Kiállítások Háza történetével.

MUNDA HIRNÖK KATALIN

Jegyzetek

1. A *martenitse* hagyományos dísz, mely fehér és piros gyapjúfonalból készül március 1-jén. A bolgárok azért hordják, hogy megővja egészségüket.
2. A *sourvakane* hagyományos újévi bolgár népszokás, a szertartásos verésnek, mely som vesszővel történik, egészségmegőrző szerepet tulajdonítanak.
3. Vogel, M.: Dediščina pod streho. Razstavno stavbo Slovenskega etnografskega muzeja bodo novej odpri s tremi občasnimi in delom stalne razstave. *Delo* (Ljubljana) 2004. 280. sz. 9.

Gyűjteménygyarapodás 1995–2005 Új szerzeményi kiállítás a Szent István Király Múzeumban

Székesfehérváron a Csók István Képtárban 2005. január 24-én, a Magyar Kultúra Napjához kapcsolódóan nyitotta meg kollégánk, Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója a Szent István Király Múzeum utóbbi tíz évének gyűjteménygyarapodását bemutató kiállítást. „Ez a tárlat egyfelől szól arról az alkotó emberről, aki évezredekken át ezen a tájon élt, az őskortól kezdve, a különböző korszakokban létrehozta a maga tárgyait, kulturális emlékeit. Ugyanakkor ez a tárlat a vadászó ösztönrel megáldott muzeológusról is vall. A muzeológusról, aki hol leleményességgel, hol szerencsével, komoly értékeket képes megmenteni az enyészettől” – hangsúlyozta megnyitóbeszédében Bodó Sándor. A tárlat válogatást nyújt a múzeum régészeti, történeti, néprajzi, képzőművészeti és könyvtári új szerzeményeiből, azokból a műtárgyakból, amelyekre a muzeológusok az utóbbi tíz esztendőben tettek szert.

A Szent István Király Múzeum néprajzi gyűjteménye a kiállítás időpontjában 11700 tárgyból állott. Az 1960-as, 1970-es, 1980-as években évente átlagosan 200 tárggyal gyarapodott. Gyarapodását új múzeumi kiállítóhelyek megnyitása is jelezte: a sukorói Néprajzi Házé (1967), Pusztavámon a Német Nemzetiségi Tájháza (1980), Fülén a Sárréti Tájháza (1985) és Székesfehérváron a Palotavárosi Skanzené (1988). Néprajzi gyűjteményünk – tárgyvásárlási keret hiányában – az 1990-es évektől elsősorban ajándékozás révén gyarapodott, évente legfeljebb 50 tárggyal. A kiállításon bemutatott tárgyak közül Perkatáról Mosonyi György egy népi hangszert, keményfából készült, négyhúros *tamburát* ajándékozott gyűjteményünknek, amely nagyapjáié, Mosonyi József híres népzeneészé, népdalénekesé volt. A népi hangszerek sorában Sárszentmiklósról két *citera* került hozzánk, az egyik faragott löfejes. A citerákat és Hábermajer György sárszentmiklósi cipésműhelyének szerszámaait unokája, Juhászné Bak Mária ajándékozta a múzeumnak. Mczökomáromból Kálmán Gyula fafaragó, a népművészet mestere 14 fafaragást készített gyűjteményünknek. Perkatáról vétel útján, Pázmándról Párniczky Józsefné népi iparművész ajándékaént női viseleti darabokkal gyarapodtunk. Az 1866-ban készült városhidvégi céhkorsóval az utolsó céhmester unokája, Stitz Sándor gazdagította múzeumunkat. Füléről egy kisebb menyasszonyi ládát Kemenesi Zoltánné, Kajászóról egy nagyobbat, amely alul egyfiókos, *ANNO 1834* felirattal, Czani Béla református lelkész adott át nekünk. Zámolyról néhai Lukács Zsófia hagyatékából csákvári kerámiákat ajándékoztak az örökösök néprajzi gyűjteményünknek. A további gyarapodás érdekében fontos, hogy a hagy-

tékok néprajzi, történeti, múzeumi érdekű tárgyait az örökösök ne semmisítsék meg, hanem adják át a múzeumnak. A várpalotai Király asztalosdinasztia kéziratos könyvét a 19. századból Erdélyi István régészprofesszortól kapta gyűjteményünk. Székesfehérvárról Galla Jánosné, múzeumegyesületünk tagja, egy régi borfokolót ajándékozott a Szent István Király Múzeumnak.

Ajándékozóink a múzeumot, nemzeti kulturális örökségünket gazdagították. Nemes törekvésüket az 1995 óta gyűjteményeinkbe került új szerzeményeinkből rendezett kiállításunkkal köszöntük meg, amely 2005. március 27-éig volt megtekinthető.

LUKÁCS LÁSZLÓ

*

Gyermekek a naszvadi iskolában
(Fotó: Nagy Lajos, 1937)

Úrnapi körmenet Naszvadon
(Fotó: Nagy Lajos, 1942)

KIÁLLÍTÁSOK

A szó elszáll, a kép megmarad

(Klapka György Múzeum, Komárom, 2004. szeptember 17.–2005. március 31.)

Viselet- és fotótörténeti kiállítás Komáromban

Egyedülálló felvidéki néprajzi kiállítás nyílt meg 2004. szeptember 17-én a komáromi Klapka György Múzeumban. A Horsa Istvánné Fekete Zsuzsanna néprajzi gyűjtéséből összeállított formabontó kiállítás archív fotókon, mai modern technikával mutatja be 7 felvidéki magyar falu (Komáromszentpéter, Izsa, Hetény, Naszvad, Madar, Martos, Gúta) régi viseletét és két Felvidékről származó fényképészműhely relikviáit.

A gyűjtő nyugdíjas pedagógus, aki a Komáromban él, a csehszlovák–magyar lakosságcsere következtében áttelepített családok megőrzött néprajzi tárgyait összegyűjtve 1997-ben *Két haza egy szívből* címmel rendezte meg első kiállítását. Ezt három évvel később a kitelepítettek és otthon maradtok kézimunkáiból rendezett *Határon innen, határon túl* című, szintén nagy sikerű kiállítás követte. Ezúttal *A szó elszáll, a kép megmarad* elnevezéssel egy harmadik kiállítás megrendezésére került sor. Horsa Istvánnét 1947-ben, 8 éves korában családjával telepítették át Komáromba. A téma iránti elkötelezettsége és lelkesedése ezen a szomorú tényen túl eredeti szakmájára is visszavezethető, hiszen ő maga is végzett fényképész.

A három részből álló kiállítás viselettörténeti egységét a felvidéki adatközlőktől származó, digitális technikával felnagyított korabeli fotók alkotják. A múlt század elején készült fényképek az említett falvak lakóinak népviseletét mutatják be. A középső egység néhai Nagy Lajos naszvadi fényképész fotóhagyatéka – amelyet Szönyben élő testvérei, Nagy Rozália és Nagy Erzsébet őriztek meg – az 1933 és 1944 közötti Naszvad és környéke viseleteivel ismertet meg minket. A harmadik rész az 1900-as évek első felének tipikus fotóműhelyét mutatja be Horsa Istvánné nagynénje és egyben mestere, Sziklay Baby gútai (áttelepítése után ácsi, majd almásfüzitői) fényképész, valamint Nagy Lajos relikviáinak segítségével.

Horsa Istvánné így írt 2003-ban a megszületendő kiállításról: „Szeretnék megint valami tartalmas, érdekes, nem szokványos kiállítást, ami ismét teljes egészében a múzeumnak adományozott felvidéki gyűjtésből, a felvidéki emberek segítségével tud megvalósulni. S így velük együtt ismét sikerül szüleink, nagyszüleink, őseink emlékét megőrizni, s ezt az érzést másokkal is megosztani.” Ezt az elképzelést egy kerek egész alkotó, szívvel-lélekkel és nagy szakmai hozzáértéssel rendezett kiállításban sikerült megvalósítani. A tárlatot Méry Margit néprajzkutató, a Szlovák Rádió magyar adásának néprajzi műsorszerkesztője nyitotta meg.

A kiállításmegnyitó napján két tanulmány jelent meg Horsa Istvánné tollából a *Komáromi Levelek* című időszaki kiadványban. Az egyik Sziklay Baby, Gútáról áttelepített fényképész szakmai tevékenységét, a másik pedig Nagy Lajos, volt naszvadi fényképész munkásságát mutatja be. Az alábbiakban e tanulmányokból közlünk részleteket.

Nagy Lajos, a volt naszvadi fényképész

Élete és munkássága

Az alábbi életrajzi adatokat arról a magnókazettáról jegyeztem le, amely a Nagy Rozáliával és Nagy Erzsébettel történt beszélgetésünket rögzítette 2004. május 24-én.

1911-ben született Naszvadon. A 12 gyerek közül ő volt a legidősebb. Iskoláinak elvégzése után fényképész szakmát tanult Érsekújvárbán. Kerékpárral járt be tanulóévei alatt Supala műhelyébe, illetve műtermébe.

Nagy Lajos szüleinek a háza Imely felé a falu végén egy hatalmas (5 kat. hold) területen feküdt, így mint a legnagyobb fiúnak, neki kellett segítenie a különböző gazdasági munkálatok irányításában. Édesanyja támogatta továbbtanulási szándékát. Végül is a szakmát becsülettel megtanulta, s felszabadult. Naszvadon akkor nem volt fényképész. Hogy Nagy Lajos mikor nyitott saját műtermet, azt nem tudni. Mindenesetre 1933-tól vannak felvételei. A család lakóháza 2 szoba, konyha, padlásfeljáró, nyári konyha, meg egy nagy kamrahelyiségből állt. Nagy Lajos az egyik szobát rendezte be műteremnek. Balra, a sarokban rekesztett le magának sötétkamrahelyiséget, faváz volt beszélgetve, sötétszürke, inkább fekete fotókartonnal. A falon sok-sok kisebb, főként családtagokat, rokonokat ábrázoló kép volt. Az esztergált hátú sarokpad fölött két nagyobb méretű aranyrámás szentkép fogott közre egy lekerekített lapú polcot, amelyen Szent Teréz gipszből készült szobra állt. A szoba elején levő szürke és drapp függönyt felváltva be lehetett húzni háttérnek, mindig úgy, ahogy a helyzet megkívánta. Ebben a szobában volt az íróasztalán a retusáló, pozitívelő- és festőhelye is.

Többfajta fényképezőgépet használt. Az első, a legnagyobb, fakeretű gépből készült a későbbiekben a nagy méretű fényképek nagyításához használatos, „faszánon” le, s föl mozgatható nagyítógép. Természetesen más kellett az udvaron készített felvételekhez. Üzletéhez az eszközzeit és az anyagokat nagy városokban vásárolta. Áldozott is azokra, mert szerette az újdonságokat.

Nagy „varázsa” volt a faluban a műtermének. Vasárnap ebéd után sorakoztak az udvaron a lányok, meg a legények. Beszélgettek, ismerkedtek. „Megyünk a Nagyékhó – mondták – vétetkezni!” „Akinék mi volt az óhaja, ott fényképezett.” Így készült az a kép, amelyen teljes motoros öltözékben a műteremben örökítette meg a hatalmas motorbiciklin a gazdáját.

Nagyéknak különben az elsőik között volt rádiójuk. Sokszor a nyári konyha ajtajában ültek félkörben a fiatalok. Hallgatták a rádiót, meg viccelődtek egymással. Lajos vásárolt magának egy nagyon szép nagy motort. Akkor már azzal járt el más helyekre is, de ha valakinek a faluban orvosra volt szüksége, vagy bármi volt, mindenben segített. Szerették is a faluban.

Szomorú, hogy már jött hazafelé a hadifogságból, de soha nem ért haza. Testvére, Rózsi még egy alkalommal tudott vele beszélni, de sajnos azt már soha nem lehet megtudni, hogy mi történt vele. 1945-ben hunyt el. Ezután jött az értesítés, hogy az egész családot áttelepítik Magyarországra.

Őszepakolták teljes ingóságukat, két leánytestvére gondosan becsomagolta Nagy Lajos teljes műtermi berendezését, felszerelését, a faluban kifüggesztett kirakatát a képekkel és a cégtáblával, valamint a különböző anyagú és méretű negatívokat és papírképeket. A családot 1947-ben Császártöltésre telepítették. A lánytestvérek közül Rózsi és Erzsébet már otthon, Naszvadon is sokat segített bátyjuknak a fényképezésben. Rózsi ki is tanulta a mesterséget. Szerette volna ő is megnyitni a műtermét, de a falu nem fogadta be. Pedig azt is megszervezte magának, hogy hajósi rokona egyik szobájában dolgozhassa ki a képeket, mert Császártöltésen akkor még nem volt villany. A falu lakói továbbra is máshonnan hívtak fényképészt. Végül is – mivel nem jött be a számítása – Pestre költözött.

A család, mivel túl messze volt a szülőföldhöz, visszaköltözött Komárom mellé, Szönybe, magukkal hozva Nagy Lajos hagyatékát, még a Naszvadon külön erre a célra készített különleges méretű kisebb-nagyobb ládákbán. Megőrizték, állandóan továbbszállították bátyjuk műtermének minden darabját, a retusceruzájától a ma már kuriózumnak tekinthető nagyítógépig, mert szerették, tisztelték, őrizték emlékét. Ugyanakkor a szakmába ők is belenőttek, s érzik a hagyaték ipartörténeti jelentőségét.

Szakmai tevékenysége egy fényképész és néprajzi gyűjtő szemével

Kreatív, szakmailag jól képzett, haladó szellemű ember volt. A ránk maradt fényképei magas szintű ismereteit bizonyítják. Minden tekintetben (rajzolat, élesség, fényhatásai stb.) kifogástalanok a fotók. A szakmát hivatásnak érezte.

Jó kapcsolatteremtő képessége nagy előnyt jelentett, nagy ismeretsséggel és baráti társasággal rendelkezett. Ugyan megteremtette magának az egzisztenciát, a paraszti munkától végleg elszakadni nem tudott, mert a gazdaságban szükség volt rá. A fizikai munka ellenére fáradhatatlan volt. Akár szünetelt vagy tanult precizitásnak fogjuk fel azt az alapos, gondos munkát, amely a képeiből, akkori környezetéből lemérhető, mindenképpen tiszteletre méltó. Az utókor számára mint történeti és néprajzi dokumentumok különösen értékesek, hiszen tudjuk a felvételek készítésének a helyét és idejét.

A különböző korú és anyagú negatívokat borítékolta, s azokat bélyegzővel vagy kézírással, év, hónap és nap megjelöléssel látta el. A nagyobb méretű síkfilmeket és üveglemezket fotókartondobozokban tartotta, s annak tetejére írta rá a fényképezés időpontját. Igyekezett munkáját precízen dokumentálni, hiszen az utánrendeléseknél fontos volt, hogy a negatívot könnyen megtalálja.

Sokat fényképezett szabadterben is, műtermi jellegű beállításokban. Ezekben a képeken is látható a ma már a múzeum tulajdonában levő jellegzetes szék, amelyen vázában virág volt, de erre szokták állítani az anyukkal fényképezett kisebb gyerekeket is. Ez a szék és a háttérben a búrfényők (ez a mutatófásor úgy 10–15 méterre volt a háztól) jeleztek azt, hogy a fénykép Nagy Lajosé telkén készült. Az ezektől eltérő, más fajta kellékek és viseletek szinte elvezetik a képek szemlélőjét azokra a helyszínekre, ahol Nagy Lajos vándorfényképészként járt, s ahol dolgozott. Ebben az esetben egy-egy falurészlet, egy-egy épület, iskola, templom, templombelső is eligazítást adhat. Azt, hogy Nagy Lajos fényképész munkásságát elég nagy pontossággal rekonstruálni tudtuk, mindenképpen köszönhetjük a mindenre kiterjedő, nagy odaadással végzett pontos munkájának, valamint a két testvér közreműködésének.

Adatközlőim közül néhányan „vétéms Nagy Lajosnak” említik.

Hogy mennyire nem akart volna a keze alól „snassz” munkát kiadni, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy még az iskolai csoportképeket is retusálta: egyenként a fejeket. Pedig ahhoz ugyancsak könnyű kezek, s jó szemek kellettek. A szakma minden mozzanatánál „alkotott”. Szerette munkáját, passzióval végezte azt. Sokgyermekes családok voltak a naszvadiak. Nem volt egyszerű ilyen esetben a kompozíció. Egyetlen egy esetben sem akarta megmosolyogtatni ezen képek szereplőit. A „beállítás” csakis frontális lehet, természetes, póz nélküli. Igazi néprajzi fotók ezek.

Állandóan gondolkodhatott az újításokon. Vállalta régi, „hozott” képekről reprodukció készítését. A műtermi képeinél egyfajta montázst is alkalmazott, de valószínűleg ez nem volt túlságosan a kedvére való, mivel nem érezhette a viseletben járó emberekről készített képekhez stílusosnak ezt a megoldást.

Az akkori korok megfelelően a fekete-fehér technika volt az általános. A képek vegyi úton történő ún. vörösvérlúgsós barnítását ismerte, s néhány képen alkalmazta is. Próbálkozott a színezéssel a kész papírképeken. Azt hiszem, ez az egyetlen egy negatívum a készségeit illetően.

*Nagy Lajos (jobb oldalon) barátjaival a műtermében
(Fotó: Nagy Lajos, 1941)*

*Nagy Lajos kirakata a Bucsek-traffik falán
(Fotó: Nagy Lajos, 1939)*

A faluban nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, ha valaki igazi fényképésszel készítette a képét, nem amatőrrel. A háborús időszakban ő is megpróbált két külön személyt, a fronton lévő katonának még otthon készült külön képét és párját egymás mellé applikálni. Erre is többféle megoldása volt.

Az amatőrök képeit nagyrészt a drogériákban dolgoztatta ki (a különböző postai címzések és postai küldemények erre utalnak), de ritkán ő is vállalt amatőr munkát: leánytestvérei hozták és vitték az iskolából, ugyanis a kedvesnővérek is fényképeztek.

Hagyatékának jelenlegi állapota, jelentősége és azonnali teendőink

A több, mint 70 éves faanyagú munkaeszközökkel (retusállvány, nagy méretű vágógép, keret a nagyítógép alatt, szintén nagy méretű fakretes fényképezőgép, nagyító) még jól illusztrálhatók a fotóműhelyben betöltött funkcióik, de restaurálásra szorulnak.

Sikerült korhú asztalosmunkával pótoltatni szinte azonnal annak a virágállványnak és támlás keményfaszéknek az apróbb darabjait, amelyek tárolási problémák miatt mentek tönkre. Hasonlóan a fémből készült tárgyak (nagyítógép, műtermi lámpák, tükörreflexes fényképezőgép, hosszabbítható lábú faállvánnyal) is hiányosak és a nedvesség okozta korrózió is pusztította azokat.

Fontos feladat azoknak a kartondobozoknak, amelyekben a két világháború között a fotópapírokat árulták, valamint a dátumozott, negatívokat őrző tasakoknak a restaurálása.

Az 1933 és 1944 között készített fényképek és negatívok egy része olyan sérülékeny állapotban van, hogy vízzel való tisztítás esetén szinte azonnal „lecsúszik” a felületről az emulziós réteg.

A nagy mennyiségű, több, mint 2500 üveglemez, síkfilm (a mintegy 500–600 darab negatív még nincs feltárva), valamint a rollfilmek egy része a penész látható nyomai, másik kisebb része a nedvesség okozta károk miatt igényelt gondos állagvédelmi munkát. Tűlbiztosításként a negatívok fordítás program segítségével CD-re kerülnek, miközben folyamatosan folynak a másolási munkák, vagyis készülnek a papírképek.

A képek a tematikus csoportosítás után közkinccsé úgy válnak a továbbiakban, ha darabonként azonosítatjuk, jobb esetben pontosítatjuk azokat. Ebben van nagy szerepe az idős adatközlőinknek, akik nagy meghatódottsággal és örömmel veszik kezükbe fiatal évcik emlékeit, bizonyítékait, a szülőföldjük eseményeit dokumentáló fotókat. A különös memóriával megáldott idős emberek segítségével érdekes, értékes adatokhoz juthatunk. Kiemelem ez ügyben Nagy Lajos leánytestvéreinek szerepét.

A fotómuzeológiai műtárgyvédelmi előírások a képanyag savmentes borítékokban és fém-szekrényekben való tárolását írják elő, valamint a raktárhelyiség állandó optimális hőmérsékletét és a helyiség relatív páratartalmának szabályozását. Ennek egy része belátható időn belül megoldható, a fém-szekrény és a megfelelő helyiség biztosítása azonban csak pályázati vagy egyéb támogatással valósulhat meg.

A korszerű megoldások lehetőségét állandóan figyelemmel kísérjük. Amint a múzeum technikai felszereltsége lehetővé teszi, ezen hivatásos, falusi fényképész-hagyatékot számítógépes tárolással, állományvédelmi célokat szolgáló negatív tárral szeretnénk „mindenki”, de leginkább a szakemberek számára elérhetővé tenni.

A *Szó elszáll, a kép megmarad* című kiállítás megnyitónnepségén jelen voltak az érintett felvidéki falvak polgármesterei vagy művelődési szakemberei. Nagy meglepetés volt számukra a bemutatott anyag, s ez ügyben igen szép gondolatok születtek meg múzeumunk és Naszvad további együttműködését illetően. Elsőként 2005 szeptemberében a Naszvadon megrendezendő felvidéki találkozóra a kiállítás egy részét, azaz a Nagy Lajos-hagyatékot átvisszük és bemutatjuk a község lakóinak. Ennek előkészítése céljából a falu helyi televíziójának vezetője filmet készített a Klapka György Múzeumban a kiállítás egészéről.

Végül: a néhai Nagy Lajos, volt naszvadi fényképész fotóhagyatékából eddig feltárt több, mint 2500 negatív értékét döntően a képi ábrázolás tárgya, valamint a készítés kora adja meg, így jelentős néprajzi, fotó-, kultúr-, technika-, és iptörténeti bizonyítékul is szolgál az anyag.

A hagyaték a komáromi múzeum *Két haza egy szívben* megnevezésű, Felvidékről származó néprajzi gyűjteményének fotótárát kiegészítve egy országos és azon túli jelentőségű, ezért további kutatásra, tudományos feldolgozásra alkalmas anyag.

HORSA ISTVÁNNÉ

„A szó elszáll, a kép megmarad” című kiállítás megnyitója*

Tisztelt Jelenlévők!

Szomorú és felemelő alkalom gyűjtött bennünket egybe itt a Klapka György Múzeumban. Szomorú, mert több mint félszázaddal ezelőtt a Szlovákiában élő magyarságot ért kitelepítések adták az alkalmat az itt található muzeális értékek bemutatására. Felemelő azért, mert a hosszú utat bejárt és még máig is megőrzött néprajzi tárgyakkól kiállítást lehetett rendezni.

A szomorú eseményre senki sem gondol szívesen, hiszen családokat szakítottak ketté, az egész életen át megszerzett vagyon ingatlan részétől kellett megválni, elindulni a bizonytalanba, letelepedni ismeretlen emberek, közösségek között, sokszor rosszabb házakban, mint amit otthon kellett hagyni, és kezdeni mindent előről, az idegen környezetben, ahol legtöbbször megvetették, sokszor gyűlölték. De küzdeni kellett a megélhetésért, fennmaradásért, miközben lassan, nagyon lassan, de kezdtek begyógyulni a sebek, megszokták, megszerették új otthonukat és befogadták őket azok a közösségek, ahol kénytelenek voltak letelepedni. A traumát mindenképpen az idősebb generáció élte meg tragédiaként. Nem hitték, hogy valaha távozni kell onnan, ahol születtek, ahol gyermekként eszméltek, ahol iskolájuk, templomuk volt, ahol őseik nyugszanak a temetőben. Mégis bekövetkezett. Abban a helyzetben, amikor esomagolni kellett a megélhetéshez legszükségesebb dolgokat, mindenki becsomagolta a régi szőtteseket, viseleti tárgyakat, kézimunkákat, és egyéb emlékeket is, amelyek talán már akkor sem voltak használatban, de megőrződtek a ládák, szekrények mélyén.

Talán a sors akarta úgy, hogy akadt a kitelepítettek között valaki, aki nemcsak beilleszkedni segített az áttelepítetteknek, de felhívta a figyelmüket azokra az értékekre, amelyeket magukkal hoztak a szülői házból. Horsa Istvánné Fekete Zsuzsanna nyugalmazott tanár elhatározását tettek is követték. Összegyűjtötte a Felvidékről odatelepítettek tárgyi emlékeit, gondoskodott ezek restaurálásáról, majd ebből az anyagból *Két haza egy szívben* címmel kiállítást rendezett a Klapka György Múzeum munkatársai segítségével. A nagy sikerű kiállítást gyorsan követte a második, amelyben a Komárom környékéről kitelepítettek hagyományos kézimunkáiból készített kiállítást kiegészítette az Észak-Komárom környéki falvak, Izsza, Hetény, Madar, Komáromszentpéter, Marczelháza stb. kölcsönként, régi kézimunkáival.

Most pedig harmadik alkalommal kerül sor egy nagyszabású kiállítás megtekintésére *A szó elszáll, a kép megmarad* címmel, amely pótolhatatlan felvételeket, dokumentumokat mutat be a 20. század első feléből.

Horsa Istvánné, aki egyben kitanult fényképész is, mindig nagyon fontosnak tartotta a régi fényképek gyűjtését és bemutatását. A most látható kiállítás két nagy témára összpontosít. Egyrészt a népviseletek bemutatására, másrészt bemutatja egy, a második világháború utáni fényképészműterem teljes berendezését és működtetését. Ehhez járul hozzá a naszvadi születésű

* Elhangzott a komáromi Klapka György Múzeumban 2004. szeptember 17-én.

Méry Margit megnyitja a kiállítást

Horsa Istvánné emléklapot ad át az adományozóknak

Nagy Lajos fényképész több száz fényképfelvétele Naszvadról és környékéről, amelyek csaknem kivétel nélkül annak a kornak népviseleteit örökítik meg.

Mi, néprajzosok sokszor felületesen közelítünk a műtermekben készült fényképekhez, pedig felbecsülhetetlen értéket őriznek. Sokszor az az érzésünk, hogy a műtermekben készült fényképfelvételek kevésbé ábrázolják az élet valós helyzetét. Ritkán készült fénykép munkafolyamatokról, mint például az aratás, kapálás, szénagyújtás, szőlőmunkák, amikor munkaruhát öltenek magukra. A műterembe rendszerint akkor mentek falusi emberek fényképezkedni, amikor valamilyen jelentős családi esemény zajlott. Amikor hazajött a családfő a katonaságtól, amikor besorolták a regrutákat, illetve a lakodalmak voltak leggyakrabban a fényképezkedés alkalmai. Természetesen ezek mind jelentős alkalmak és hűen tükrözik az akkori társadalmi viszonyokat, értékrendet. Érdemes megfigyelni azt, hogy ezek a fényképészek, akár Sziklay Baby, akár a naszvadi Nagy Lajos, működésük alatt talán azt sem hallották, hogy „néprajz”, „hiteles megörökítés”, s hogy mit takar ez a fogalom, mégis megéreztek, hogyan kell egy fényképet úgy elkészíteni, hogy hiteles legyen és a tudomány számára is használható. Felbecsülhetetlen érték az, amit ránk hagytak. Különösen Nagy Lajos felvételei pótolhatatlanok az északnyugat-magyarországi viseletek összehasonlító vizsgálódása számára. Hiszen ebből az időszakból, az 1933–44-es évekből erről a vidékről a legalaposabb dokumentációja a hagyományos paraszti öltözeteknek.

Külön értéke a kiállításnak, hogy a mai túltechnizált időszakban, amikor minden fiatal kezében digitális fényképezőgépet lehet látni, bemutatja a pár évtizeddel ezelőtti fényképezési módokat, amikor a fényképezésnek ugyancsak sok mindent tudni kellett, hogy egyszerű felszereléssel kiváló minőségű fényképfelvételeket tudjon készíteni.

A néprajzkutatók számára a legcsodálatosabbak a viseleti fotók. Tudjuk, hogy az öltözet mindent elárult viselőjéről. Hogy milyen társadalmi csoporthoz tartozik, hajadon vagy menyecske, egy vagy több gyermek anyja, van-e már unokája, milyen alkalomra öltözött fel, nagy ünnepre, kisebb ünnepre, a vásámap délutáni litániára vagy csak sétához, táncrea, vásározásra, és sorolhatnám még. Nagyon fontos szerepet töltöttek be a női főkötők, amelyek ugyancsak korosztályok szerint különböztették meg viselőjüket. De hasonlóképpen fontos volt a lábvisélet, a viseletkiegészítők, úgy a női, mint a férfi viseletekben, s mindezt mindenki megértette az adott közösségben. Meg tudták különböztetni a szomszéd falu lányait, asszonyait csupán olyan csekély eltérés alapján, mint a kelme virágai, színei, illetve egy-egy apró eltérés az öltözetdarabok díszítésén.

Ma már mindez letűnt világ. Ezért is van nagy szükség hasonló kiállításokra, hogy fel tudjuk idézni, meg tudjuk ismerni elődeink életmódját, értékeit.

Ennek a kiállításnak két nagy jelentősége van. Egyrészt, hogy a bemutatott viseletek, fényképek segítségével megismerhetjük elődeink kultúrájának egy szeletét, másrészt, s ez talán még nagyobb érték, hogy sikerült megmenteni az enyészettől ennyi értéket. Köszönet érte elsősorban Horsa Istvánnak, a Klapka György Múzeum igazgatójának és munkatársainak, Komárom Város Önkormányzatának, az adományozóknak, elsősorban Nagy Erzsébetnek és Rozáliának, akik magukkal vitték és megmentették bátyjuk, Nagy Lajos fényképész teljes anyagát, s ezt most a múzeumnak ajándékozták. Valamennyiüknek nagyon szépen köszönjük!

MÉRY MARGIT

Munkák és napok

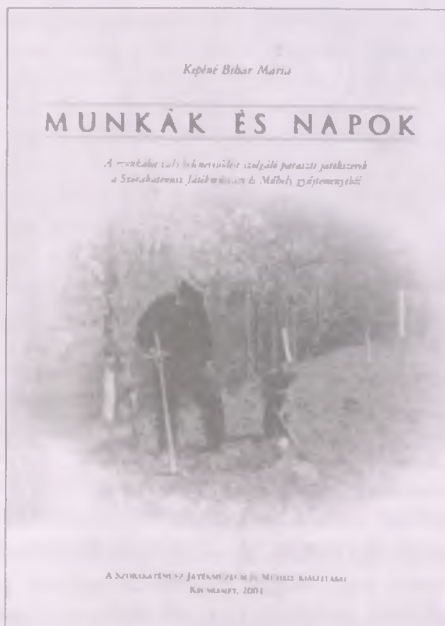
A munkába való belenevelődést szolgáló paraszti játékszerek
a Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely gyűjteményéből
(Kecskemét, 2004. október 15.–2005. február 28.)

A Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely Magyarország egyik legnagyobb, több mint 18000 tárgyat őrző, országos gyűjtőkörű játékmúzeuma. A múzeum páratlanul gazdag gyűjteményére építve, teljességre törekvő kultúr-történeti kontextusban kívánja bemutatni a magyar nyelvterület gyermekéletét, tárgyi és szellemi „gyermekkulturáját”, annak nemzetközi párhuzamaival. A 2003. esztendőben közel 32000 látogató tekintette meg a világ különböző részeiről érkezve kiállításainkat, vett részt múzeumi rendezvényeinken. Látogatóink zöme iskoláskorú gyermek, így nap mint nap szembesülünk azzal a ténnyel, hogy gyermekek számára kiállítást rendezni az egyik legnehezebb feladat és a gyermekek a legigényesebb kiállításlátogatók közé tartoznak. Joggal elvárják, szinte követelik, hogy a kiállításaink az ő számukra is szóljanak, minden érzékszervükre ható, mélyen gyökeret verő élményekkel térjenek haza egy-egy kiállítás megtekintése után.

A Szórákaténusz munkatársai közel 25 esztendeje fáradoznak azon, az országban játéktémával foglalkozó, hasonlóan gondolkodó történésszel, művészettörténésszel, néprajzkutatóval, szociológussal karöltve, hogy a játékkutatás megkapja méltó helyét kultúrtörténetünkben, ne legyen annak „lesajnál”, mostoha gyermeke, amit maximum az „aranyos” jelzővel illetnek. Ennek jegyében készül minden egyes kiadványuk, kiállításuk, szakmai rendezvényük. A 2004. október 15. és 2005. február 28. között megtekinthető *Munkák és napok* című időszakos kiállítása is ennek szellemében született. A gyermekek munkába való belenevelődését szolgáló paraszti játékszerek bemutatásán keresztül szeretné segíteni az általános iskolák hon- és népismeret oktatását. Hiszen ez az igény a művészeti iskolák létrejöttével és az Európai Unió csatlakozás kapcsán felértékelődött nemzeti hagyományok ápolásával tovább növekszik.

A kiállítás címe mintegy utal az ókori költő, Hesziodosz *Munkák és napok* című költeményére, amelyben kifejeződik az a gondolat, amely aztán a paraszti értékrend egyik fő mozgatórugója lett és amely nélkül nem igazán érthető meg: nem nyugodhatott le a nap hasznos munka nélkül. A létfenntartáshoz reggeltől estig tartó kemény munkára volt szükség, amibe a gyermekeknek is be kellett kapcsolódnuk koruknak és erejüknek megfelelően. A kiállítás másrészről mintegy tisztelgés egyik legnagyobb tudású, kitűnő néprajzi írónk, Tömörkény István előtt, akinek *Munkák és napok a Tisza partján* címmel 1963-ban jelentették meg egy válogatáskötetben néprajzi témájú cikkeit, riportjait és tanulmányait.

Ahogy Tömörkény írásai a néprajztudomány egy-egy ága számára szolgáltatott hasznos adatokat, kiállításunk egy-egy részlete, tárgycsoportja is a paraszti élet összetettségét, sok-

A kiállítás egy részlete
(Fotó: Lendvai Kepe Zoltán)

színűségét próbálja oly módon közelebb hozni a gyermekekhez és a felnőttekhez egyaránt, hogy annak tárgyi világát kicsiben és nagyban, gyermekjátékok és munkaeszközök párhuzamba állításán, együttesen keresztül mutatja be. Egyrészt szerepel a dagasztóteknő, mely fölött görnyedve az anya dagasztotta a kenyeret és a kis teknő, melyben őt utánozva kislánya gyúrta a kimaradt tészadarabokat; a vesszősöprű, melyet az öregapó kötött, hogy azzal söpörje az udvart, s mellette a kicsi, melyet unokájának készített, hogy előbb-utóbb felváltsa majd őt ebben a munkában. A kiállított tárgyak készítési és használati időpontja az 1900-as évektől napjainkig terjedő időszakot öleli fel, feltalálási és használati helyüket tekintve pedig a Kárpát-medence különböző tájegységeiről valók, a múzeum országos gyűjtőkörének megfelelően.

A kiállítás főbb egységei a következők: Ki mint vet, úgy arat – Földműves munkák és munkaeszközök; Szőlőben is terem arany – Szőlészet és borászat; Malom után vasárnap – A malom és a molnárság szerepe a paraszti társadalomban; Vadász sokat fárad, halász ritkán száraz – Vadászat, halászat, gyűjtögetés, erdőlés; Szilaj pásztorok hagyatéka – Pásztorélet; Sző, fon, nem takács – A len és a kender termesztése és feldolgozása; Családi tűzhely – Konyhai munkák és munkaeszközök; Mesterremek.

A már ismertett múzeológiai megoldások mellett a kiállítás második fő pillérét, kiemelten fontos részét képezik a gyermekek kreativitását, az interaktív múzeumlátogatást, a játszva tanulást segítő, a kiállításba beépített speciális vitrinek, megérinthető tárgymásolatok, gondolkodtató feladatsorok és a vakok és gyengénlátók által is tapintható, szagolható, érzékelhető kiállításrészecskék. A régi gabonafajtákkal és takarmánynövényekkel leprésett képcik és szákocskába rejtett magjaik, örleményeik megtapintása, szaglása segítségével ismerkedhetnek meg vendégeink. A pásztorok rendjének felépítését egy kihúzható fiókokat magában foglaló vitrin és a fiókok mélyén Majoros Gyula szobrász által elkészített négy mives kis állatfigura mutatja be a látogatók számára. A fogatolás eszközeit nagytűvéggel beépítésével készített vitrin segítségével

vel vehetik alaposabban szemügyre vendégeink. Igyekeztünk látogatóink minden érzékszervére hatni. A játéktárgyak mellett archív fotók, idézetek, néprajzi leírások illusztrálják az egyes paraszti munkákat. A múzeumi tárgyak mellett felhasználtunk számos olyan háttértárgyat, amely segíti az adott téma szemléletesebb bemutatását.

Nagy hangsúlyt fektettünk arra is, hogy a kiállításához megtekinthetőségének ideje alatt múzeumpedagógiai órák kapcsolódjanak. Ezen foglalkozások keretében a hozzánk látogató csoportok Homokiné Bibor Anna és Majorosné Belvaracz Ibolya múzeumpedagógusok közreműködésével népmesék, dalok, táncok, közmondások, archív néprajzi filmek és régi tárgyak segítségével ismerhetik meg a magyar nép hagyományos műveltségének egy-egy szeletét a kender és len feldolgozástól kezdve, a pásztorok rendjén át a kenyérsütésig. Az élmények maradandóságát pedig az órákhoz kapcsolódó kézműves foglalkozáson készült kis tárgyak is erősítik.

Támogatóinknak, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának, a Nemzeti Kulturális Alapprogramnak és a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzatnak köszönhetően időszaki kiállításunk alaposabb megismerését egy kiadvány is segíti, amely ötvözetec egy kiállításvezetőnek és egy katalógusnak. A múzeum és játékgyűjteményének bemutatása mellett figyelmet szentel a munkába való belenevelődés szerepének a paraszti élet rendjében és az ezt szolgáló játéktárgyak alaposabb megismerésének, tipologizálásának is. Így, bár elsősorban a hon- és népismeret oktatását szívügyüknek tartó pedagógusok számára készült, hasznos információkat rejt magában a néprajzkutatók, kultúrtörténészek, valamint minden, a hagyományos paraszti kultúra iránt érdeklődő látogatónk számára is. Kiállításunkkal a hon- és népismereti órák keretében megtekinthető kis látogatóinkat szeretnénk rávezetni arra, hogy a történelem nemcsak csatákból, várépítésekből, gazdasági válságokból állt, hanem szántásból-vetésből, halászatból, vadászatból, vasárnapi ebédből is állott, így minden családnak, embernek megvan a saját, egyéni történelme, amelynek megismerése, felfedezése nemcsak lehetősége, de valamelyest kötelessége is.

KEPÉNÉ BIHAR MÁRIA
a kiállítás rendezője

Az utolsó harangszó

Balassa Iván emlékére

(Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 2004. október 29.–2005. április 30.)

2005. április 30-ig tekinthető meg a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum első emeleti néprajzi kiállítás-termében *Az utolsó harangszó...* című, halottkultusz tematikájú kiállítás, melyet Balassa Iván halálának (2002. november 1.) második évfordulója alkalmából az ő emlékére rendeztünk (Demeter Lajos, Kakas Zoltán, Demeter Éva). Balassa Iván néprajzkutató 1941 és 1944 között volt a Székely Nemzeti Múzeum segédőre. Az erdővidéki temetők feltérképezését Balassa Iván 1942 tavaszán kezdte el, majd bevonult, s a kutatást 1943 nyarán folytatta, a katonaként szerzett bokasérülése miatt sántikálva járva be a falvakat. A kutatás során fényképekből, rajzokból, leírásokból, mérésekből álló dokumentáció készült, a múzeumban már a papír is megvolt a kötet megjelenítéséhez, de erre akkor mégsem került sor. 1992-ben *A székelyföldi Erdővidék temetői* címmel adta ki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem azt az anyagot, amelynek egy része ugyan megsemmisült, de így csonkán is tükrözi az erdővidéki gombfás temetők egykori állapotát, amely napjainkra nagymértékben megváltozott.

Belépve a terembe, a múzeum 50 darabot számláló – protestáns temetőkből származó – fejfagyúteményéből válogatott, a terem közepére rendezett tárgycsoportnak a látványa fogad. Ezek között található az a bodosi gombfa, amelyet Balassa Iván a múzeum részére rendelt Józsa Miklós gombfifaragó-mestertől. A fejfák szomszédságában egy 1840-es csehétfalvi sírkő (a cím ennek sírfeliratrészlete), a kézdivásárhelyi református temetőből egy datálatlan és Háromszék legregyebb, 1729-es sírköve található.

A bal oldali fekvő tárolóban Balassa Iván temetőkkel kapcsolatos kötetei láthatóak: *A székegyházi Erdővidék temetői*, illetve *A magyar falvak temetői*. Itt helyeztük el a múzeumnak a fejfákra vonatkozó korai dokumentumait is: nagyborosnyói fejfák, valamint lisznyói sírkövek 1900 körül készült rajzait; László Ferenc múzeumőr 1903-as gyűjtőnaplóját a középpajtai gombfavázlat lapjára kinyitva; 1924-es róla készült fotót a múzeum belső udvarában, ahová az 1913-ban a zaláni református egyház által adományozott fejfákat állították. Ma már ez az állapot is megváltozott, hiszen a zaláni kopjafák a háborúban megsemmisültek. Verses halotti búcsúztatókat, gyászjelentőket, sírfeliratokat böngészhet a látogató, izelítőnek csupán a gróf Mikó György özvegye által megfogalmazott, nyomtatott gyászjelentőből idézek: „... áldjam emlékezetét mind addig, míg én is egyszer lerázván a Mulandóság porait, Lelkem, ama jobb hazában fel találja Lelkét, akkor, mikor reánk nézve már maga a Halál is meg hal.”

A kiállítás Demeter Lajos (a Kovászna Megyei Könyvtár munkatársa) szépen kidolgozott, pontos rajzaival mutatja be Kovászna megye temetőinek a 20. század utolsó negyedét tükröző állapotát. Demeter Lajos kitartó szorgalommal, az 1970-es évektől saját költségen végezte kutatásait. A fejfák és sírkövek formáinak, motívumainak gazdag változatait láthatják, a rajzok csoportosítása a tipológia alapján történt. A rajzok bemutatják az egyszerűbb díszítésű, *kopjának* is nevezett *kivívő fákat*, amelyeken a koporsót kivitték a temetőbe és amelyeket a sír két végébe szúrtak. Láthatunk táblás fejfákról készült rajzokat, amelyek ezen a vidéken Felsőrákoson voltak gyakoriak; bölöni rovásos fejfát. Némely településen az 1970-es években már alig akadt fejfa. A viszonylag nagyméretű csücskdíszítménye miatt jellegzetes felsőrákosi gombfának két változata szerepel, csupán egy-egy rajz reprezentálja a kisborosnyói, nagyborosnyói, lisznyói, lécfalvi, papolci változatokat. Más településeken nagyobb számban maradtak gombfák a temetőkben – pl. Erdőfüle, Száldobos –, ezek változatait több rajz is szemlélteti. Napjainkban a kopjafaállítás új funkciót tölt be: neves személyek, történelmi események (896, 1848, 1956) emlékére állítanak kopjafákat a magyar közösségek, vallástól függetlenül. E revitalizációs folyamatra az 1848-as forradalom emlékére állított nagybaconi kopjafa és a sepsiszentgyörgyi vártemplom külső fala köré a Székely Mikó Kollégium vendiákjai által állított emlékkopjafa fényképeivel utalunk. Külön egységet alkotnak a katolikus temetők keresztjei, ezek között futásfalvi fakeresztokról (magasságuk 3 m!) és a székelyföldi Eszternek temetőjének kőkeresztjeiről készült rajzok láthatóak.

A sírkőrajzok a kőből állított sírjelek változását szemléltetik a szabálytalan alakú patakkőtől a betonból öntött táblás síremléktípusig. Az 1800-as évekből fennmaradt sírkövek díszítését az elhalálozás évének szépen megformált számjegyei adják. A faragott sírkövek között találunk félköríves, egyenes, háromszög, illetve bonyolultabb, hármas szerkezetes záródású sírköveket. A sírkövek faragott díszítményei közül több változatot láthatunk a gyakoribb koszorús, életfás, virágos, csillagos motívumokra, de találunk példát a ritkább madárpár-, kigyó-, korona-motívumra is. Fényképek tükrözik az elhanyagolt temetők eldől, földbe süppedt sírköveinek állapotát, de van példa (Kőpec) a megtisztított, sorba rakott sírkövekre is. Az 1870-es években megjelenő, a sírkőgyáraknak és temetkezési vállalatoknak köszönhetően gyorsan terjedő új sírjelet, az obeliszket is szemlélteti néhány rajz.

A temetési szokásokat klézsei csángó, felsőrákosi magyar, bodzafordulói román és sepsiszentgyörgyi polgári temetésekről készült fényképek mutatják be. A klézsei fényképeken a fehér vásznak alkalmazását figyelhetjük meg: az ablakra akasztott lélekkendőt, amely a néphit

Fejfák

Halottas kalácsok

szerint az elhunyt lelkének tartózkodási helye, amíg a holttest a házban van; a végvásznak használatát a koporsó sírgödörbe helyezésénél. A búcsúztatás előtti pillanatokban megőrökített koporsót láthatjuk teljes pompájában; továbbá a torban készült felvételeket. A klézsei fényképeket a Kriza János Néprajzi Társaság archívumából válogattuk. A felsőrákosi fényképek fiatal halott zászlós temetésén (amely egyben a lakodalma is volt!) készültek 1972-ben. Ebből a sorozatból került be egy fénykép a *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. kötetébe, a *halott lakodalma* címszóhoz. A halottas ház udvarán a fiatal nyírfákból kaput állítottak, amelyet fekete zászlóval, virágcsokrokkal díszítettek. A fiatal halottat illette meg a zászlós temetés, a zászlók ebben az esetben guzsalytalpra függesztett kendők, szalagsokrokkal és végükön virágokkal.

Az 1622-es szörcei harangot, Paulus Neidel mester munkáját csodálhatja meg a látogató, amelynek a hangja sok halálesetet hirdethetett, amíg eredeti helyén állt.

Az ortodox románoknál a húsvét összefonódik a halotti megemlékezésekkel. A 2004-ben Gorzafalván megőrökített *halottak húsvétjának* szokását mutatja be egy fényképsorozat: húsvétkor vagy a húsvét utáni héten a temetőbe pászkat, kalácsot, bort, piros tojást, gyertyát visznek, ezeket megszenteltetik, majd megkínálják az ismerősöket, illetve szétosztják *pománá*-ba az ételeket. A magyar kultúrában a piros, hímes tojás locsolásért járó ajándéktárgy vagy szerelmi ajándék, ezt így tartja számon a nemzetközi szakirodalom is, de a görögkeleti vallású népeknél a *pomána* tárgya. Ebből a funkcióból kiindulva fejtette meg Györgyi Erzsébet az írott tojásminták kézbrázolásainak a jelentését: a holtakat és a hátramaradottakat egyaránt védte a rontástól, az ártó erőktől. A gyimesi kezes, ujjas mintával megírt tojások közül is láthatnak néhányat az utolsó tárolóban.

Látványos a zabolai románok körében napjainkban is *pománá*-ba adott *halott fájának* (pomul mortului) rekonstrukciója és a szintén *pománá*-ba osztott halottas kalácsok együttese. A gyümölcsfáról (főleg alma) metszett ágra három fajta kalácskát, almát, diót, gyertyát tesznek, mindenből kilencet, továbbá egy kanna bort és egy kendőt. A termőágot középen lyukas kalácsba szúrva egy vederbe állítják. Ehhez támasztják a létrát formázó kalácsot, amelyen hitük szerint a lélek a mennybe jut, illetve az olló alakú kalácsot, amely utat vág a túlvilágon. A kereszt alakú kalács valószínűleg napszimbólum. A két legdiszesebb kalácsot a papnak, illetve a kántornak adják. A 12–14 darab kisebb kalácsot a koporsóvivők, a kereszt- és zászlóvivők, az almafavivők kapják. A kalácsokat hagyományosan csak több éve megözvegyült asszony készíthette, napjainkban már a kovásznai pékségtől rendelik ezeket és csak a termőág feldíszítését végzi özvegyasszony. A *pománá*-ba adott tárgyak tulajdonképpen a halottnak hozott áldozatok.

Az utolsó tárolóban helyeztük el a dánfalvi fazekasok *pománás* tálaait; egy halottas lepedő megmaradt darabját, amelyet a jellegzetes madársormotívummal díszítettek; egy 1751-es bázeli bibliát házassági, születési és elhalálozási adatok bejegyzéseivel; imakönyvet, rózsafüzért, pénzérméket, amelyek a holttest mellé tett tárgykategóriákat képviselik; *pománá*-ba osztott gyertyát és pécet; virágos pálcát, gyertyatőkét, hívogató pálcát. A virágos pálca szintén Moldvából származik, ahol a menyasszony és a vőlegény számára is készítettek növényekkel, virágcsokorral, fonallal és gyertyával díszített rudat a lakodalomra. A virágos pálcát megőrizték, ennek egyik végéből levágtak egy darabot, amire szintén gyertyát fontak és így vitték szenteltetni a templomba a gyertyát. Ha valaki meghalt, ezt a szentelt gyertyát fejtették le és gyújtották meg a haldokló, illetve a holttest mellett. A virágos pálcáról a díszek idővel elpusztultak, de a rudat a kereszt mellé szokták szúrni. A hívogató pálca szintén lakodalmi kellék, ennek fekete fonalas változatával hívták házasság előtt álló fiatal halott temetésére a közösséget.

Naszvadi menyasszony és vőlegény
(Fotó: Nagy Lajos, 1939)

Naszvadi menyasszony és vőlegény
(Fotó: Nagy Lajos, 1940)

OKTATÁS

Néprajzi előadások a XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián

(Budapest, 2005. március 21.)

Az ELTE által rendezett tudományos seregszemle a díjkiosztással együtt ugyan három napig tartott (2005. március 21–23.), de a két néprajzi szekció előadásait a viszonylag csekély számú jelentkező miatt már az első nap délutánján meg lehetett tartani.

Az OTDK néprajz tagozatainak előadásait sajnos nem kísérte túl nagy érdeklődés, a zsűritagokon és az előadó diákokon kívül alig voltak néhányan, akik pusztán érdeklődésből, a maguk okulása érdekében beültek volna a lágymányosi egyetemi „campus” déli épületének földszinti termeibe. Magára vessen, aki ezt kihagyta, mondhatnánk – és mondanánk is, de ki az manapság, aki drága idejéből egy délutánt rá tud szánni arra az egy-két meghallgatásra érdemes előadásra, vállalva a kockázatot, hogy végigülje az esetleg halványabb teljesítményt nyújtó diákok produkcióit is.

Mert bizony akadt az előadások között ilyen is, olyan is. Kivételesen nem mondható el, hogy nehéz dolga volt a zsűrinek, mert majd’ mindenki, aki az „ilyen” kategóriájába tartozott, díjazott lehetett. Az már persze elgondolkodtató, hogy egy országos versenyen miért a gyengék közül kell kiemelni azt az egypár jót, és miért nem a jók közül a még jobbakat...

Mohay Tamás a tárgyi néprajzi szekció elnökeként hangot is adott csalódottságának – ahogy már két évvel ezelőtt is –, amiért az OTDK néprajzos szekciói mind jobban veszítenek tudományos jelentőségükből és egyre kevesebb érdeklődő hallgató vesz részt rajtuk. Igaz, az OTDK társadalomtudományi, kulturális antropológiai tagozataiban is találkozhattunk néprajz szakosokkal (valamilyen félreértés miatt valamennyi pécsi diák ott méretette meg magát), ám így is csökkenő kedv tapasztalható az efféle szellemi tornákon.

A verseny egyébként szinte családias légkörben, viszonylag gördülékenyen folyt le. Egyedüli nehézségnek az bizonyult, hogy a technikai eszközökön osztozni kellett a két néprajzos szekciónak. De még így is szerencsésnek mondhatták magukat az ifjú néprajzosok, hiszen az egész Humán Tudományi Szekcióban alig volt néhány projektor. Hiába, szegény az eklézsia, egyik nagy számítógépes multit sem sikerült támogatónknak megnyerni...

Hétfőn, ebéd után a folklór tagozatban az ELTE hallgatója, Vincze Ildikó (IV. évf. néprajz) „másfeledmagával” a dolgok közepébe vágva a budapesti görögök ünnepeinek és táncalkalmainak elemzésével nyitotta meg az előadások sorát. Őt a Debrecenből érkezett Szilágyi Judit (művelődési menedzser – IV. évf. néprajz) követte a gyantai baptista gyülekezetéről szóló előadásával. Kimagasló tudományos teljesítményt nyújtva, akár profinak is nevezhető, képekkel dokumentált előadást tartott Gleszer Norbert (Szegedi Egyetem néprajz V. évf. – vallási néprajzi specializáció III. évf.) a magyarországi *cadik* (csodarabbi) siroknál bemutatott rítusairól, elsősorban a sirokra helyezett *kvitlik* (kivánságcedulák) funkcióiról. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatója, Szalma Anna-Mária (néprajz–magyar III. évf.) első előadását Albert S. Szilárdal, a Gheorghe Dima Zeneakadémia hallgatójával közösen tartotta meg Ötvös „Makó” Károly aranyosszéki primásról, majd rögtön utána egy lehetséges gyergyószentmiklósi kultusz csirájáról számolt be, mely a helyi örmény katolikus közösséget ajándékozna meg az első „gyermek-szenttel”. A szintén Kolozsvárról érkezett Guttman Csenge-Andrea a finn varázsmesék iniciációs rítusairól, Bertók Bertalan, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főis-

kolai Kar (szlovák IV. évf. – művelődésszervező III. évf.) hallgatója az alföldi szlovákság szentnek tartott énekeskönyvéről, a *Tranoscius*ról tartott lelkes előadást. Az utolsó előadó, Lakó Márta Éva (Szombathely, Berzsényi Dániel Főiskola, rajz IV. évf.) beszámolóját egy rábaszentmihályi néprajzi (magán)gyűjteményről enyhe értetlenség és csalódottság fogadta – nemcsak a tárgyi néprajz tárgykörébe inkább tartozó témája, hanem az előadás szakmai színvonala miatt is.

A tárgyi néprajzi tagozatban az ELTE „színeiben” Silling Léda (néprajz IV. évf.) adott elő a diós cukor (grillázs) kiemelkedő szerepéről szülőfaluja, Kupuszina (Vajdaság) ünnepi táplálkozásában. A Debreceni Egyetemről két hallgató jött el a megmérettetésre. Békási Gyöngyvirág (lengyel–néprajz III. évf.) a néprajz középiskolai oktatásáról beszélt egy debreceni tanárnő példáján keresztül, Kovács László Erik (néprajz IV. évf.) egy gyantai család kisebb fotógyűjteményét elemezte. A szegedi néprajzos hallgatók közül Nagyfalusi Ágnes (néprajz IV. évf.) a tisztálkodási szokások átalakulásáról, Nagy Péter (néprajz III. évf. – angol IV. évf.) pedig az id. Badár Balázs műfazeskas ornamentikájában fellelhető népi és népies motívumokról tartott előadást. A szekciónak két előadója nem néprajz szakra jár, s ez érezhető volt témaválasztásukon is. Farkas Csilla (Nyugat-Magyarországi Egyetem, Győr, Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, tanító IV. évf.) a győri cégéreket mutatta be vetített képek segítségével. Szikora Zsuzsanna (Eötvös József Főiskola, tanító) pedig az általános iskolás gyermekek körében végzett kézműves és hagyományörző foglalkozásokról számolt be és ott készült tárgyakkal illusztrálta mondandóját.

A folklór szekcióban Barna Gábor, a Szegedi Tudományegyetem tanszékvezető docense elnökölt, a zsűri tagjai Nagy Ilona, a Pécsi Tudományegyetem docense és Keményfi Róbert, a Debreceni Egyetem adjunktusa voltak. A (tárgyi) néprajzi szekció elnöke Mohay Tamás, az ELTE BTK tanszékvezető docense volt, a zsűri tagjai Bárh János, a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatója és Lukács László, a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola tanára voltak. A beszámoló két szerzője, Hont Angéla és Kemény Márton (mindketten ELTE) a zsűri munkájában diákképviselőkként vettek részt.

A verseny után mindkét zsűri hamar meghozta döntését, ám a hallgatóknak szerdaig várniuk kellett, hogy megtudhassák az eredményt. Senkinek nem okozott meglepetést, hogy a folklór tagozatban a kvitli-szakértő Gleszer Norbert (Szegedi Egyetem, témavezető tanárai: Barna Gábor egyetemi docens és Oláh János, az Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem főiskolai docense) lett az első. Vincze Ildikó (ELTE, témavezető tanárai: Bali János tanársegéd és Küllös Imola egyetemi docens) második helyezett lett, a harmadik helyet pedig Bertók Bertalan (Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, témavezető tanára: Maruzsné Sebő Katalin főiskolai docens) nyerte el.

A tárgyi néprajz tagozatban némi tépelődés után végül is csak két helyezést osztottak ki: a megérdemelt első helyet Kovács László Erik (Debreceni Egyetem, témavezető tanárai: Lovas Kiss Antal egyetemi adjunktus és Dallos Csaba tudományos munkatárs a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékén) kapta, másodikként pedig Nagyfalusi Ágnes (Szegedi Egyetem, témavezető tanára: Juhász Antal egyetemi tanár) végzett. A zsűri ajánlásai következtében különdíjban is részesültek a néprajzos hallgatók: Gleszer Norbert a Magyar Zoltán Alapítvány Nagydíját vehette át, míg Kovács László Erik az Arcanum Adatbázis Kft. egyik tárgyjutalmában részesült. Mindegyiküknek szívből gratulálunk!

Nem hallgathatjuk el, hogy az ELTE anyagi helyzete miatt a XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia szekciószerzőinek (a két néprajzi szekció esetében Küllös Imola diákkörös tanárnak) szponzoroktól kellett „megszereznie” a díjazottak szimbolikus jelentőségű pénzjutalmát (I. díj 10 ezer, II. díj 7 ezer, III. díj 5 ezer forint volt). Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a Magyar Néprajzi Társaság vezetőségének, amely – felismerve az OTDK tudományos és pedagógiai jelentőségét – az összköltség felével és 15 ezer Ft értékben néprajzi és folklórisztikai kiadványokkal támogatta a sikeresen szereplő diákokat. Elismeréssel és

köszönettel tartozunk továbbá Viga Gyulának, aki a néprajzi I. helyezés költségét nagylelkűen, saját zsebéből finanszírozta és Barna Gábornak, aki nemcsak az egyik zsűri elnöki munkáját látta el, hanem pénzübeli segítséggel és a konferencia minden néprajzos résztvevőjének kiosztott könyvadományokkal segítette az országos versenyt.

HONT ANGÉLA
KEMÉNY MÁRTON
KÜLLŐS IMOLA

*

Naszvádi leány
(Fotó: Nagy Lajos, 1940)

Naszvádi asszony gyermekével
(Fotó: Nagy Lajos, 1942)

TÉKA

Űrge Mária népzene gyűjtései

A kolonyi templom előtt. Válogatás Űrge Mária népzene gyűjtéseiből. Válogatta, szerkesztette és jegyzeteket ellátta: Tari Lujza. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 32. Dunaszerdahely: Gyurcsó István Alapítvány. 2004. 228 old.

Újabb kötettel gazdagodhatott 2004-ben a Gyurcsó István Alapítvány Könyvek sorozata. A kiadvány a fiatalon elhunyt szlovákiai Űrge Mária népzene gyűjtéséből közöl válogatást gyűjtőjének halála után tizenhárom évvel. Űrge Mária egyike volt népzene kutatásunk azon alakjainak, akiknek neve működésük szűk körén kívül szinte egyáltalán nem ismert. Pedig a somorjai matematika-énekező szakos tanárnő munkássága nem korlátozódott csupán közvetlen környezetére kulturális életének szervezésére. Amellett, hogy a Csemadok tagjaként részt vett annak országos rendezvényein, néprajzi táborokban, népművészeti és kórusfesztiválokon részben saját maga által alapított és vezetett csoportjaival, tudományos érdeklődését is igyekezett kielégíteni. Néprajzi és népzenei gyűjtéseket végzett elsősorban a Zoborvidéken, emellett a Mátyusföldön, Gömörben, a Bodrogközben, de megfordult Erdélyben is. Egy-egy témában tudományos ismeretterjesztő cikkeket is írt. Ránk maradt munkái alapján világos, hogy tudományos feladatra, kutatómunkára is alkalmas lett volna, s egykori tanára, Ág Tibor joggal láthatta benne reménybeli utódját.

Űrge Mária tragikus halála azonban kettétörte pályáját. Népzenei gyűjtéseit családja a szlovákiai magyarság népzenejével aktívan foglalkozó Tari Lujzán keresztül mégis eljuttathatta a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetébe. Ebből a gyűjteményből válogatva készült *A kolonyi templom előtt* című kiadvány Tari Lujza szerkesztésében. A szerkesztő az anyagválogatáson kívül a hangfelvételekkel rendelkező gyűjtések esetében a dallam- és szövegkiegészítéseket, illetve revíziókat is elvégezte.

A kötet elsősorban a Zoboralja népzenei anyagát öleli fel, de találhatók benne a Csallóközbeli és az Ipoly mentéről származó népdalok is. Bár a Zoboralján számos nagynevű egyéniség – többek közt Vikár Béla, Ág Tibor és mindenek előtt Kodály Zoltán – végzett gyűjtést, a vidék népzenejének részletes bemutatására még nem került sor. A könyv értéke azonban nemcsak ennek a hiánynak a pótlása, s nem is csak eddig kevésbé feltárt falvak zenéjének ismertetése, hanem az is, hogy az említett gyűjtőkénél jóval későbbi adatok alapján a hagyomány időbeli alakulásáról is képet kaphatunk.

Bár Űrge Máriaéknak a dudajátékra vonatkozó feljegyzéseit is ismerjük, dallamadatai szinte kizárólag vokálisak. A jelek szerint elsősorban a lakodalomhoz és egyes jeles napokhoz kötődő dallamkincs összegyűjtésére törekedett, de gyűjtött alkalomhoz nem kötött lírai népdalokat és táncdallamokat, balladákat, illetve a gyermekfolklor körébe tartozó játékdalokat, kiolvasókat, mondókákat is. A kötetben szereplő 156 dallam elrendezése a népdalok használatán és tematikáján alapul. A két nagy csoporton, a gyermekfolkloron és a felnőttek dalain belül a különböző népszokásokhoz, témakörökhöz való tartozás határozza meg a sorrendet. A dallamokról és a hozzájuk kapcsolódó szokásokról, a dallamtípusokról, a rájuk vonatkozó szakirodalomról részletes ismertetést nyújt a könyv bevezetője, sőt, olykor az egyes népdalok mellett is találunk az előadási szokásokra vonatkozó megjegyzéseket. Mivel a kiadvány nemcsak szorosan vett tudományos munkának készült, hanem más, a hagyományok iránt érdeklődő, ismereteket

bővíteni kívánó olvasókra is számít, nem tartalmaz külön zenei mutatót, az egyes népdaloknál viszont fel van tüntetve a népdal szótagszáma és sorzáró hangjai, ezzel is segítve a könyv használatát. A mai csallóközi népzenei együttesek – melyek közül soknak a létrejöttében Ürge Mária volt a kezdeményező – különösen igényt tartanak egy ilyen kötetre.

A kötet megjelenéséhez az anyagi forrást a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya biztosította. Kiadása e szervezet Hagyományörző Műhelyének köszönhető, mely a kottagrafika elkészítését is magára vállalta.

RISKÓ KATA
zenetudományi szakos hallgató

Könyv a jászok viseletéről

Bathó Edit: *A jász viselet*. Jászsági Füzetek 36. Jászberény: A Jász Múzeumért Alapítvány. 2004. 168 old.
+ 4 szabásminta.

A Jász Múzeumért Alapítvány kiadásában, a Jászsági Füzetek című kiadványsorozat 36. köteteként 2004 karácsonyára jelent meg Bathó Edit *A jász viselet* című könyve.

A jászok viseletéről számos történeti munkában olvashatunk (Bél Mátyás, Imrik József, Baksay Sándor, Fodor Ferenc, Palugyay Imre, Herbert János, Banner János stb.), s leírásával ez idáig több kutató is foglalkozott, de ennek ellenére mégsem került igazán a tudományos érdeklődés és az országos figyelem középpontjába. Jóllehet Kresz Mária 1956-ban a magyar parasztviseletekről írott nagy jelentőségű monográfiájában már említette a jászok viseletét és jó néhány – a 19. századi külföldi utazók, festők által megörökített – fekete-fehér és színes ábrázolását is közölte. Az 1950-es évek második felében a Jászságban is megkezdődött a viseletek felkutatása és összegyűjtése. Csete Balázs néprajzkutató szülőfalujában, a református Jászkiséren végzett rendkívül alapos gyűjtést, s az eredményeket írásos és rajzos formában egyaránt dokumentálta. Erdész Sándor mint a Jász Múzeum igazgatója az 1950-es évek végén főként a jászdózsai viselettel foglalkozott behatóan és számos nagyon szép viseleti darabot (főkötő, pruszlik, öltöny, nyárrika) gyűjtött össze. A Jász Múzeum élén mintegy 35 évig működő Tóth János, folytatva elődje munkáját, kutatta az egykori jász viselet még fellelhető tárgyi és írásos emlékeit. E témában különösen nagy súlyt helyezett a levéltári forrásokra, de mellette igen komoly viseleti anyaggal (hímzett subák, ködmönök, főkötők, vászonneműk) gyarapította a múzeum néprajzi gyűjteményét. Szabó László, a Jászság közismert kutatója ugyancsak gondot fordított a jászok viseletének bemutatására, míg Gulyás Éva néprajzkutató többéves kutatómunka eredményeként a Szolnok megye népművészetét bemutató kötetben első széles körű összefoglalását adta a jászok 18–19. századi viseletének. Annak ellenére, hogy az évek folyamán több rövidebb-hosszabb leírás jelent meg a jász viseletről, az egymás után kiadásra kerülő, a magyar paraszti viseleteket bemutató tudományos és népszerűsítő munkákban továbbra sem szerepelt sem a Jászság, sem a Kunság viselete. Ennek köszönhetően nagyon sokáig tartotta magát az a téves vélekedés, miszerint a jászoknak egyáltalán nem is volt viseletük.

A Jász Múzeum az elmúlt 20 évben igen nagy hangsúlyt fektetett a jász viselet kutatására és népszerűsítésére. E munkának különösen kedvezett a Jászságban az 1980-as években kibontakozó és az 1989-es rendszerváltást követően egyre erősödő hagyományörző tevékenység. A régóta működő és az újonnan alakuló hagyományörző közösségek (néptáncegyüttesek, népdalkörök, díszítőművészeti és honismereti szakkörök, lovas bandériumok, varróműhelyek),

valamint a helytörténeti kutatók: Faragó Jánosné (Jászárokszállás), Molnár István (Jászszent-andrás), Rusvay Lajos (Jászsalsószentgyörgy), Szikszai Gábor (Jászapáti), Gulyás János (Jászdózsa), Győri János, Győri Jánosné (Jáskisér), Fodor István Ferenc (Jászköhalma), Sugárné Koncsek Aranka (Budapest). Besenyi Vendel (Jászberény) komoly segítő partnerei voltak a múzeumnak, s a közös munkával lassacskán feltárult a jászok viseletének mintegy nyolc évszázados múltja. Így, amikor Flórián Mária néprajzkutató 2001-ben megjelentette a magyar parasztviseletről írott hatalmas monográfiáját, e kötetből már nem maradt ki a jász viselet sem.

Jómagam először az 1970-es évek elején mint a Jászvári Népi Együttes táncosa kerültem kapcsolatba a jász viselettel. Később, a Jász Múzeum néprajzosaként, egyik fő feladatomnak tartottam a rég elfeledett viselet levéltári és recens kutatását, s a még fellelhető ruhadarabok összegyűjtését. Az elmúlt húsz év kitartó munkája eredményeként számottevő viseletanyaggal gyarapodott a Jász Múzeum néprajzi gyűjteménye, s emellett a témára vonatkozóan történeti adatok sokaságát sikerült összegyűjteni. Így született meg lassan ez a könyv, amely arra a feladatra vállalkozott, hogy az eddigi régészeti, történeti, néprajzi kutatások eredményeit felhasználva, a levéltári források, valamint a még fellelhető recens anyag segítségével végigkísérje a jász viselet történeti fejlődését, s változását a 13. századi magyarországi letelepedéstől egészen napjainkig. Bemutassa a jászok parasztpolgári öltözetének különböző darabjait, és szóljon a rég elfeledett viselet 20. század végi csodálatos feltámasztásáról.

Eddigi ismereteink alapján a jász viselet fejlődésének négy nagyobb korszaka határozható körül. Az első korszak a 13. századi letelepedéstől a 15. századig tart, a második a török hódoltság időszakára, a 16–17. századra esik, a harmadik korszak a 18–19. század, vagyis a jász viselet virágkora, majd a negyedik korszak a 20–21. század, amikor a század elején a jász viselet elhal, a végén viszont feltámad, s újjászületik.

A 13. században Magyarországra érkező és itt megtelepedő jászok archaikus, keleti viseletüket hosszú ideig megőrizték. A 15. század azonban komoly változást hozott életükben: katonai szerepük jelentősen csökkent, elhagyták ősi nyelvüket, s áttértek a magyar nyelv használatára, keleti keresztény vallásukat felváltotta a római katolikus, megváltozott életmódjuk, s immáron visszafordíthatatlanná vált az a lassú asszimilációs folyamat, amely révén betagozódtak a magyar feudális társadalomba. Mindennek következményeként ruházatuk is átalakult, s minden valószínűség szerint a korabeli magyar viseletet vették át, kiegészítve azokkal a sajátos etnikai jegyekkel, amelyek a későbbiekben megkülönböztetésül szolgáltak.

A 16. századra lezajlott viseletváltozáshoz minden bizonnyal lendületet adott a jászok római katolikus hitre való áttérése, a török hódoltság, valamint a Jászföldön megtelepedő új lakosok (főként Heves, Nógrád és Gömör megyékből érkező palóc lakosság) másfajta kultúrája. A 18. század elején jelentek meg a Jászságban, s nyitottak boltokat a görög kereskedők, működésük komoly hatást gyakorolt a jász viseletre. A változás elsősorban az alapanyagokban, az új formák és az új ruhadarabok megjelenésében figyelhető meg. A 18. században a redemptiot követő gazdasági-társadalmi fellendülés következtében megindul a korai polgárosulás, városiasodás, valamint a 19. század közepén megjelenő, s a zsidó kereskedők által árusított, gyári textíliák ugyancsak jelentős változást eredményeztek a jász viselet fejlődésében. A jászok öltözködésére erőteljes hatást gyakorolt a korabeli katonai divat, de ennek ellenére a hagyományos viseleti elemek továbbra is jelen vannak az öltözetükben. A jászok viseletében is az a sajátos parasztpolgári jelleg érzékelhető, amely életmódjukat és kultúrájukat jellemezte. A 18–19. századi jász viseletben nem csupán a kiváltságos voltukból eredő jómód és tetszőesség nyilvánult meg, de igen jól tükrözte gazdája etnikai hovatartozását is. A jász öntudat, amely kezdettől fogva jellemezte a Jászföld lakóit, de a redemptiot követően még erőteljesebbé vált, láthatóan megnyilvánult viseletükben is.

A 19. század végén a társadalmi polgári fejlődés eredményeként a jászok jellegzetes parasztpolgári viseletét fokozatosan felváltotta az országszerte divatozó, minden egyedi sajátosságot

nélkülöző, általános polgári viselet. A kivetkőzés, a viselet elhagyása a Jászságban is elsőként a férfiak körében indult meg. Az öltözet átalakulása ugyan a női viseletben volt a legszembetűnőbb, de a kivetkőzés folyamata náluk mégis lassúbb volt, s csak az I. világháborút követő években fejeződött be.

Hosszú szünet után, több, mint hatvan év múltával fordult ismét a figyelem az egykori viselet felé. Ennek kezdeményezője az 1970-es évek második felében a Jászsági Népi Együttes volt, majd az 1990-es évek elején újabb követők akadtak a Jászság táncsoportjai (Jászapáti, Jászkisér, Jászfényszaru), a táncosok szülei, a pávakörök (Portelek, Jászágó, Jászsalsószentgyörgy, Jászberény, Jászapáti), a díszítőművészeti szakkörök (Jászberény, Jászapáti, Jászsalsószentgyörgy, Jászárokszállás, Újszász) és a bandériumok: Jász Lovas Bandérium, Lehel Huszár Bandérium (Jászberény), Szücs Mihály Bandérium (Jászfényszaru) révén. A Jász Múzeum gyűjteményében, valamint a helytörténeti gyűjtemények anyagában és magántulajdonban lévő ruhadarabok, egykorú leírások és fotók segítségével újból felelevenítették a régi viseletet. A hagyományörző munka központja és irányítója a Jász Múzeum. Az 1989-es rendszerváltás óta soha nem látott lendületet vett a jász viselet iránti érdeklődés. Napjainkban egyre többen foglalkoznak a varrásával is. E munkában különösen élen járnak a jászapáti Rokolya Varróműhely tagjai: Tajti Erzsébet, Borbásné Budai Valéria, Donkóné Birkás Tünde, Nagy Erzsébet, Utassy Gáborné, Tajti Ferencné, Szabóné Nagy Enikő, Bódiné Bagi Éva, valamint a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Ipari, Mezőgazdasági, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakképző Iskola szaktanárai: Gazi Andrásné, Nyitrai Béláné, Jászberényben pedig Pénzes Tivadarné és Demeterné Czako Zsuzsa.

Az elmúlt években megteremtődtek a jász ruha viselésének alkalmai is. A különböző város- és falunapok, nemzeti ünnepek, a nagy múltra visszatekintő Csángó Fesztivál, nemzetközi mézvásár, főzőversenyek, jász bálók, egyéb hagyományörző rendezvények kiváló alkalmat nyújtanak e szép ruhák viselésére. Ezek közül is a legrangosabb az 1995 óta minden évben más és más jász településen megrendezésre kerülő Jászok Világtalálkozója, ahol idősök és fiatalok egyre többen öltik magukra jász őseik szép öltözetét, s mindenkor büszkén viselik azt.

A felújított jász viselet használata egyértelműen bizonyos alkalmakhoz, főként ünnepi alkalmakhoz köthető és viselésének sajátos érzelmi háttere van, még ma is a kiváltságos történelmi múltat szimbolizálja és a mindenkori jász öntudatot erősíti. A jászok által felújított és egyre népszerűbbé váló viselet szép példája egy népcsoport identitástudatának és hagyományörzésének.*

H. BATHÓ EDIT

Köpenzkek és egyéb kővé váltak

Köpenzkek. Mondák, költemények és énekek gyűjteménye. Összeállította, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Hála József. Kísérő tanulmányok: Kecskeméti Tibor és Voigt Vilmos. Marosvásárhely: Mentor Kiadó. 2004. 334 old.

A földtörténeti újkor közepén, a már zsugorodó, de még a Föld jelentős részét beborító Tethys-óceán meleg vize hihetetlenül gazdag élővilágnak adott otthont. Ebben az ósóceánban mintegy 50 millió évvel ezelőtt éltek virágkorukat az őslénytan által nummuliteszeknek nevezett óriás egyséjtűk. A természet kutatói előtt sokáig rejtélyes egykori élőlények rendszertani helye a 19.

* A könyv ára: 2300 Ft. Megrendelhető postán (Jász Múzeum, 5100 Jászberény, Tánacsics Mihály u. 5.), telefonon (57/412-753, 57/502-610) és e-mailen (jaszmuzeum@mail.datnet.hu) a Jász Múzeumban.

században tisztázódott: az egysejtű állatok a likacsosházúak (*Foraminifera*) rendjébe, a *Nummulitidae* családba tartoznak, az utóbbinak *Nummulites* nemzetségét alkotják. Az átlagosan 20–30 mm átmérőjű mészházaiak főleg az egykori eocén tenger meszes üledékeiben maradtak meg milliárdszámra a világ számos helyén, főleg Afrikában, Ázsiában és Európában. Példányaik gyakoriak a Kárpát-medencében, a Dunántúl, a Felvidék és Erdély eocén korú kőzeteiben is.

A jellegzetes, lencse, érme, korong, gömbded alakú nummuliteszek nemzetközi tudományos nevét a latin *nummus* (=pénz) és a görög *lithosz* (=kő, kőzet) szavakból alkották meg. E foszsziliákról az ókortól ismerünk feljegyzéseket. A nummuliteszeket alakjuk miatt a múltban sokáig kővé vált lencséknek, pénzeknek stb. tartották. Különféle, esetenként történelmi személyekhez vagy természetfeletti lényekhez kötött nevekkel illették, eredetüket pedig gyakran mondákkal magyarázták. Így volt ez Magyarországon is. Kötetünkben a nép nyelvén leginkább *Szent László pénzeinek* nevezett ősmaradványokkal kapcsolatos régi és újabb vélekedésekből, történetekből közlünk időrendbe csoportosított válogatást.

Az 1077-től 1095-ig uralkodó Árpád-házi I. (Szent) László királyunk személyéhez kötődő kőpénzek mondájának legrégebbi, latin nyelvű változatát Temesvári Pelbárt közölte 1499-ben. Első magyar nyelvű leírása egy ismeretlen szerzetes, a Karthauzi Névtelen révén maradt ránk az 1524 és 1527 között keletkezett Érdy-kódexben. A monda időrendben harmadik legrégebbi változata Carolus Clusius (Charles de l'Écluse) latin nyelvű könyvének Beythc István által írt és 1583-ban megjelent függelékében olvasható. A Szent László imája nyomán kővé vált pénzek történetét, illetve motívumát különböző jellegű, különféle műfajú, prózában és versben, magyar és idegen nyelven írt művekben a későbbi évszázadokban sokan idézték. A néprajzkutatók még a közelmúltban is feljegyezték ilyen vonatkozású szövegeket. Kötetünk első részében (Szent László és a kővé vált pénzek) e művekből, illetve azok részleteiből adunk válogatást, Temesvári Pelbárt fent említett szentbeszédünk egy részletével kezdve és Magyar Zoltán Miriszlón (volt Alsó-Fehér megye, ma Románia) 2002-ben gyűjtött népi szövegével befejezve.

A második részben (Kőpénzek és egyéb kővé váltak) a különféle, nem Szent László királlyal, viszont pénzek, valamint növényi magvak, termések, különösen lencsék kővé válásával kapcsolatos történetek kaptak helyet. Külön csoportot képviselnek a volt Nyitra megyei (ma Szlovákia) Bajmóc kegyetlen várkapitányának kőpénzeiről szóló közlések. A szemelvények sorát Takáts Sándornak egy 1628-ban játszódó eseményt felidéző írásával kezdjük és Szeghalmy Gyula irodalmi feldolgozásával fejezzük be. E részben is olvashatók népi szövegek, köztük egy román történet Vő Gabriella gyűjtéséből.

A harmadik részben (Kísérő tanulmányok) két tudományos feldolgozást közlünk. Kecskeméti Tibor geológus-paleontológus, címzetes főigazgató-helyettes (Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest) a nummuliteszekkel kapcsolatos természettudományi ismereteket foglalta össze. A munkában kitér rendszertani helyük, testfelépítésük, elterjedési területeik, klasszikus és különleges lelőhelyeik, életjelenségeik, életfeltételeik, környezetük, kialakulásuk, kihalásuk, rokonságuk, rétegtani, evolúciós, öskörnyezettani és gyakorlati jelentőségük ismertetésére. Tanulmányában (A földtörténeti múlt legendás élőlényei, a nummuliteszek) néhány korábbi, magyarországi és külföldi vélekedést és elnevezést is megemlít, valamint röviden összefoglalja az ősmaradványok kutatásának történetét is.

Voigt Vilmos folklorista, tanszékvezető egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Folklore Tanszék, Budapest) tanulmányának (A kővé vált pénzek folklórja) bevezetőjében a világszerte ismert elbeszélő motívumról, a kővé válásról, ezen belül bővebben a *tihanyi kecskekörmökről* (más néven *balatoni kecskekörmöktől*) ír. Ezt követően a Szent László kővé vált pénzeiről, valamint más kőpénzekről és egyéb kővé váltakról szóló mondák kötetünkben közölt változataihoz, a szerzők és közlétevők személyéhez fűz megjegyzéseket. Dolgozatában kitér a magyar történeti tudat, a monda-népmonda, a folklór-nem folklór kérdéskörére, részletes

folklorisztikai elemzést ad, és érinti a magyar történetimonda-kutatás történetét, a magyar mondák általános kérdéseit, a kutatók előtt álló egyéb tennivalókat, teendőket is.

A kötetet Kazár Emese paleontológus, tudományos munkatárs (Magyar Állami Földtani Intézet, Budapest) linóleummetszetei illusztrálják.*

BREZSNYÁNSZKY KÁROLY
HÁLA JÓZSEF

Tanulmánykötet a hatvanéves Gazda Klára tiszteletére

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára. Szerkesztette: Keszeg Vilmos és Tötszegi Tekla. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság. 2005. 327 old.

Az utóbbi években örvendetes módon egyre több olyan kiadvány látott napvilágot, amely egy-egy kiemelkedő egyéniség életének igen személyes, magánjellegű eseményét, születésnapját tágitja a szakma ünnepévé. Ezek sorába illeszkedik a Kriza János Néprajzi Társaság 13. évkönyve is, amely a 60 éves Gazda Klárát köszönti.

A kötet élén Gazda Klára eddig megjelent írásainak 129 tételt számláló bibliográfiája áll. Publikációi között önálló, illetve társszerzővel írt köteteket, kiállítási katalógusokat, hosszabb lélegzetű tanulmányokat és rövidebb cikkeket, előadások összefoglalóit, megemlékezéseket és köszöntéseket, recenziókat és kötetszerkesztést egyaránt találunk. A műfaji színességhez tematikai gazdagság társul: folklorisztikai kutatásainak főbb területei a gyermekfolklor, a népszokások, a népi hitvilág, valamint a népi díszítőművészet. Az anyagi kultúra köréből elsősorban a viselet, illetve a népi gazdálkodás áll érdeklődésének homlokterében. Írásaiban gyakran reflektál tudománytörténeti és módszertani kérdésekre is.

A kötet tizenhárom szerző – pályatársak, kortársak és tanítványok – tizenhárom tanulmányát tartalmazza. Az ünneplott munkásságának tematikai sokszínűsége az öt köszöntő írásokban is nyomon követhető, hiszen a tisztelgő tanulmányok többnyire Gazda Klára szerteágazó érdeklődéskörének valamely szálához kapcsolódnak.

A kötet első tanulmánya a területiség és a regionális tagoltság korántsem problémamentes kérdésével foglalkozik. Pávai István Erdélynek mint nagytájnak az értelmezéseit tekinti át a néprajz, s ezen belül a népzene- és néptánc kutatás szemszögéből. A szerző Erdély néprajzi kutatótársát, jelentőségét vizsgálja, majd a pontos behatárolás buktatóira, nehézségeire figyelemet, végül a népzene- és a néptánc kutatás nézőpontjából elemzi a földrajzilag és történelmileg egyaránt egységes terület markáns belső differenciáltságát.

Olosz Katalin írása a szakirodalom számára eddig ismeretlen, mágikus-mitikus elemeket tartalmazó balladatípusra hívja fel a figyelmet. A szerző filológusi precizitással járja körül a *Gyulafiné (Az ördögnek eladott leány)* című ballada gyűjtésének, illetve későbbi publikálásának körülményeit, majd sorra elhatárolja az eddig ismert balladatípusoktól, végül kitér a ballada főszereplőjének hiedelemmondai párhuzamaira is.

Viga Gyula tanulmánya a környezet átalakításának a műveltségre gyakorolt hatására, a kultúra tagolódásában játszott szerepére, a táj és a benne élő ember viszonyának organikus voltára reflektál. A szerző a Bodroghközben lezajlott vízrendezés tanulságai közül azokat emeli ki, amelyek a magyarországi vízrendezés egészét érintik, megállapítva, hogy a 19. század derekának történeti, gazdasági, demográfiai viszonyai között a táj átalakítása elkerülhetetlen volt.

* E szöveg a kötet előszavának némileg rövidített változata.

Az intimitás határait feszegető tanulmányában Deáky Zita a néprajzi kutatásban a legutóbbi időkig tabutémának számító menstruáció kérdését járja körül, számba véve a jelölésére használt magyar kifejezéseket, a zsidó–keresztény vallási rendszer, az antik és a középkori orvostudomány vonatkozó nézeteit, illetve a mindezeket magába olvasztó népi ismeretek szokás- és hiedelmkörét.

Balázs Lajos írása a keresztszülőség és komaság intézményét egyetlen falu, Csíkszentdomokos társadalmában vizsgálja. A szerző szerint mindkettő olyan, a rokonságot kiegészítő intézményrendszer, amely az egyéni és közösségi biztonságot, a különböző sorsfordulók személyi feltételeit biztosítja.

S. Lackovits Emőke bakonyi és Balaton-felvidéki liturgikus és paraszti textilek hímzéseinek ornamentikai elemzését végzi el, rámutatva az anyag- és motívumhasználatban, motívum-társításban, kompozícióban kimutatható török hatásokra.

Barabás László három különböző időszakból származó írását a közös téma fűzi egybe: az első gyermekkori élményekből született lírai vallomás, a második, riportszerű írás a harisnyaszabó mesterséggel ismert meg, az utolsó pedig egy Tamási-novella apropóján indulva mutatja be a sóvidéki harisnya jellegzetességeit. Bár az írás mind műfajában, mind pedig stílusában eltér a kötet többi tanulmányától, szemünk előtt mégis egy gazdagon árnyalt, érzékeny megfigyelőre valló kép kerekedik ki a viseletelemlről.

Nem véletlen, hogy a kötet második felében helyet kapó, Gazda Klára tanítványainak tollából származó tanulmányok mind tematikailag, mind megközelítés- és szemléletmódjukban sok közös vonást mutatnak, hiszen a vizsgált témák állandósításával, a járható út következetes végiggondolásával és alkalmazásával a Tanárnő iskolát teremtett. Tanítványai közül ketten történeti forrásanyag, hozománylevelek elemzésére vállalkoznak. Gazda Andrea arra keresi a választ, hogy megismerhetők-e egy társadalmi csoport aspirációi tárgykészletük által, illetve, hogy a hozománylevelek tárgylajstroma mennyire lehet reprezentatív egy adott közösségre nézve. Szöcsné Gazda Enikő húsz darab 17–18. századi perefernumlevél viselettörténeti szempontú áttekintését végzi el. A vizsgált anyagot a viselettörténeti szakirodalom adataival összevetve a szerző megállapítja, hogy a perefernumlevelekből kirajzolódó 17–18. századi háromszéki viseletkultúra beilleszkedik a korabeli erdélyi és magyarországi viseletkultúrába.

Két tanulmány a tárgyak funkcióira, a tárgyak, illetve a tárgyakat díszítő motívumok funkciókhoz kapcsolódó jelentéseire fókuszál. Székely Melinda a válaszúti Kallós-múzeum, illetve terepgyűjtés alapján azt vizsgálja, hogy mitől válik élővé egy tárgy, milyen funkciók, milyen képzetek tapadnak hozzá. Hogyan befolyásolja a funkció a tárgy milyenségét, illetve hogyan változnak egy-egy tárgy funkciói az idők során, mit árulnak el a tárgyat használó közösség élet- és gondolkodásmódjáról, világképéről. Demeter Éva tanulmánya a húsvéti tojás díszítmenyecinek értelmezéséhez olyan tárgycsoportok vizsgálatát hasznosítja, amelyek azonos kontextusban, azonos vagy hasonló funkcióban fordulnak elő. A szerző a hímes tojás halottkultuszhoz kapcsolódó szokásait veszi számba, s azt a következtetést vonja le, hogy a halott lelki nyugalmáért adott kenyér- és kalácsfélék, kerámiaedények motívumai alátámasztják a tojásornamentika feltételezett, a halál témaköréhez kapcsolódó jelentését.

A kötet két utolsó tanulmánya ornamentikai elemzésre vállalkozik. Bereczki Orbán Zselyke Györgyfalva női inghímzéseit vizsgálva előbb elhatárolja egymástól a különböző ingtípusokat, majd számba veszi az inghímek motívumait, a minták kompozíciós sajátosságait, az egy ingen belül használatos inghímek társításának szabályait, végül összeveti az ingek hímzsmintáit más viseletdarabokéval. Alulírott egyetlen motívum, a szakirodalomban *essesként*, *kigyósként*,

foglalósként, fehérésként ismert *S* előfordulását, formai jegyeit és kompozíciós szabályszerűségeit egy igen gazdag hímzés- és szövőkultúrával rendelkező kalotaszegi, Nádas menti falu, Méra 20. századi textiltípusán vizsgálom.

A kötet bemutatására, átnyújtására 2005. március 9-én, a Kriza János Néprajzi Társaság kolozsvári székházában került sor.

TÖTSZEGI TEKLA

*

Naszvadi asszony gyermekeivel
(Fotó: Nagy Lajos, 1942)

Martosi asszony gyermekével
(Fotó: Nagy Lajos, 1938)

ÉVFORDULÓK, MEGEMLEKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

„Szívem legjobb vérével irtam meg nemzetemnek” 150 éve, 1854-ben jelent meg Ipolyi Arnold „Magyar mythológiá”-ja

1851 augusztusában a magyar szellemi élet egy csapásra felfigyelt egy alig huszonnyolc éves fiatalemberre. Akkor látott napvilágot a Tudományos Akadémia folyóiratában, az *Uj Magyar Muzeumban* A Tündérek a magyar ősvallásban című tanulmány. A lap neves szerkesztője, az akadémia titkára, Toldy Ferenc e szavakkal vezette be: „Örömmel jelenthetjük, hogy a Kisfaludy-Társaság 1846-diki híres jutalomtetele nem csak számos hazafiakat buzdított versenypályára szállva a magyar ősvallást minden részeiben kifürkészni, [...] végre most Ipolyi Arnold név alatt rejtezni kívánó, nagy készületű hazánkfia szinte e tárgyra – ősi műveltség-történetünk legnevezetesebb ágára – fordítván figyelmét, azt a kitűzött kérdésnél is tágabb körben dolgozta ki, s vele a magyar közönséget nem sokára ajándékozza meg. Kedves dolgot vélünk tenni olvasóinknak, midőn annak egyik legérdekesebb cikkjét ismertetésül s előzetlenül közölni sietünk.”¹ Ahogy a korabeli megjegyzés beszámol róla, „ez az írás általános érdeket, sok részről meglepetést gerjesztett s köz helybenhagyást nyert”.²

Ez a tanulmánya egy csapásra a szellemi élet kiválóságai közé emelte az ismeretlen szerzőt. Azt csak kevesen tudták, hogy az írói név *Stummer Arnold*ot takarja, aki szerény körülmények között plébánosként él egy kis Pozsony megyei faluban edesanyjával és korán árván maradt testvéreivel. Ipolyi Arnold neve hamar fogalomná vált. Nem csoda, hiszen már ez a mutatvány-cikke is arról tett tanúbizonyságot, hogy 28 éves korára már hallatlanul széles körű filológiai tájékozottsággal, valóban enciklopédikus tudással rendelkezik.

Szerzőnk 1846-ban, a Kisfaludy Társaság pályázatának kiírásakor még csak 23 éves volt, azonban már két évvel korábban, ifjú papnövendékként is foglalkoztatta ez a probléma, s esszéit írt arról, hogy vajon mi lehetett a magyarok ősi hite. A felhívásra ő is hozzálátott a munkához, azonban ráeszmélt arra, hogy csupán a rendelkezésre álló írásos kútfők alapján nem lehet kellő eredményre jutni, ahhoz elengedhetetlenül szükségesek a néphagyomány emlékeinek – különösen a mondáknak és szokásoknak – az összegyűjtése. A forradalom és megtorlás viharai elültével 1850 elején újra felvette kutatásai megkezdett fonalát, s hozzálátott a nagy mű megírásához. Másfél év alatt, 1851 nyár végére zömében már elkészült a munka, amelyből egy részt kiemelt, s eljuttatta azt a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata számára.³ A fogadtatás több, mint bátorító volt, hiszen a kor szellemi életének egyik meghatározó alakja, Toldy Ferenc is lelkesen méltatta, s készséggel közölt néhány hónap múlva egy másik fejezetet is a folyóiratában.

Ipolyit előbb egy hosszabb betegség, majd pedig a kiadás anyagi nehézségei hátráltatták abban, hogy a nemzet asztalára letegye a *Magyar mythológiát*. 1854 augusztusában azonban végre napvilágot látott a várva várt mű, amelyről méltán mondhatta a szerző benső barátjának, a református lelkész Révész Imrének: „életem leghőbb érzetével, szívem legjobb vérével irtam meg nemzetemnek”.⁴

Toldy az *Uj Magyar Muzeum* 1854. szeptemberi számában ekkor sem fukarkodott az elismerő szavakkal. Ekképp számolt be a *Magyar mythologia*, „e páratlan munka” megjelenéséről: „Nagyszerű tudományos készülettel és lángelmű vizsgálattal hozza napfényre a magyar nép ősvallása egész rendszerét, kimutatja annak ezer meg ezer fennmaradt szálait népiünk regéi, példabeszédei, szokásai és babonáiban. [...] A philosophiára nincs érdekesebb a népek ősvall-

lásai ismereténél; s az új koré a dicsőség, hogy az élő népek mythologiáit ezer forrásból merítve, újra megteremtette. De e perctől fogva nem csak a skandinávok és finnek és németek dicsekedhetnek ilyenmel: büszkén állíthatjuk Ipolyi Arnoldot e tudomány Columbusai mellé, s munkáját a historiai tudomány nagyszerű felfedezményei közé. Egy csapással meg vannak cáfolva azon celebritások, kik a kereszteletlen magyart isten, vallás, bölcsészet nélküli, emberevő és vérvívó vadnak kiáltozák, s nemzetünknek kiviva a miveltségi népek közt azon hely, mely egy ily szellemiséggel bíró népet köztök megillet.”⁵

A debreceni Református Kollégium tanára, Lugossy József 1854. szeptember 1-jén kelt levelében így örvendezett a könyvnek: „Elvalahára tehát ünnepel szegény irodalmunk, mert megláták a mi szemek a 'Magyar Mythológiát'. Ne várj tőlem reá semmi dicsbeszédet, sőt ne várj egyhamar bíráló reflexiókat se; a munka óriási s én még csak az első olvasás gyönyörének a varázsa alatt vagyok.”⁶

A Magyar mythologia akkor látott napvilágot, amikor a forradalom és szabadságharc levere és a véres megtorlás utáni dermedtségéből még nem ocsúdott föl a nemzet. Megjelenése éppen ezért sokkal több egy figyelemre méltó, monumentális tudományos mű megszületésénél. Felrázott, bátorított: érdemes, kell, sőt, szükséges tenni, alkotni! Paradox módon éppen egy hajdanvolt állapot rekonstruálását célul tűző munka ösztökölt arra, hogy ki kell lépni a merő múltba merengésből. Ha nem sarkall cselekvésre, akkor hiábavaló melázni a régi dicsőségen. Könyvének első mondataival Ipolyi reményt ébresztően szólt kortársaihoz: „Ha a zivatar elviharzott a férfi karok új erővel fognak a munkához. És ha az eget még ború fűdi, ki tekintünk a messze látkörbe, le keletnek s fel nyugotnak, keresve a napot, mely hajnalunkat körülragyogta, s kérdezve a leáldozótól, leszen-e még számunkra egy utó derűsugára. De a jövőt az istenség jölvő leple fedi, míg a múltban annak magvai már elvetvék, ezen múlt, a történt dolgok tudata a sugár, melynek világánál a jövő homálya felderül, a szövétnék, mely a borúhomályban vezérel, a mag, mely a romok közt is egy új élet rügyeit fakasztja.”

Érthető tehát, hogy az értelmiség figyelmét felkeltette ez a széles látókörrrel, tudományos igényvel megírt, de korántsem könnyű olvasmány. Beszédtéma volt. Gyulai Pál például 1854-ben ezt írta Arany Jánosnak: „Hallottál-e valamit a »Magyar mythologia«-ról. Én láttam, de nem olvastam. Kik olvastak azt mondják róla, hogy tementelen adat van benne, roppant szorgalom gyümölcse. Ugy hiszem epösöd [!] dolgozásánál te is használhatád. [...] Én talán szerezhetnék néked egyet olvasás végett.”⁷ Ipolyi munkáját Arany aztán kézbe is vette. Az általa forgatott példányt a Magyar Tudományos Akadémia őrzi. De a Magyar mythologia gazdag adataiból több regényc számára merített motívumokat Jókai Mór is.⁸

Még a tudomány berkeiben kevésbé járatosak is megéreztek, hogy Ipolyi könyve milyen hatalmas szellemi teljesítmény. „E munka hatását taglalni s kinnutalni a jövendő irodalomtörténet feladata; mi e helyen csak örömminket s elismerésünket fejezhetjük ki a felett, hogy élte virágjában álló tudásunk oly munkával kezdte irodalmi pályáját, minövel mások azt végezni szokták; s hogy azóta is szakadatlanul foly mindinkább szélesedő kört felölelő munkássága, melynek sűrűn feltűnedező gyümölcsei névtelenül is nagy figyelmet szoktak gerjeszteni s főleg tudományos körökben örömteljes meglepetést idéznek elő” – írta róla egyik méltatója 1859-ben a Vasárnapi Ujságban, majd így folytatta: „Méltán üdvözölték őt s művét hazai s külföldi illetékes tekintélyek, mint feltűnő jelenséget; ámbar Ipolyi maga, e művét, mely egy egész emberkor szorgalmának is becsületére válnék, valamint tudományos munkássága zsenyéjének nevezé: úgy kitűzött teendőinek csupán kezdeménye gyanánt tette közzé.”⁹

Ipolyi enciklopédikus tudása tiszteletet és tekintélyt teremtett számára. Greguss Ágost például 1855 szeptemberében e szavakkal kérte egy könyvismertetés írására: „Ipolyi Arnoldnak, a valódi tudósnak és munkás honfinak, mély tiszteletét s legszívesb üdvözlését jelenti szerény pályatársa: Greguss Ágost. Nem fog kegyed megütközni – mert azon a ponton, hová kegyed felemelkedett, megszűnik az alszerénység – ha az ide csatolt művek illetékes bírálójául csak

kegyedet tarthatván, kegyedhez folyamodom azon, engedje, baráti kéréssel, hogy e népmeséket a Magyar Sajtó számára megbírálja.”¹⁰ „Annak jellemzésére, hogy minő osztatlan elismerésben részesül összes tudósaink részéről – írta egy róla szóló jellemzés 1886-ban – elég tán amennyit jeleznünk, hogy az ő neve előtt még az éles szemű, éles elméjű és még élesebb szavajárású, rendíthetetlenül szókimondó, európai archeolog, Henszlmann is minden utógondolat nélkül, őszinte tisztelettel kalapot emel. Nincs az a tudós, akire Henszlmann alkalmilag többé-kevésbé sikerült élcet már nem mondott volna: Ipolyi Arnoldra soha.”¹¹

A tudománytörténet úgy tekint Ipolyi mythológiájára, mint a régi magyar hitvilág első komoly rekonstrukciós kísérletére. Olyan óriási méretű történeti forrásanyagra és levelező munkatársai segítségével összegyűjtött néprajzi adata támaszkodott gigantikus munkája megírása során, amelyre manapság már csak nagy apparátussal rendelkező munkaközösségek mernek vállalkozni. Mára már egyetértés mutatkozik abban, hogy ugyan lehet vitatni egyes megállapításait vagy módszerét, ám érdemei többszörösen felülmúlják hiányosságait. Az általa közölt tényanyag a tudomány számára továbbra is értékes építőköveket jelent. A *Magyar mythologia* a magyar néphit kutatóinak a mai napig is a leghitelesebb forrása a 19. század közepén létező hiedelmekre vonatkozóan.¹²

A „magyar mitológia”, a „magyar ősvallás” rekonstruálása terén Ipolyi könyvét a magyar tudományosság máig nem szárnyalta túl. Volt, hogy ennek még a megkísérlésétől is elálltak: megfogalmazódott olyan vélemény, mely szerint eleve nem is lehetséges egy ilyen vállalkozás. Napjainkban oldódni látszik ez a súlyos szkepszis, jelenleg Hoppál Mihály, illetve Pócs Éva szellemi műhelyében folynak a rekonstrukcióra irányuló munkálatok. Bár az elmúlt másfél évszázad során jelentősen gyarapodtak az ismereteink és a módszertan eszköztára is gazdagabb lett, mégsem lesz könnyű meghaladni Ipolyi munkáját.

A korszakalkotó, zseniális mű – ahogy az már lenni szokott – nemcsak elismerést, hanem irigyeket, rosszakarókat is szerzett. Itt nemcsak Csengery Antal akadémiai székfoglaló fanyalgására utalhatunk, hanem arra a méltánytalan és etikátlan hozzáállásra is, amely hosszú időn át tulajdonképpen a szerző katolikus pap mivolta miatt szolta le, mi több: rágalmazta a folklórunk első összegzését.¹³ Tették ezt azzal az Ipolyival, aki mindig az értéket nézte és sosem befolyásolták származási, vallási előítéletek. (Például számára természetes volt, ami kortársait meglepte, hogy katolikus püspökként ő javasolta akadémiai tagságra Haan Lajos békéscsabai evangélikus lelkészt.¹⁴)

Jóllehet, életében még a más világnézetű emberek is egyetértéssel vették hírért, mikor előbb besztercebányai, majd nagyváradai püspökök kinevezték, mondván, e stallumok birtokában még többet tud tenni az ország szellemi gyarapodásáért, azonban már rögtön az Ipolyi halálát követő időkben elfedte a józan értéktételeket a politikai csatározás szemellenzője. Volt olyan vezető értelmiségi, aki – annak az embernek, aki a Magyar Történelmi Társulat elnökeként az évente megrendezésre kerülő vándorgyűléseken egy sor programadó beszédben claddig nem vizsgált területekre irányította a múlt kutatóinak a figyelmét¹⁵ – képes volt még a történetészi mivoltát is megkérdőjelezni.¹⁶ Mivel előbb a liberális történészek látómezejébe nem illeszkedett, aztán a két világháború között a szellemtörténeti irányzatéba sem, s majd a kommunista történelemmagyarázás sem érezte a saját ideológiájába beépíthetőnek, ezért a katolikus főpap történeti munkásságáról mára a történetészi szakma alig vesz tudomást. Bár napjainkban egyre nagyobb teret kap a művelődéstörténeti megközelítés, róla mint elődről még a különben jól felkészült szakemberek is megfeledkeznek.¹⁷

Noha akadtak – elsősorban néprajzkutatók, de voltak, vannak művészettörténészek is –, akik időről időre szót emeltek és emelnek Ipolyi maradandóan értékes munkásságáért, máig sincs az őt méltán megillető helyén a magyar szellemi élet panteonjában.

Az irodalomtörténész Révész Kálmán – a református püspök, Révész Imre fia – joggal fogalmazott úgy, hogy „ha semmi mást nem írt volna is Ipolyi, mint *Mythológiáját*, ez maga a

legelső helyek egyikét biztosítaná számára a magyar tudományosság férfiai közt¹⁸. A tudós katolikus pap azonban ennél lényegesen többet tett: nemcsak a néprajznak, hanem a régészetnek, a művészettörténetnek, a műemlékvédelemnek is az egyik úttörője volt, s örökbecsű, s ugyancsak úttörő tanulmányok sorával gazdagította a történettudományt is. Mint műgyűjtő is az elsők egyike volt. Az értékes tárgyakat nem egyszerűen saját célra, hanem tágabb környezete, végső soron a nemzet számára vásárolta. Amikor a Központi Szeminárium rektora lett, az intézet folyosóin állította ki műkincseit, hogy ezzel is fejlessze a papnövendékek ízlését és kultúráját. Miután 1871-ben kinevezték beszercebányai püspöknek, s elhagyta a fővárost, hatvan legkiválóbb festményét az Országos Képtárnak, a mai Szépművészeti Múzeum elődjének ajándékozta. Gondos és céltudatos munkával az ország egyik leggazdagabb gyűjteményét teremtette meg. Kiváló ízléssel összeválogatott, jelentős képzőművészeti, iparművészeti és népművészeti tárgyai kiteljesítették az esztergomi Keresztény Múzeum anyagát. A világ más pontjain mindennek a töredékéért is szobrárt piederasztálra állítva, büszkén ápolnak kultuszát, de értékteremtő és értékmegőrző életére Budapesten nemhogy emléktábla nem utal, de még utcanév sem őrzi áldásos emlékét.

A korszakos jelentőségű mű, a *Magyar mythologia* megjelenése 150. évfordulójának szomorú meglepetése, hogy a tudomány vívmányai, nagy személyiségei iránt tiszteletre méltóan érdeklődő laikusok mellett a sajtó munkatársai közül is csak kevesen vannak tisztában azzal, hogy ki volt Ipolyi Arnold. A jelen és a múlt magyar tudományos eredményeinek közreadása, nemes értelemben vett népszerűsítése szempontjából aggasztó, hogy a médiumok számára nem volt hírértéke annak, hogy 2004 szeptemberében a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomkutató Központjában nyilvános tudományos ülést tartottak Ipolyi munkássága tiszteletére. A témának egyedül a Magyar Rádió *Időalagút* című műsora szentelt figyelmet.¹⁹

*

Kénytelen vagyok a 2004 októberében a *Honismeret* szerkesztőségének megküldött kéziratom utolsó bekezdését átfogalmazni. Ugyanis, bár e cikket előzetesen megbeszéltem a szerkesztővel, s azóta már két lapzártájuk is volt, a jelek szerint a múlt- és önismeretünk eme jcles fóruma sem tartja fontosnak, hogy megemlékezzen Ipolyi Arnoldról és korszakos művéről, a *Magyar mythológiáról*. Egyébként időközben a Magyar Rádió vezetése megszüntette az *Időalagút* című műsort is. Itt tartunk 2005 márciusában.

SZULOVSKY JÁNOS

Jegyzetek

1. *Uj Magyar Muzeum* I. évf. XI. füzet (1851. aug. 1.) 589.
2. *Uj Magyar Muzeum* II. évf. 5. füzet (1852. febr. 1.) 275.
3. Ezt maga Ipolyi is elmeséli a *Magyar mythologia* előszavában.
4. Révész Kálmán: Ipolyi Magyar Mythológiájáról. *Irodalomtörténeti Közlemények* II. 1892. 478.
5. *Uj Magyar Muzeum* IV. évf. 2. kötet 9. füzet 273.
6. Prokopp Gyula: Ipolyi Arnold. *Vigilia* XXXVIII. 1973. 10. szám. 673.
7. *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig*. Kiad. Somogyi Sándor. Bp. 1961.
8. Pl. *Jövő század regénye, Bálványosvár, A kiskirályok*. A *Magyar mythologia* egy szellemes karcolat megírására is inspirálta. Jókai Mór: Ipolyi Arnold. In: *Életemből*. www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/jokai/osszes/html/074/jokai114.htm
9. *Vasárnapi Ujság* VI. évf. 48. szám (1859. nov. 27.) 565–566.
10. Primási Levéltár, Esztergom, Ipolyi gyűjtemény, G. 86. Idézi: Prokopp Gyula i. m. 673. A felkérésnek Ipolyi gyorsan eleget is tett. Erdélyi János *Magyar népmesék* című könyvéről írt

- bíráta a *Magyar Sajtó* 1855. október 7.-i számában jelent meg.
11. Idézi Rottler Ferenc: Ipolyi Arnold történelemelméleti munkássága. In Cséfalvay Pál–Ugrin Emese (szerk.): *Ipolyi Arnold emlékkönyv*. Bp. Szent István Társulat. 1989. 22.
 12. Vö. pl. Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Bp. 1981. 25.
 13. Ipolyi historiográfiai értékeléséről ld. Szulovszky János: A tárgyi világ felfedezése. Ipolyi Arnold tudománytörténeti szerepéről. *Ethnographia* CI. 1999. 1. szám. 147–180., különösen 164–173.
 14. Prokopp Gyula i. m. 677.
 15. Rottler Ferenc i. m. 12–23.
 16. Gyulai Pál: Fraknoi Vilmos Ipolyi Arnoldról. *Bírálatok. 1861–1903*. Bp. 1911. 326–327. Cikkének első megjelenése: Gy. P.: Fraknoi Vilmos Ipolyi Arnoldról. *Budapesti Szemle* 56. köt. 1888. 155–160.
 17. Sajnálatosan mellőzik áttekintésükben: Dobszay Tamás–Fónagy Zoltán: Művelődéstörténet. In *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Szerk.: Bódy Zsombor–Ö. Kovács József. Bp. Osiris. 2003. 387–409.
 18. Révész Kálmán: Ipolyi Magyar Mythológiájáról. *Irodalomtörténeti Közlemények* II. 1892. 471.
 19. Az *Időlagút* című műsorban (szerk.: Kiss Péter Ernő) elhangzott beszélgetés olvasható, illetve letölthető a Magyar Rádió internetes honlapjáról (www.radio.hu).

Kettős jubileum Szegeden

75 éves a Néprajzi Tanszék, 100 esztendeje született Bálint Sándor

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke a 2004/2005-ös tanévben ünnepelte alapításának 75. évfordulóját. A magyar néprajz első egyetemi tanszéke 1929 őszén, Solymossy Sándor vezetésével kezdte meg működését az akkori Ferenc József Tudományegyetemen. Az intézményi évfordulóhoz szorosan kapcsolódik a tanszék egykori professzorának, a *legszőgedibb szőgediként* számon tartott Bálint Sándornak születési centenáriuma (2004), illetve a halálának 25. évére való emlékezés (2005). A tanszéktörténeti kronológiát végigtekintve más kerek évfordulókra is utalhatunk, így arra, hogy éppen 40 éve, 1964-ben lett a tanszék adjunktusa Ferenczi Imre, aki 1989-ben, 15 esztendeje hunyt el váratlanul.

Mind a Szegedi Tudományegyetem, s ezen belül kiemelten tanszékünk, mind a Móra Ferenc Múzeum, mind pedig Szeged városa, számos városi intézmény gazdag, sokszínű programmal emlékezett a szegedi néprajzi oktatás és kutatás jubileumára. A helyi eseményeken túl a rádió és a sajtó országosan is több alkalommal foglalkozott elsősorban Bálint Sándor munkásságával.

A *Bálint Sándor emlékév* eseménysorozata 2004. augusztus elsején, a professzor születésének napján indult és egy esztendőn keresztül, a tanév lezárását is jelentő 2005. július 30. napjáig tart. Az emlékév védnökei: Szeged város polgármestere, a szeged-csanádi megyéspüspök és a Szegedi Tudományegyetem rektora.

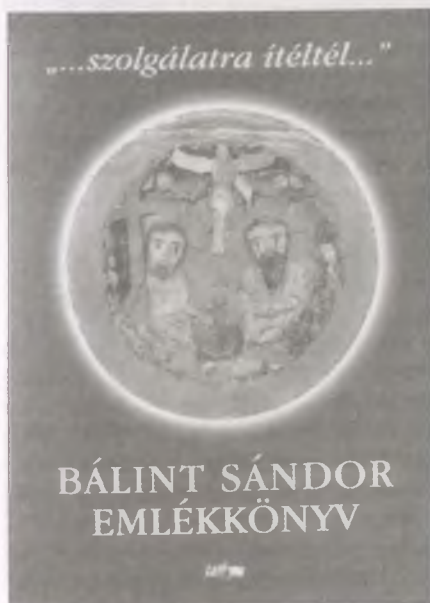
Az emlékév nyitó eseményeként 2004. augusztus elsején, Vasas Szent Péter napján nyílt meg, s december végéig volt megtekinthető a Móra Ferenc Múzeumban *A legszőgedibb szőgedi* című kiállítás Bálint Sándor életéről és munkásságáról. A kiállításban külön egységként kaptak helyet Lantos Miklós szakrális tematikájú fotói.

A Bartók Béla Művelődési Központban 2004 szeptembere és 2005 májusa között *Néprajzi filmes esték – Néprajzi filmek a néprajzi tanszék kutatóitól, oktatóitól* címmel havonta egy alkalommal olyan filmeket tekinthettek meg az érdeklődők, amelyek valamiképpen a szegedi tanszék munkatársaihoz, egykori hallgatóihoz, a tanszéki oktató- és kutatómunkához kapcsolódnak. A sorozat házigazdája az intézmény igazgatója, Simoncsics János, a tanszék részéről pedig Mód László és Simon András volt. A filmek sorát *A legszögedibb szögedi* című film nyitotta, melyben Bálint Sándort a múzeum egykori igazgatója, Trogmayer Ottó régész kérdezte életéről, pályájáról. Az 1979-ben, a néprajztudós 75. születésnapja alkalmából készített 50 perces portréfilm a jubileumi év során számos helyszínen, más rendezvények keretében is látható volt. A filmes esték programjában szerepelt még *A Tisza*-sorozat két része. E televíziós alkotás néprajzi szakértője a Tisza mente néprajzának legkiválóbb ismerője, a néprajzi tanszék 2002-ben váratlanul elhunyt vezetője, Bellon Tibor volt. A film bemutatásával egyben az ő emléke előtt is tisztelgetek kollégái, tanítványai, ismerősei. A következő tematikus egységben két kézművesmesterség jelent meg a vásznon. Papp Sándor csongrádi késesről az 1995-ben megrendezett nemzetközi néprajzi diákszeminárium (SzemEthnoSz) résztvevői forgattak rövid portréfilmet. Rátkai Sándor szegedi papucsosról Osváth Gábor készített ugyancsak portréfilmet. A vetítésen a 90. életévén már túllépő mester is jelen volt. A filmek sorában szerepelt Barna Gábor több vallási néprajzi témájú filmje: a *Búcsújárás*, a *Látóasszonyok* és a *Zarándokút*. A szegedi tanszéken szerezte néprajzos diplomáját Karácsony Molnár Erika, akinek a nevéhez több – főképpen népszokásokat bemutató – filmalkotás fűződik; ezek közül a *Düsgazdagolás* került a filmes esték programjába. Ugyancsak a '90-es években Szegeden végzett hallgatókhoz kötődik még három film: a Kupó Jenő és Simon András által készített *A gúzsos szőlőprés*, valamint Mód László és Simon András két munkája, a *Predikáció – Szőlőhegyi hálaadó ünnep Kőszegremetén* és *A hajtástól az újborig – A szőlő és a bor ünnepei a Lendva-vidéken*. A filmek megtekintésén túl az alkalmak legtöbbször lehetőség nyílt a film készítőivel való beszélgetésre, kérdések megfogalmazására is.

A jubileumi év legnagyobb szabású eseményeként *A néprajz szegedi műhelye* címmel 2004. október 5–8. között négynapos nemzetközi konferenciával emlékezett az egyetem és a tanszék a tanszékalapítás 75. évfordulójára, valamint Bálint Sándor születési centenáriumára. A vendégek köszöntését követően a konferencia 3 nyitóelőadással vette kezdetét a Rectori Hivatal aulájában. Juhász Antal Bálint Sándor tudósi és tanári tevékenységét idézte föl, Paládi-Kovács Attila a néprajzról mint akadémiai diszciplináról adott átfogó képet, majd Barna Gábor a néprajz szegedi műhelyéről, vagyis a szegedi tanszék történetéről, az ott folyó oktatási és tudományos munkáról, eredményekről, feladatokról beszélt. A kettős jubileumra emlékezve az egyetemi könyvtár munkatársai fotók, dokumentumok, megjelent publikációk felhasználásával kiállítást rendeztek, ennek megnyitójára is az ünnepi konferencia első délelőttjén került sor.

A tanácskozás következő tematikus egysége *A néprajz 19–20. századi közép-európai történetéből* címet viselte. Helmut Eberhart a néprajztudomány grazi intézményesüléséről szolt 1938-ig bezáróan, Vitomir Belaj Zágrábból a horvát néprajz és Magyarország kapcsolatáról beszélt, Bo Lönnqvist jyvaskylái (Finnország) professzor, aki 2002 óta egyben a Szegedi Tudományegyetem díszdoktora, a finnországi és svédországi néprajztudomány szemléletmódjának összehasonlítására vállalkozott, Keszeg Vilmos Kolozsvárról pedig az elmúlt 15 esztendő erdélyi társadalomnéprajzi vizsgálatait összegezte. Két távol maradt külföldi vendég előadását csupán felolvasva tolmácsolták a szervezők: Richard Jeřábek a cschek néprajzáról beszélt, Regina Bendix Göttingenből pedig az európai etnológiáról, s annak 21. századi perspektíváiról szóló előadását küldte el a konferencia számára. Az első napi szakmai program Bálint Sándor Dóm téri Pantheonban álló szobrának közös megkoszorúzásával zárult.

Október 6-án délelőtt a szegedi Városháza dísztermében a jubileumi kiadványok könyvbemutatója zajlott. Szabó Ferenc és Szabó Magdolna közreműködésével Barna Gábor

tiszatáj

58. ÉVFOLYAM

Bálint Sándor
emlékezete

(Szepesi Attila verse,
Barna Gábor,
Gyeneas Tamás,
Lengyel András,
Péter László,
Juhász Antal,
Fovedák István,
Tóth Sándor (rása))

Lászlóffy Aladár,
Marno János,
Tornai József versei

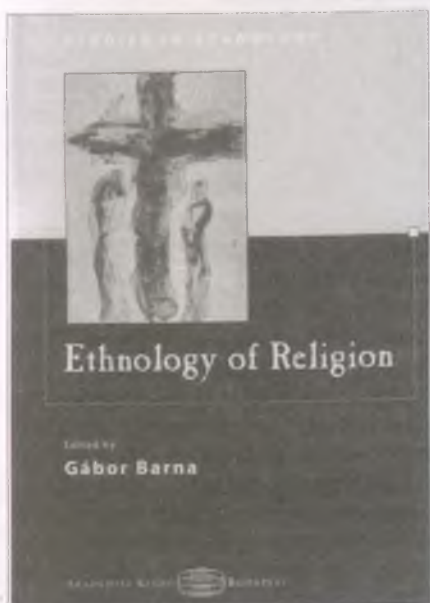
Buda Ferenc,
Bene Zoltán prózája

Szabados György
Szent István
királyságáról

8

2004. augusztus

szerkesztette a „...szolgálatra ítéltél...” – *Bálint Sándor Emlékkönyv* című kiadványt, mely a jeles néprajztudós önéletírása és a beköszöntő szavak után egyrészt tisztelgő tanulmányokat foglal magában, másrészt emlékezéseket közöl Bálint Sándor egykori pályatársai, tanítványai, barátai és ismerősei tollából. A fotókkal is gazdagon illusztrált kötetet Bálint Sándorról szóló költemények zárják. A könyv legvégén, az utószó után egy fotó látható a következő aláírással: *Az utókor hálátlanágának és érzéketlenségének tanúja: Bálint Sándor lebontott szülőháza 2004 augusztusában.*

2004 őszén látott napvilágot Juhász Antal *A szegedi táj vonzásában* című kötete. A tanulmánygyűjtemény a szerző korábban megjelent írásaiból nyújt egy-egy tematikus csokrot az elődök, Dugonics András, Tömörkény István és Bálint Sándor Szeged-kutatásáról, majd Juhász Antal személyes kutatásaihoz kapcsolódva a tanyai életmódról és társadalomról, a kézművesekről, valamint az Ópusztaszerhez és Szegedhez kapcsolódó néprajzi vizsgálatokról.

Karácsony, húsvét, pünkösd a zenei néphagyományban címmel Paksa Katalin CD-t állított össze a Bálint Sándor által monografikusan feldolgozott ünnepekörök vallásos népeneikeiből. Az Akadémiai Kiadónál megjelent anyagból részletek hangoztak el a konferencián Paksa Katalin azonos című előadása alkalmával.

Megismerkedhettek az érdeklődők a jubiláló tanszék történetét összefoglaló, bő fotóanyaggal illusztrált tanszék-történeti kiadvánnyal (Barna Gábor–Juhász Antal–Pusztai Bertalan: *A néprajz szegedi műhelye*). A korábban még fel nem tárt levéltári, adattári anyagok felhasználásával készült kötet tematikusan halad: tárgyalja a szegedi néprajz szervezeti kereteit, bemutatja az oktatás és kutatás eredményeit, szól a tanszék nemzetközi kapcsolatairól, valamint vázolja a jövőbeli terveket, kilátásokat. A függelék teljes terjedelemben közli Solymossy Sándor 1929. évi székfoglaló beszédét, tartalmazza a néprajzi kurzusok listáját napjainkig, valamint az itt készült szakdolgozatok, disszertációk és a tanszéki kiadványok listáját. A könyv egynegyedét a tanszék életéből válogatott dokumentumok, fotók teszik ki.

Az *Acta Ethnographica Hungarica* 49. (2004) 3–4. számának utánnnyomásaként jelent meg a *The Szeged School of Ethnology* című kiadvány, mely angol, német és francia nyelven közöl írásokat a magyar és a szegedi néprajz történetéről, intézményesüléséről, Bálint Sándorról (Voigt Vilmos, Barna Gábor, Grynaeus Tamás, Bálint Sándor), valamint tanulmányokat tartalmaz a tanszék egykori és mai kinevezett vagy rendszeresen meghívott oktatóinak kutatási témáiból (Bellon Tibor, Mód László, Juhász Antal, N. Szabó Magdolna, Grynaeus Tamás, Pusztai Bertalan, Simon András).

A jubileumi év eseményeihez kapcsolódva látott napvilágot Barna Gábor szerkesztésében az Akadémiai Kiadónál egy másik idegen nyelvű kötet, az *Ethnology of Religion (Chapters from the European History of a Discipline)*, mely Bálint Sándor európai szinten is elismert vallási néprajzi munkásságának méltatása után 14 tanulmányt közöl 14 európai nemzet vallási néprajzi kutatásairól.

A bemutatott jubileumi kiadványok közül időrendben legkorábban a *Ritusok, folklór szövegek* című tanulmánygyűjteményt vehette kezébe az olvasó még 2004 tavaszán. A Makovics Erika Anna, Pusztai Bertalan és Vass Erika közreműködésével Barna Gábor által szerkesztett kötet jól jelzi a néprajz szegedi műhelyének súlyát. A könyv 21 szerzője kivétel nélkül az elmúlt 10 évtizedben a szegedi tanszéken végzett hallgató, akik többsége ma is tudományszakunkat műveli. Az írások három tematikus blokkba rendeződnek, a szakrális, illetve a világi rítusok, valamint a folklórszövegek elemzése köré.

Bálint Sándor születési centenáriumára több helyi és országos folyóirat is különszámmal emlékezett. A könyvbemutató ezen periodikák, a *Tiszatáj*, a *Marosvidék*, a *Szeged*, a *Távlatok* és a *Vigilia* ünnepi számainak ismertetésével zárult.

A konferencia október 6–8. között – Bálint Sándor munkásságát és a tanszéki kutatások főbb irányait is érzékeltetve – két párhuzamos szekcióban folyt. A *Ritus és ünnep* szekció egyben a

„A néprajz Szegedi műhelye” című konferencia megnyitója
(Fotó: Nagy Péter)

Balról jobbra: Barna Gábor, Juhász Antal, Szabó Gábor rektor és Paládi-Kovács Attila

„A néprajz 19–20. századi történetéből” című konferenciaszekció
(Fotó: Nagy Péter)

Balról jobbra: Barna Gábor, Vitomir Belaj (Zagreb) és Helmut Eberhart (Graz)

Szegeden két évente rendszeresen megrendezett nemzetközi vallási néprajzi konferenciák sorába is illeszkedett, ez alkalommal hetedszer tanácskoztak a dél-alföldi városban e kutatási téma jeles művelői. A két és fél nap alatt, párhuzamos alszekciókkal is számolva, csaknem félszáz előadás hangzott el az ünnep, a vallás, a rítus, az identitás, a kitalált hagyományok problémaköréhez kapcsolódva. A téma hazai és határon túli legjelesebb képviselői voltak jelen, akik a történeti vizsgálatokat, valamint a jelenkutatás módszerét és gyakorlatát egyaránt alkalmazva, érintve tudományszakunk határmezsgyéit (így a művészet- és művelődéstörténetet, a zenét, az irodalmat és nyelvészetet) adtak átfogó képet az elmúlt évek vallási néprajzi kutatásairól a Kárpát-medencében, sok esetben európai kitekintéssel. A résztvevők téma és név szerinti felsorolása szétfeszítené e beszámoló kereteit. A részletes program a tanszéki honlapon olvasható (<http://primus.arts.u-szeged.hu/ethnology>). A rendezvény anyaga külön kötetben fog megjelenni.

A konferencia keretében október 7-én délelőtt zajlott a Szegedi Akadémiai Bizottság székházában – a fent említett angol nyelvű vallási néprajzi kötet megjelenéséhez kapcsolódóan – *Ethnology of Religion in Europe* címmel egy angol nyelvű nemzetközi szimpózium, amely egyúttal a SIEF Vallási Néprajzi Szekciójának rendkívüli ülése is volt.

A vallási néprajzi tematikával párhuzamosan a Móra Ferenc Múzeum dísztermében a *Táj és kultúra* szekció előadásait hallgathatták az érdeklődők. Erről, illetve a múzeumi rendezvényekről részletesebben Bárkányi Ildikó alábbi beszámolójában olvashatnak.

A konferencia programját komoly- és népzenei koncertek színezték a tanszék hallgatóinak aktív közreműködésével. Az egész programot hálaadó szent mise és tedeum zárta az alsóvárosi ferences templomban. A misét Bezzegh Gábor (Kelemen) celebrálta, aki 1999-ben fejezte be néprajzi tanulmányait a szegedi tanszéken, s azóta felszentelt papként, ferences barátként végzi szolgálatát.

A fentebb röviden jellemzett kiadványok mellett más promóciós anyagokkal is szeretnénk volna emlékeztetessé tenni tanszéki ünnepünket. A konferencia idejére tanszéki emblémával ellátott pólót, vászontáskát, tollat, jegyzettömböt készítettünk.

2004. november 5–6-án került sor Kolozsvárott az *Erdély és Moldva népi vallásossága* című konferenciára, amelyet a szervezők Bálint Sándor emlékének szenteltek. A szegedi tanszékot Barna Gábor és Frauhammer Krisztina képviselte e határon túli tudományos ülés szakon.*

A jubileumi év eseményeinek sorában szólnunk kell a Szegedi Akadémiai Bizottság székházában 2004. november 17-én tartott tudományos ülésről is, melyet a tanszék a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, valamint Ferenczi Imre halálának 15. évfordulójára emlékezőve tartott. Az egy délutánt kitöltő tanácskozáson Barna Gábor tanszékvezető Ferenczi Imréről emlékezett, majd Juhász Antal elnöklétével egy, a szerbiai Bánság területén fekvő magyar falu, Jázova néprajzi kutatásáról számoltak be az immár 3 éve zajló terepmunka és anyagfeldolgozás résztvevői. Simon András a falu települési, népességi viszonyairól, Kothencz Kelemen (a bajai Türr István Múzeum néprajzosa) az állattartás módjáról és szerepéről, Gleszer Norbert (néprajz szakos hallgató) az archaikus népi imákról, Jordán Ágnes (az öcsödi néprajzi-helytörténeti gyűjtemény munkatársa) pedig az anyakönyvi kutatások tanulságairól beszélt.

2003 nyarán hívta össze első alkalommal a szegedi tanszék egykor végzett diákjait. A 2004. esztendőben *A Szegedi Néprajzosok II. Találkozóját* – az ünnepi év programjainak sorába illesztve – november 20-án rendeztük meg. A résztvevők megkoszorúzták Bálint Sándor Pantheon-beli szobrát, majd megtekintették a Móra Ferenc Múzeumban még álló kiállítást, aztán a tanszéken filmvetítéssel és a jubileumi kiadványok bemutatásával emlékeztek Bálint Sándorra és a tanszék 75 éves múltjára. Az egynapos összejövetelt közös vacsora, kötetlen beszélgetés zárta.

* A konferenciáról részletesebben lásd Kiss Rékának folyóiratunk e számában megjelent beszámolóját. A szerk.

Mint beszámolóim elején jeleztem, a jubileumi év csak a 2005. esztendő derekán zárul. Az előttünk álló fél esztendőben ugyancsak több programmal szeretnénk az emlékezést folytatni. A szegedi *Közéleti kávéház* programjának keretében 2005. február 2-án a néprajz szegedi műhelyéről Barna Gábor és Simon András beszélget. 2005. május elején az MTA Néprajzi Kutatóintézete és a Magyarisztudományi Társaság szervezésében és más akadémiai intézetek közreműködésével Budapesten lesz megemlékezés a jubileumi év egyik záró eseményeként. Hagyományt bocsát útjára a tanszék: 2005 júniusában veheti majd át első alkalommal a *Bálint Sándor-érmet* az adott tanév legjobbnak ítélt szakdolgozója. A tavasz és kora nyár folyamán újabb kiadványokkal, kisebb konferenciával, koszorúzásokkal, emléklapokt-avatással szeretnénk teljessé tenni az elődökre és intézményünkre való méltó emlékezést.

SIMON ANDRÁS

Kiállítások és konferencia Bálint Sándor emlékére

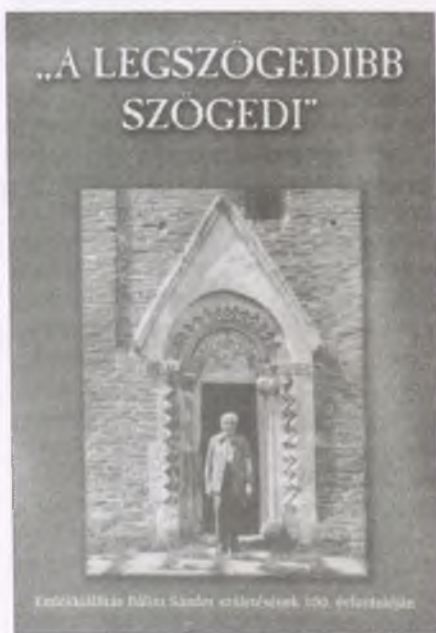
A hazai néprajztudomány kimagasló egyénisége, Szeged művelődéstörténetének és népéletének jeles kutatója születésének 100. évfordulóját ünnepelte Szegeden a néprajzos társadalom 2004-ben. Az ünnepsorozatban a városi és egyházi közművelődési intézmények, iskolák egyaránt részt vettek, gazdag programot kínálva mindazoknak, akik tisztelik Bálint Sándor életművét, esetleg személyesen is ismerték őt. Előadások, néprajzi filmvetítések, szobor- és emléktábla-avatás, ünnepi koncertek és iskolai vetélkedők zajlottak eddig a megemlékezés jegyében, melyekről a város archív fotókkal illusztrált programfüzetet jelentetett meg. A nagy tudóshoz méltó ünneplés örömét csak az kisebbítette, hogy a szépen megtervezett, nagyszabású rendezvények közepette – megdöbbenést és csalódást okozva – rövid idő alatt lebontották a házat, melyben a város *hitös tudósa* meglátta a napvilágot.

Ebben az évben éppen augusztus 1-jére, Bálint Sándor születése napjára esett a szeged-alsóvárosi ferences templom hagyományos Havi Boldogasszony búcsúja, melyet a centenáriumi jegyében idén a tudós emlékének szenteltek. Szintén ezen a napon, délután nyílt meg a hagyatékából rendezett kiállítás a Móra Ferenc Múzeumban.

A hagyatékot Bálint Sándor hirtelen bekövetkezett halála óta őrzi az intézmény, figyelembe véve a kezelésére kijelölt kuratórium javaslatait, észrevételeit. Ez idáig mindössze egy alkalommal került a látogatók elé a tárgyak egy része: gyűjteményének és dolgozószobájának egyes darabjai. A most látható tárlat rendezője, N. Szabó Magdolna gazdagon merített a hatalmas anyagból. A témák szerint tagolt kiállítóterbe Szeged és a *szögedi nemzet* népéletének szimbólumaként emelt napsugárdíszes házorumzat alatt léphet a látogató. Az első, életrajzi rész fényképek, dokumentumok segítségével mutatja be Bálint Sándor életútját, különös tekintettel a tudós pályatársaira tartott kapcsolataira. Tudományos munkásságát a megjelenés időpontja szerint sorba rendezett könyvei illusztrálják. Hallhatjuk őt munka közben: Tombác János mesemondót faggatja a gyűjtemény digitalizálthang-archívumából választott felvételen. A második rész szakrális és néprajzi gyűjteményének legértékesebb darabjait tartalmazza. Közel száz ponyvanyomtatvány és szentkép az elmúlt kétszáz év „terméséből”, kegyesobrok, festmények és

Bálint Sándor
(Fotó: Horváth Dezső)

apácamunkák, offerek, olvasók és búcsús emlékek sorakoznak itt. A harmadik rész Bálint Sándor egykori, Tömörkény utcai dolgozószobájának hangulatát idézi fel a tudós bútoraival, könyveivel, gyűjteményének legkedvesebb darabjaival. Felelevenedik alakja is a vele készült televíziós beszélgetést bemutató videokazettán.

A hagyatékot bemutató kiállítással egy teremben került megrendezésre Lantos Miklós fotóművész dél-dunántúli szakrális emlékeket megőrkítő felvételeinek tárlata. A kiállítás gazdagon illusztrált katalógusa több tanulmánynak is helyet ad. N. Szabó Magdolna, a gyűjtemény gondozója a hagyaték rendszerezett leírását, bemutatását vetette papírra, Szilárdfy Zoltán művészettörténész a kiállítás legértékesebb darabjainak elemzését végezte el. Ifj. Lele József a hagyaték gondozásával töltött tizenhárom esztendő emlékeit eleveníti fel, Csapody Miklós Bálint Sándor részletes életrajzával, Imre Mária a Lantos Miklós által megőrkített dél-dunántúli szakrális emlékek leírásával szerepel a kötetben,

amelynek egyik kiemelkedő érdeme a megújított bibliográfia és a Bálint Sándorról szóló irodalom „lapzártáig” pontos számbavétele. A tárlat 2005. január 18-ig látható Szegeden. A kiállítóterem ad helyet minden hónapban a *Beszélgetések Bálint Sándorról* című, a város közönsége által lelkesen látogatott sorozatnak, melynek eddig Barna Gábor, Péter László és Juhász Antal voltak a vendégei.

A centenáriumi év kiemelkedő tudományos eseménye volt a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke és a Móra Ferenc Múzeum által közösen megrendezett konferencia, mely két szekcióban zajlott. A *Táj és kultúra* címmel megrendezett, kétnapos szimpózium programját Juhász Antal állította össze, Bálint Sándor táj kutatásait állítva a középpontba. A múzeum dísztermében tartott szekcióülés keretében Bárh János *Tajak mezsgyéin* című előadásában a migráció kérdéskörét taglalta, Novák László a táj és ember kapcsolatával foglalkozott. Marjanucz László szegedi történész a 18–19. századi délvidéki történeti régiók kialakulásával foglalkozott, Gráfik Imre az Őrség néprajzi-ökológiai jellemzésével. Szabó Ferenc békéscsabai történész az újabb társadalmi és gazdasági változások agrárlakosságra gyakorolt hatásait vizsgálta, Szabó Magdolna néprajzkutató-újságíró a járszágiak 20. századi táplálkozásának jellemzését adta. Szilágyi Miklós a szegedi halászlati vállalkozások kisugárzását elemezte, Szűcs Judit csongrádi példák alapján a táj és ember kapcsolatáról beszélt. A határon túlról érkezett D. Beszédes Valéria a szabadkai tanyák sorsát tárta fel egy konkrét határrész példáján, *Volt egyszer egy Vermes föld* címmel. Krupa András *A magyarországi szlovákok népszokásaival összefüggő folklorizmusjelenségek* címmel, Grin Igor pedig *A dél-kelet alföldi szerb orális tradíció életfeltételei napjainkban* címmel tartott előadást.

Az ősaszak második napján a szegedi nagytájon zajló kultúrakutatók kérdései kerültek előtérbe. Szabó József nyelvész Bálint Sándor nyelvészeti munkásságát méltatta, Péter László pedig a *Szegedi szótár* Móra által használt tájszavait gyűjtötte csokorba. Zentai Tünde a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum tervezésében érvényesülő táj szemléletről tartott előadást. Juhász Antal a népi kultúra különböző területeinek kistáji és helyi sajátosságait állította párhuzamba, Bárkányi Ildikó a szegedi és bácskai művirágkészítés munkafolyamatairól beszélt.

Duró Annamária a Homokhátságon és fekete földön végzett társadalomföldrajzi kutatásainak tapasztalatait vetette össze. Rácz Attila szociológus az innovációk terjedését vizsgálta a homokháti tanyavilágban. Simon András egy bányai falu, Jázova kutatásának eredményeiről számolt be. Mód László Szeged néprajzi kutatásának 21. század eleji perspektíváit vázolta fel. Koczor György építész pedig a város építészetének „szegedi” vonásait tárta fel. Az ülészakaszt lele József megemlékezésével zárult, melynek keretében ritkán együtt látott fényképek vetítésén keresztül mutatta be Bálint Sándor életének és tudós munkásságának fő állomásait. A konferencia szervezői tervezik az elhangzott előadások megjelentetését.

BÁRKÁNYI ILDIKÓ

Emlékezés Ortutay Gyulára születésének 95. évfordulóján

Ortutay Gyula professzorom volt a budapesti egyetemen a 60-as években, majd szeretve tisztelt igazgatóm az általa létrehozott intézményben, a MTA Néprajzi Kutató Csoportjában 1978 márciusában bekövetkezett haláláig. Az a 15 év, amennyit fiatalon az ő (és közvetlen munkatársai) irányítása alatt dolgozhattam, csak arra volt elég, hogy mély emberségéről, azonnali segítőkészségéről, hihetetlen munkabírásról és szervezői képességeiről meggyőződhessek. Életművének és tudománypolitikai tetteinek megértésére, azok újszerűségének és korszakos jelentőségének belátására csak a halála utáni visszaemlékezések, a pálya- és munkatársak által készített szakmai értékelések, meg az időbeli távlatok adtak lehetőséget.¹

Az utóbbi évtizedben mintha megfeledezett volna róla a néprajzos társadalom, amely pedig oly sokat köszönhetett neki. A halála első évfordulóján rendezett emlékülés előadásait, szakmai összegzéseit még azzal a szándékkal készítették egykori tanítványai és közvetlen munkatársai (Balassa Iván, Bodrogi Tibor, Dömötör Tekla, Kovács Ágnes, Katona Imre, Kriza Ildikó, Voigt Vilmos), hogy adalékokat, szempontokat adjanak egy majdani Ortutay-monográfiához. Ám az életmű összegzése elég sokáig váratott magára. Végül is 1987-ben Paládi-Kovács Attila vállalkozott elsőként arra, hogy a Múlt magyar tudósai című sorozat megkívánta szűkös terjedelemben összefogja a Professzor Úr életútját, értékelje szerzeágazó politikai, közéleti tevékenységét, tudományos munkásságát és meleg szavakkal emlékezzen meg „a Főnök” emberi tulajdonságairól.² Paládi-Kovács könyve e szavakkal fejeződik be: „Az adott terjedelem nem engedi meg, hogy kiemelten és érdemben szóljak Ortutay tudományos életművének minden értékéről. Olyan részletekre gondolok, mint a népművészet vagy a tudománytörténet, illetve az elmélet és a módszer ismeretét gazdagító munkái... Mindezek a hiányok – remélhetőleg – további munkára fogják sarkallni mindazokat, akik fontosnak ítélik Ortutay Gyula pályaképének, sokrétű tevékenységének minél alaposabb feltárását. Híszem, hogy nemcsak a tudománytörténetnek, s nem egyedül a néprajznak fűződik ehhez elemi érdeke.”³

Ortutay elsősorban a népköltészet, a mesék, a balladák és a népdalok kutatója volt, de széles skálán mozgó bölcsészeti és társadalomtudományi ismeretei, integratív törekvései, interdiszciplináris gondolkodását tükröző publikációi, többek között az általa megindított és szerkesztett periodikák,⁴ népköltészeti antológiák,⁵ az ÚMNGy sorozata, tanulmányai, valamint a kézikönyvek, a *Magyar Néprajzi Lexikon* és a *Magyar néprajz*⁶ az egész 20. századi néprajztudomány irányát, jellegét meghatározták és máig kitörölhetetlen nyomokat hagytak benne. Közéleti és politikai funkciói mellett – amelyek ugyan hasznosak voltak a szakmának, de nem sok lehetőséget adtak a személyes, elmélyült kutatómunkára – ő volt a néprajz első magyar

akadémikusa, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke,⁷ a budapesti Folklore Tanszék vezetője és a nemzetközi folklórkutatás, a hungarológia és finnugrisztika⁸ elismert személyisége is. Nem szükséges e rövid emlékezésben felsorolnom hazai és külföldi kitüntéseit, csak a legrangsabbakat, a *Pitrè-díjat* (1961) és a *Herder-díjat* (1972) említem meg.

Ortutay pályája (minden elismerés ellenére) tele volt nehézségekkel, buktatókkal, de párját ritkító problémafelismerő és -áttekintő képessége, szorgalma és munkabírása mindig átsegítette a bajokon. Emlékeim szerint súlyos betegségéig megőrizte optimizmusát és öniróniát sem nélkülöző derűjét.

Tudjuk, véletlenül, Solymossy Sándor hatására lett folklorista. Szegedi bölcsészhallgatóként az ország egyik legszegényebb vidékén, Szabolcs megyében kezdett el gyűjteni a '30-as évek elején, ott talált rá híressé tett, kiváló mesemondóira, Fedics Mihályra és Lacza Mihályra. Első nyírségi és Szeged környéki falusi tapasztalatai nyomán, a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumában vált egyre tudatosabb, politikailag is elkötelezett falukutatóvá, aki később is a szociografikus szemléletű és módszerű néprajz megteremtésén fáradozott. Tudta és mindenütt hangoztatta, hogy a paraszti, népi kultúra több, mint múzeumokba összehordott tárgyak, népművészeti emlékek, viseleti darabok összessége, hisz a mindennapi tárgyak és a népköltészeti, népművészeti alkotások mögött ott áll az alkotó ember. Azt vallotta, hogy a néprajzi jelenségek, népköltési alkotások vizsgálata csak a megfelelő társadalmi háttérrel együtt, az alkotó személyiség és annak közössége minél teljesebb megismerése révén lehet eredményes. Nevéhez fűződik az ún. *egyémségkutatás*, az a gyűjtő- és feldolgozó módszer, amelyet az 1940-ben kiadott *Fedics Mihály mesél* című kötetében mutatott be. Ortutay és mesekutató tanítványai (Kovács Ágnes, Dégh Linda, Erdész Sándor) módszerét a nemzetközi folklorisztikában *magyar* vagy *budapesti iskola* néven tartják számon. Konceptiója igen termékenynek bizonyult és követőkre talált nemcsak a mesemondók, hanem a népzeneészek, néptáncosok, nótafák és tárgyalkotó népművészek repertoárvizsgálatában is.

Ortutay a szinkron vizsgálatok mellett a történeti kutatások szükségességét is hangsúlyozta: ő kezdeményezte és irányította például a centenáriumba készülve az 1848–49-es forradalom és szabadságharc szájhagyományban élő emlékeinek országos összegyűjtését, majd kiadását. Fontosnak tartotta a népköltési szövegek, szóbeli hagyományok forrásainak feltárását (pl. nagyra becsült „földije”, Kálmány Lajos kéziratos hagyatékának kiadását, ami két kötet után sajnálatosan abbamaradt) és a folklórműfajok, -adatok szakarchívumokba való összegyűjtését és katalogizálását. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában a 70-es évek elején az ő intencióira kezdődött meg a mese-, monda-, ballada-, hiedelem- és gyógyászati archívum felállítására, illetve egy, a recens gyűjtéseket is tartalmazó adattár kiépítése.

Több, mint egy évtizedig dolgozott a Magyar Rádiónál és egész életében igen fontosnak tartotta a magas szintű tudománynépszerűsítést, a művészi folklór „visszatartását”, illetve beemelését a nemzeti kultúrába. Ezért vállalt védnöki szerepet az országos népművészeti vetélkedőkön, fesztiválokon és ezért indította meg 1970-ben a *Kis magyar néprajz* című, 5 perces előadásokból álló rádiósorozatot, ami nekünk, a Néprajzi Kutató Csoport pályakezdő munkatársainak (a kötelező lexikoncímző-írás mellett) igen jó iskola és nem lebecsülendő anyagi támogatás is volt. Ortutay úttörő kezdeményezései közé tartozott a Magyar Rádió által készített ún. *Pátria*-lemezsorozat, amelyen népdalok, népmesék, népszokások és hangszeres népzene található a 30-as, 40-es évek legkiválóbb népi adatközlőitől, a magyar nyelvterület minden részéről. Szervezői képességét bizonyítja, hogy e nagyszabású munkához olyan kiválóságokat nyert meg szakértőnek, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László.

Nem feladatomban, hogy e kis visszaemlékezésben tételen felsoroljam Ortutay Gyula tudományos és tudománysszervezői tetteit, vagy értékeljem azok eredményeit, jelentőségét. Mindezt valóban csak egy – a Paládi-Kovács Attila által felvázolt korrekt és plasztikus arckép-nél terjedelmesebb – tudománytörténeti monográfiában lehetne kifejteni. Születésének (nem oly

távoli!) 100. évfordulójára – szakmai összefogással – el is készülhetne egy ilyen munka. A Professzor Úr biztosan örülne neki – és igazán megérdemelné!

KÜLLŐS IMOLA

Jegyzetek

1. Emlékezés Ortutay Gyulára. *Ethnographia* 1980. 501–557.; *Irányzatok a kortársi folkloriztikában. Emlékezés Ortutay Gyula születésének 75. évfordulóján.* Szerk.: Kriza Ildikó és Erdész Sándor. Bp., 1987.; Katona Imre: *Az idő mérlegén. Ortutay Gyula életműve.* Életjel miniatűrök 45. Szabadka, 1990.
2. Paládi-Kovács Attila: *Ortutay Gyula. A múlt magyar tudósai.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1991.
3. Paládi-Kovács Attila 1991. 234–235.
4. *Magyarságtudomány* (1935–37; 1942–43); *Ethnographia* (1949–56); *Acta Ethnographica* (1950–1978); *Népi Kultúra–Népi Társadalom* (1968–1978).
5. Lásd a Szépirodalmi Kiadónál a '70-es években megjelent *Magyar népmesék I–III., Magyar népdalok I–II.* és *Magyar néphalladák* köteteit.
6. Balassa Iván–Ortutay Gyula: *Magyar néprajz.* Bp., 1979.
7. Rövid megszakítástól eltekintve 1945-től haláláig.
8. Ő volt a nemzetközi finnugrisztikai kongresszusok elindítója. Az első kongresszust 1960-ban, Budapesten tartották.

Köszöntések, 2004*

Almási István 70 éves

Almási István a romániai magyar népzene kutatás jeles egyénisége 1934. december 8-án született Kolozsváron. Zenei tehetsége hamar megmutatkozott. Tanárai között olyan kiváló kolozsvári muzsikuskok voltak, mint Delly Szabó Géza, illetve Jagamas János. Utóbbi a kolozsvári Zeneművészeti Főiskolán tanított 1951–1956 között. Nagyra becsült tanárának elévülhetetlen érdemei vannak a kolozsvári intézet magyar népzenei anyaga létrehozásában. Jagamas nemcsak a népzene tudomány művelésére inspirálta Almásit, hanem a műzene kórusirodalma aktív művelésére karnagyként, s általában a népzene–műzene, népköltészet–műköltészet összefüggéseinek vizsgálatára. A tanítvány fogékony volt a népzene gyűjtési terepmunka és az íróasztal mellett elmélyült figyelemmel végzett népdallejegyzés, népdalrendszerezés iránt. Így diplomájának megszerzését követően Almási István 1957-től a kolozsvári Folklór Intézet munkatársa lett (1970-től főmunkatársa, majd tudományos tanácsadója). Már az első év kiadványszerkesztési feladatot is jelentett számára, melynek eredményként Zsizsmann Ilonával közös munkaként jelent meg 1957-ben *A lapádi erdő alatt* című gyűjtemény.

Almási István munkahelyéhez, a Folklór Intézethez, városához, Kolozsvárhoz és általában Erdélyhez maig hű maradt: mestere nyugdíjba vonulását követően saját nyugdíjba meneteléig (2005. január 1-től) a folklórintézetben dolgozott. Almási István tudásával, szorgalmával, alaposágával és elfogulatlan magatartásával román kollégáinak megbecsülését is kívívta.

* Az e cím alatt közölt köszöntések folyóiratunk 2004. 3–4. számának lezárása után érkeztek meg szerkesztőségünkbe. A szerk.

Népzenegyűjtései többnyire a még ismeretlen területekre irányultak, egyben pedig a kolozsvári Folklór Intézet anyagának minél teljesebb kiépítését szolgálták. Ezt célozta tulajdonképpen az 1958-as, első magyargyerőmonostori gyűjtőút is, mely kutatási program szempontjából végül több lett az eredetileg tervezettnél. Almási 1997-ben maga számolt be arról, hogy 1958–68 között négy alkalommal dolgozott a kalotaszegi faluban, melynek népzeneje Bartók Béla 1910-es gyűjtése révén valamelyest már korábban ismert lett, ám távolról sem volt minden részletében feltárva. Azt sem volt érdektelen kideríteni, mi élt még a faluban fél évszázaddal később azokból a népdalokból, amelyeket ott gyűjtött Bartók. Az általános érdeklődés jele az Olosz Katalinnal 1969-ben közösen kiadott *Magyargyerőmonostori népköltészet* című kötet. A továbbéléssel kapcsolatos tudnivalókat pedig a Bartók után Magyargyerőmonostoron című tanulmányban írta meg (*Néprajzi Látóhatár* VI. 1997. 483–494.).

Jórést Almási Istvánnak köszönhető a Szilágyság népzenei feltárása, mely Lajtha László 1914-es diósadi és Kodály Zoltán 1916-os krasznai, szilágyperecseni népzenegyűjtését követően az első világháború ezt követő időszaka után már nem folytatódhatott. (Néhány szilágysági szemelvény bekerülhetett a Bartók és Kodály által 1921-ben kiadott *Erdélyi Magyarság – Népdalok* című kötetébe. Ugyanígy helyet kaptak szilágysági népdalok Bartók Béla *A magyar népdal* című 1924-es könyvében.) Vig Rudolf és Sztanó Pál 1963-as selymesilosvai és kémeri gyűjtését követően egyedül Almási István dolgozott a területen. Eredményeit a *Szilágysági magyar népzene* című, 1979-ben megjelent könyv mutatja be.

Jóval a szilágysági kötetet megelőzően, *245 melodii de joc, népi táncdallam, Tanzmelodien* címmel, magyar, román és szász szöveges táncdalok és hangszeres dallamok gyűjteménye jelent meg 1970-ben Marosvásárhelyen Iosif Herțaival közös kiadásban.

1972-ben Almási szerkesztésében a Kriterionnál nagy példányszámban jelent meg népszerűsítő daloskönyve, *Tavaszi szél vizet áraszt* címmel (2. bővített kiadása: 1982).

Közreműködött a Seprődi János életművét bemutató könyv kiadásában (*Seprődi János válogatott írásai és népzenei gyűjtése*. A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá. Kriterion, Bukarest, 1974). Az erdélyi népzene kutatás megalapozásában jelentős szerepet játszó Seprődi János személyével kutatása során több ízben foglalkozott. Részletesen is feltárta és bemutatta a kolozsvári Református Kollégiumban Seprődi által kezdeményezett és irányított gyűjtések történetét és pályadíjas műveinek dallamgyűjteményét (Kocsis Lajos század eleji népzene gyűjtése. In *Zenatudományi írások*. Bukarest, 1980. 271–291). Bogdán J. 1906-os gyűjtését mutatja be a *Monostori sugár torony* című könyvecske (Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2003).

A Jagamas által és általa egyaránt tisztelt Kodály személyével Almási kutatástörténeti vonatkozásban foglalkozott: Kodály és az erdélyi népzene kutatás (In *Utunk Kodályhoz*. Szerk.: László Ferenc. Kriterion, 1984).

Egykori tanára, Jagamas János életművének gondozása önként vállalt feladata. Ő írt utószót munkásságával összefüggésben Jagamas Jánosnak *A népzene mikrokozmoszában* című könyvéhez (Kriterion, Bukarest, 1984). Halála után az ő tiszte volt búcsúbeszédet mondani tanára felett, amelyet senki sem tudott volna méltóbban elvégezni, mint a presbiterként is aktívan tevékenykedő, egyházzenei vonatkozásban is jártas Almási István.

1999-ben jelent meg Jagamas János emlékezete című írása abban a kötetben, mely az általa 1997-ben Torockóra szervezett konferencia tanulmányait tartalmazza a Kárpát-medence magyar népzene kutatóitól (In *Népzenei tanulmányok*. Kriza Könyvek 3. Szerk.: Pozsony Ferenc. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 5–9.).

Almási közreműködött a *Virágok vetélkedése* című balladakötetben is. A kötetről ezt írja: „A Faragó József összeállította *Virágok vetélkedése – Régi magyar népballadák* című antológiában az alkotások több mint egyharmada a magam válogatta és gondozta dallamokkal együtt jelent

meg 1986-ban.” Ez az idézet abból az írásából való, amelyet 2003-ban Népzenekutató műhely Kolozsváron címmel a *Zenatudományi Dolgozatok*ban tett közzé (MTA Zenatudományi Intézet, Bp., 2003. 359–363.; a kötetet egyébként annak idején a Magyar Rádióban ismerttettem).

A folklór és irodalom, népdal, műdal, folklorizáció témakör iránti érdeklődését az alábbi tanulmányok jelzik: Petőfi-versek az élő szájhagyományban (*Művelődés* XXII. 1969. 7. 41–44.), Kisfaludy Károly egyik népdala a tövisháti szájhagyományban (In *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. 1991. 711–714.), Egy erdélyi népdal a hagyományban és a folklorizmusban (*Ethnographia* 1996. 1–2. 2–15.). A hangszeres népzene iránti érdeklődésről tanúskodik alábbi tanulmánya: Néhai Csoma Ferenc, esztényi primás (In *Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korukról. Magyar zenetörténeti tanulmányok*. Szerk.: Bónis Ferenc. Püski, Budapest, 2001. 265–275.).

Mint ez utóbbi, úgy általában is az 1990-es években megjelent tanulmányai részben anyaországi kiadványokban láttak napvilágot, illetve hangzottak el konferenciákon. Így egy nemzetközi Kodály-konferenciához kapcsolódik a következő munkája is: *Sírató és pártabúcsúztató* (In *Kodály Emlékkönyv. Magyar zenetörténeti tanulmányok*. Szerk.: Bónis Ferenc. Püski, 1997. 163–169.).

Almási Istvánnak a Folklór Intézetben napi munkája a román népzenevel való foglalkozás volt. Elsőrendű feladatának azonban a magyar gyűjtemény gyarapítását és az anyag archiválását tartotta. Ezt sok éjszakába nyúló külön munkával oldotta meg sikeresen, s a cél érdekében a számítógép használatát is megtanulta. Szívós, kitartó munkával megtanult németül és angolul, hogy a szakirodalmat tanulmányozhassa. Aki ismeri az 1989 előtti romániai viszonyokat, tudja, hogy már a nyelvtanulás sem volt könnyű, nem még a nyugati szakirodalomhoz való hozzájutás. Almásinak mégis sikerült, aminek jele a hazai népzeneatudományi életben való gyakori szereplése, meghívása hazai és nemzetközi konferenciákra. Almási István többek közt a Nemzetközi Kodály Társaság és a Nemzetközi Népzenei Tanács többnyelvű konferenciáin képviseli sikerrel a romániai magyar és általában a magyar népzeneatudományt. Ilyen konferencia eredményeként jelent meg 1999-ben *Siebenbürgische Volksmusik – gestern und heute* című tanulmánya (In *Musik im Umbruch. Kulturelle Identität und gesellschaftliche Wandel in Südosteuropa*. Herausgeber Bruno B. Reuer in Zusammenarbeit mit Lujza Tari und Krista Zach. Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, München, 309–314.).

A nehéz időkben jelleme is sziklaszilárd és számunkra, anyaországiak számára is mindenkor biztos pont maradt, akire mindig számíthatott az Erdélybe utazó. Almási István egyben a tudományos gondosság, fegyelmezettség és a zenekutatáshoz nélkülözhetetlen művészi affinitás mintaképe is – legalábbis számomra. A szakmai megbecsülés sem maradt el: kolozsvári kollégái 70. születésnapján kitüntetésben részesítették. Ő az első romániai magyar népzenekutató, aki tudományos fokozatot szerzett (kandidátusi fokozat) egy, az előírásoknak megfelelően román nyelven írt, magyar témájú zenatudományi munkával, melyet 2004-ben legnagyobb örömmünkre magyarul is közre adott Almási Sámuel *dalgyűjteménye* címmel (In *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. I. Szerk.: Andrásfalvy Bertalan–Domokos Mária–Nagy Ilona–Landgraf Ildikó–Mikos Éva. Budapest, L’Harmattan, 433–444.).

A tudományos tanácsadói rangban immár nyugdíjasként, de aktívan dolgozó Almási Istvánnak mindannyiunk nevében még sok, eredményekben bővelkedő, alkotó évet és jó egészséget kívánok, kollégái és családja szeretetében, megbecsülésében!

TARI LUJZA

A 70 éves Krupa András köszöntése

Munkatársak, tanítványok, hazai és külföldi tudományos intézetek képviselői, városi és megyei vezetők, barátok és tisztelők összegyűlt serege, magyarok és szlovákok köszöntötték 2004. október 1-jén Békéscsabán a 70 éves Krupa Andrást. Ez alkalommal tiszteletére a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete közel 600 oldalas „köszöntő kötetet” jelentetett meg *Službách etnografie – A néprajztudomány szolgálatában* címmel, benne számos hazai és külföldi szerző néprajzi tanulmányával.

A jubileumát ünneplő Krupa András a magyarországi szlovákság tradicionális kultúrája kutatásának egyik legkiemelkedőbb egyénisége. Neve már az 1980-ban megjelent *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. kötetében is jeles néprajzkutatóként szerepelt. Eddigi élete során 26 önálló tanulmánykötet, tudományos monográfia, és 470 kisebb-nagyobb publikáció fűződik nevéhez. Közel 20 könyvnek, több folyóiratnak volt szerkesztője vagy társszerkesztője. Fordító és szervező. Írásai szlovákul, magyarul, németül és angolul jelennek meg itthon és külföldön, aktív szervezője hazai és külföldi konferenciáknak. Termékeny munkássága nagyban hozzájárul Közép-Európa színes etnikai és multikulturális mozaikképének megrajzolásához.

Gyűjtőtűjái során minden magyarországi szlovák népcsoporthoz eljutott: a Bakonyban, a Pilisben, Pest környékén, a Bükk hegységben, Békés és Csongrád megyében, valamint az Alföldön élő szlovákok körében egyaránt gyűjtött. Kutatási célból sűrűn látogatott a határon túlra is. Figyelmét elsősorban a jeles napok (kalendáris ünnepek) szokásainak szentelte. E területen végzett eredményes kutatásait 3 vasos kötet dokumentálja, amelyek *Kalendarne običaje (Jeles napi szokások)* címmel jelentek meg 1996 és 1998 között. E kiadványt méltán sorolhatjuk a magyarországi szlovákság hagyományos kultúráját összegző alpművek közé.

A másik – szívéhez közel álló – témakör a gyermekjáték, a népmese, a népdal és a népi hitvilág (*Zsofka néni kémyelvű meséi*, 1989; *A hazai szlovákok énekei*, 2004; *A nép humora*, 2001; *Újkígyósi mondák és igaz történetek*, 1981; *Hiedelmek – varázslatok – boszorkányok*, 1974; *A magyarországi szlovák gyermekfolklor és játék*, 2002).

Az említett kutatási körök és publikációk csak kiemelt részek, messze nem jelentik serény tevékenységének teljességét. Többek között társszerzője és szerkesztője *A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza – Atlas ludovej kulturni Slovákov v Maďarsku* nagyszabású kiadványnak, amely a Békéscsabán működő Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete szervezésében jelent meg 1996-ban. Ugyancsak közreműködésével látott napvilágot a *Békéscsaba története és néprajza*, a *Tótkomlós néprajza* és több más jeles kiadvány.

Több évtizeden át – mint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Békés megyei titkára – fáradhatatlanul arra törekedett, hogy a tudomány világa minél szélesebb néprétegekhez eljusson. Társadalmi tevékenysége ugyancsak széles körű: tagja a TIT országos és megyei elnökségének, a Honismereti Bizottság országos és Békés megyei elnökségének, egyik meghatározó munkatársa a Békéscsabán működő szlovák kutatóintézetnek.

Egyike azoknak, akik Ortutay Gyula, Balassa Iván és Manga János neves néprajztudósokkal együtt az 1960-as évek végén a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya létrehozásán fáradozott. Részesen volt a nemzetiségi néprajzi tanulmánykötetek elindításának, amelynek első kötetei (német, szlovák, délszláv és román) 1975-ben jelentek meg és 2004-ben a 30. évfolyamnál tartanak. A szlovák nyelvű sorozatnak csaknem 15 évig maga is szerkesztője volt. Aztán az 1990-es évek elején ugyancsak nagy része volt abban, hogy a megtorpanás után ezek a sorozatok a társadalmi változásokat túlélve új életre keljenek. Sőt! Nemcsak folytatni tudtuk, hanem 1993-ban további 12 nemzetiségi nyelvre is sikerült kiterjeszteni. Az eddig megjelent kötetek száma 2004-ben összesen 110.

Krupa András egyik fő szervezője és 2000-ig titkára is volt az 5 éves periódusokban Békéscsabán megrendezésre kerülő Nemzetközi Nemzetiségkutató Néprajzi Konferenciáknak, melyeket mint jeles nemzetközi etnográfiai-antropológiai eseményeket a nemzetközi néprajzi intézmények ma is számon tartják.

Néprajzkutató tevékenysége során kezdettől fogva kiváló szakmai és baráti kapcsolatokat tartott fenn Csehszlovákia, Szlovákia, Románia és Jugoszlávia tudományos intézeteivel és jeles kutatóival.

Krupa András számos magyar és külföldi kitüntetést kapott. 2004 decemberében, a Nemzetiségek Napja alkalmából munkássága elismerésül a magyar kormány miniszterelnöke a Magyar Köztársaság *Kisebbségeikért* elnevezésű magas szintű életműdíjjal tüntette ki.

Az ünnepelt érdemeinek felsorolása ezzel korántsem teljes. Ma is töretlen kedvvel kutat, szervez, ír. Köszöntésül kívánunk számára jó egészséget és még számos termékeny esztendő!

EPERJESSY ERNŐ

Gazda Klára köszöntése*

1944. szeptember 4-én született a Kovászna megyei Zalán nevű faluban. Középiskolai tanulmányait Sepsiszentgyörgyön végezte, magyar nyelv és irodalom szakos képesítést 1967-ben szerzett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán. *A gyermekkor népi kultúrája Esztelneken* című, Katona Imre és Dömötör Tekla irányításával készült disszertációját 1977-ben védte meg az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

Szakmai pályájának első állomása Sepsiszentgyörgy volt. 1968–1991 között a Székely Nemzeti Múzeum muzeográfusaként járult hozzá a tárgyllomány szisztematizálásához és gazdagításához. A múzeum gyűjtőkörzetéből 3815 tárgyat szerzett be, 6815 tárgyat leltározott, több ezer leíró cédulát készített, újraszervezte az alapkiállítás anyagát, a raktári állományt. A múzeum Gazda Klárának tulajdoníthatóan vált szakmai és közművelődési központtá. Időszakos kiállításokat, évente tudományos tanácskozást, havonta tudománypopularizáló előadásokat szervezett. Mintegy 40 tudománypopularizáló írást közölt. Személyes kutatásai a gyermek- és ifjúkor kultúrájára, a népművészetre, a népviseletre, a népi mesterségekre és a paraszti munkaformákra irányultak.

Péntek János egyetemi tanár 1990 őszén kezdeményezte a néprajz oktatását a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen. Gazda Klára 1991-ben költözött Kolozsvárra. 1991 és 1998 között adjunktusi beosztásban oktatott, 1998 óta egyetemi előadótanár. Rendre indította a tárgyak kultúrájával kapcsolatos előadásokat. Az évek során kidolgozta a Diszítóművészet, a Muzeológia, A gazdálkodás néprajza, az Öltözködéskultúra, A világ népeinek néprajza kurzusokat. Emberi őszinteségével, fáradhatatlanságával, a diákok problémáira való nyitottságával szerezte meg tanítványai ragaszkodását.

Folyamatosan jelen volt a szakmai és tudományos életben.

A gyermek- és ifjúkor kultúrájának, a munkára való nevelés hagyományainak kutatása, a gyermekfolklor motívumainak értelmezése visszatérő témának bizonyult pályája során. A *Gyermekvilág Esztelneken* című, 1980-ban megjelent kötet a kutatási hagyományok nyomán induló, a terep kimerítő áttekintése alapján elkészült reprezentatív szintézis. E kutatásból nőtt ki a hintázási rituális szövegek motívumainak elemzése. A tárgyak kultúrájának vizsgálatában Gazda Klára két szempontot részesít előnyben. A tárgyak funkciójának kutatásával a rituális

* Elhangzott 2005. március 9-én, a Kriza János Néprajzi Társaság székházában.

tárgyhasználat területeinek (pl. temetkezés) rekonstruálására tesz kísérletet. A díszítőmotívumok tipológiai-strukturális, valamint szemiotikai módszerekkel történő értelmezése a vizuális nyelv archaikus jelentéseinek feltárására vállalkozik (keresztény jelképek, növényi, állatalakos ornamentika).

A strukturalista-szemiotikai megközelítéssel egyidőben jellemzi Gazda Klára oktatói-kutatói munkásságát a történeti szemlélet. A gazdálkodási technológiák kutatásában a gyűjtögető gazdálkodás formáinak áttekintése mellett nagy hangsúlyt kap a gazdálkodás átalakulása, a családi munkamegosztás bemutatása. A viselettörténeti előadások és publikációk érzékenyen követik nyomon a nyersanyagok, a készítés- és díszítéstechnikák változását. Ilyen szempontból releváns, a kutatás számára pedig példaértékű Gazda Klára *A székely népviselet* című, 1998-ban megjelent monográfiája, valamint *A 19–20. századi székely népviselet jelei* (1998) című tanulmány.

Gazda Klára egyetemi megbízását kevéssel megelőzve, 1990-ben költözött Kolozsvárra férje, a folklórkutató Demény István Pál (1949–2000). A kolozsvári Folklór Intézet kutatójaként a magyar népdalok kezdőképeinek és motívumainak számítógépes kutatását indította el. Részt vállalt a magyar nyelvű egyetemi oktatásban. A hősepikával, a táltos- és samanisztikus motívumokkal kapcsolatos kutatásai a kolozsvári évek alatt megkerülhetetlen eredményeket hoztak (*A Szent László-legenda és Molnár Anna balladája*, 1992; *A magyar szóbeli hősi epika*, 1997; *Táltosok, kerekék, lángok*, 1999; *Széles vizen keskeny palló*, 2002). Korai, tragikus halála után kutatóintézeti munkáját Gazda Klára vállalta magára 2000–2002 között.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Magyar Néprajzi Társaság, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Magyar Szemiotikai Társaság, a Kiss Áron Játéktársaság, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. Muzeográfusi munkájáért 1991-ben *A kultúra szabadságáért* díjban részesült, 1996-ban pedig a Kiss Áron Magyar Játéktársaság díjjal, 2004-ben az ELTE Néprajzi Intézete *Emléklappal* tüntette ki.

A 60. születésnapon akár azt is mondhatnánk, hogy nagyon hamar elröptek az évek. Én azonban inkább azt mondom, hogy 1990 után hosszú és nehéz évek következtek. S hogy legyűrtük őket, az nagyrészt annak tulajdonítható, hogy együtt voltunk. Gazda Klárával is együtt.

Ezt köszönjük Neki mindannyian, kollegái, diákjai, munkatársai, tisztelői.

KESZEG VILMOS

Köszöntjük P. Szalay Emökét

Nehéz elhinni, hogy nem történt elírás az anyakönyvben. De ha már maga is azt mondja, s magától értetődően vállalja a hatodik X-et, nem tehet mást a krónikás, mint hogy tisztelettel és szeretettel köszönti P. Szalay Emökét. Tisztelettel és szeretettel, hiszen munkásságát és személyiségét méltán övezi mindkettő. Nem véletlen, hogy nemrég az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága bensőséges ünnepségen köszöntötte őt. Az erre az alkalomra megjelent *P. Szalay Emöke tudományos munkássága 1971–2004* (Budapest–Veszprém, 2004. 19 p.) kiadvány mellett Flórián Mária, Csupor István és a művészettörténész Kiss Erika méltatta az utóbbi öt esztendő során megjelent őt (!) könyvét.

Kevesen tudják, a véletlenül múlt, hogy Szalay Emöke néprajzkutató lett. Eredendően az antikvitás vonzotta. Már történelem–latin szakos egyetemista volt, amikor a néprajz felkeltette az érdeklődését. Nem véletlenül, mivel édesapja, Szalay Zsigmond az 1940-es évek elejétől a falukutató Szabó Dezsőt, Kodolányi Jánost körülvevő fiatal értelmiségiek sorába tartozott.

Nagyon szerette a falut, nagyra értékelte a parasztságot, s ezt leányaiba: Emőkébe, Csillába és Gyöngyibe is átplántálta. Az erdélyi, héderfajai születésű anyai nagyapától Erdély szeretetét örökölték. Szalay Zsigmond az 1944 őszen megalakuló kormányban a földügyekkel foglalkozott, egyik megfogalmazója volt a földosztó törvénynek. Az ún. Magyar Közösség tagjaként 1946-ban bebörtönözték, innen kiszabadulva 1947 végén Budapestről visszaköltözött szülőfalujába, Tyukodra, ahol a kismemes Szalayak már 400 éve laktak. Ezután évtizedekig segéd-munkásként a falvakból városokba ingázók életét élte.

Szalay Emőke az általános iskolát Tyukodon végezte, majd 1958-ban a debreceni Református Kollégiumban kezdte meg a középiskolát. Pedagógus édesanyját kényszerítették, hogy gyermekeit ne felekezeti iskolákban taníttassa, ezért Emőke 1960-ban Nyíregyházán a Zrínyi Ilona Leánygimnáziumban folytatta a tanulmányait, ahol 1962-ben kitűnő eredménnyel érettségizett. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemre mint ún. X-es származását csak előfelvételiként vették fel, így egy évig Csengerújfaluban tanított képesítés nélkül.

1963 és 1968 között végezte a történelem–latin szakot. Az 1966-ban felvett néprajz szakból 1971-ben szerzett diplomát. Mivel tanári állást nem kapott, az egyetem elvégzése után rövid ideig a debreceni konzervgyárban dolgozott, majd a berettyóújfalui Arany János Gimnázium diákokthonában lett nevelő tanár. 1969-ben férjhez ment Pap Zoltán szemészorvoshoz.

1970-ben lett néprajzos muzeológus a debreceni Déri Múzeumban. Ekkor került sor a gyűjtemény revíziójára, így teljes képet kapott a néprajzi gyűjtemény akkori állapotáról. 1972-től a Déri Frigyes Általános Művelődéstörténeti Gyűjtemény osztályvezetője lett. Ennek az egyedülállóan gazdag gyűjteménynek az egyiptomi, görög–római, kínai, japán, fegyver-, iparművészeti anyaga kezdettől fogva lehetőséget nyújtott számára, hogy a néprajz mellett alapszinten ezekbe a területekbe is bepillantasson.

Első tudományos munkái a folklór területéről jelentek meg, azonban hamarosan a tárgyi anyag felé fordult a figyelme. A népi kerámiával kezdett foglalkozni. Ezt elősegítette az is, hogy Déri György néprajzi gyűjteménye révén az egész Kárpát-medence népi fazekasságát megismerhette. Mivel a magyar népi kerámia egyik kiemelkedő jelentőségű központja Debrecen volt, így egyik kutatási területe ez a sok évszázados fazekasság lett. A téma iránti érdeklődését Dankó Imre múzeumigazgató is támogatta.

Debrecenben a céhes kézműipar kialakulása a 14. századra nyúlik vissza. Bár voltak erre vonatkozó történeti munkák, azonban ezek nem foglalkoztak a céhek fennmaradt tárgyi anyagának a feldolgozásával. Ezért a céhemlékek feltárása lett Szalay Emőke másik kutatási területe.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadási munkájába bekapcsolódva a latin szakon szerzett ismereteit kamatoztatta. Debrecennek kiemelkedően gazdag a 16. századtól kezdődően folyamatosan fennmaradt városi tanácsülési iratanyaga, amelynek külön jelentőséget ad, hogy a város polgársága egészen a 18. század végéig szinte kizárólag magyar volt. 1983 és 1996 között 12 kötetet fordított le az 1555–1586 közötti évek magisztrátusi jegyzőkönyveiből.

A debreceni fazekasságról írott doktori disszertációját 1986-ban védte meg a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén. 1987-ben az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága pályázatára benyújtott dolgozatával a közép-tiszai fazekasközpontok díszítményrendszerének összevetéséről pályadíjat nyert. Kutatásai folytatásaként Szabadfalvi József biztatására készítette el *A debreceni fazekasság és kapcsolata a jelentősebb közép-tiszai és alföldi fazekasközpontokkal* című kandidátusi értekezését, amellyel 1989-ben nyerte el a tudományos fokozatot.

Az 1980-as évek végétől kezdődően több falumonográfia elkészítésében vett részt, néprajzi tanulmányok mellett a református egyházak tárgyi emlékeit is feldolgozta. Így irányult a figyelme a debreceni ötvösségre, amelynek még feltáratlan emlékei kutatására 1991-ben OTKA-támogatást kapott. A következő években Hajdú-Bihar megye úrihímezseit, Békés megye ónényeit kutatta a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

1995-ben a Magyar Református Egyház Zsinata kutatási programot indított el a határon túli református egyház megsegítésére. A Molnár Ambrus esperes által szervezett felmérésben a Kárpátaljai Református Egyházkerület tárgyi anyagát írta össze egy kutatócsoport, amelyben P. Szalay Emőke is tevékenyen részt vett. Ezt a munkát 1998-ban OTKA-támogatással Horvátországban, a Vajdaságban és Szlovéniában is folytatták.

Muzeológusként az alapvető muzeológiai feladatok ellátása mellett folyamatosan rendez kiállításokat, ezekért kétszer kapott minisztériumi nivódíjat. A több, mint 40 közül a nagyobb szabásúak és a fontosabbak: a Déri Múzeum állandó kiállításának a Déri Frigyes-gyűjteményt bemutató része (1977–1978), *Déri Györgyné üvegyűjteménye* (1980), *Dédanyáink világa* (1982), *Népi kerámia* (1985), *Az üveg művészete* (1990), *A szecesszió világa* (a nagyvárad múzeummal közösen, 1992), *A debreceni könyvkötő művészet* (1993), *A Szomolányi gyűjtemény* (1994). Több külföldi kiállítást is rendezett Sumenben, Berlinben, Lublinban, valamint Nagyváradon.

1989 óta vesz részt a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének munkájában. Speciálkollégiumokat tart a népművészet témaköréből a népi kerámiáról, népi lakáskultúráról, szöttesekről, hímzésekről. Előadásai során a történeti összefüggésekbe ágyazva ismerteti a néprajzi anyagot. Az oktatás mellett más területen is részt vesz a tanszék munkájában: szakdolgozatok témavezetőjeként, doktori képzésben előadóként, rendszeresen bírálóként, vizsgabizottsági tagként. 2000-tól református egyházművészet, bútortörténet, ötvösség témakörből a Debreceni Egyetem Művészettörténeti Tanszékén is tart előadásokat. A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 1998 óta folytat egyházművészeti oktatást. Az egyéves általános ismereteket nyújtó előadások mellett megszervezte az ún. egyházművészeti betétlapos képzést, amelynek keretében a hallgatók 14 tanegységben foglalkoznak a református egyházművészettel. A tárgy sajátossága folytán ez voltaképpen az iparművészet csaknem teljes egészét felöleli. Mindezekben túlmenően részt vesz a kézművesoktatásban is, valamint 1995 óta becsüstanfolyamokat tart bútor, műtárgy, ötvösség, ékszerészet témakörökben. 2000 óta a Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának elnöke.

P. Szalay Emőke alkotói ösztöndíjat Debrecen városától háromszor, a Nemzeti Kulturális Alaptól két ízben kapott. Tudományos publikációnak jegyzéke mutatja, e szervesen építkező, folyamatosan, szorgalmasan gyarapodó életmű beérett: az utóbbi öt esztendőben minden évben letett egy könyvet a tudomány asztalára! S még akkor nem is említettük kutatásszervezői-szerkesztői tevékenységét, fontos tanulmányainak a sorát.

Adjon a Jóisten számodra erőt, egészséget Emőke, hogy még sokáig gazdagodhassunk munkálkodásod újabb gyümölcseivel!

SZULOVSKY JÁNOS

Köszöntések, 2005

Barsi Ernő köszöntése*

Tanító és hegedűművész, a szó valódi értelmében vett népművelő. Egy hihetetlenül gazdag, sokszínű pályára, s nyolcvanöt esztendő termésé áll előttünk, ha Barsi Ernő életrajzát olvassuk. A munkásságnak pusztán egy szeletét jelenti mindaz, amelyet a néprajzos szakma tud az ünnepelt-

* Elhangzott 2005. június 10-én a Magyar Művelődési Intézetben a Barsi Ernőről készült *Féltalom* című dokumentumfilmnek a Magyar Művelődési Társaság és a Honismereti Szövetség által rendezett bemutatóján.

ról. Egy kerek évforduló alkalmat, lehetőséget, s egyúttal kötelezettséget teremt arra, hogy megálljunk egy kicsit, visszatekintsünk, s a hétköznapok robotos napjai közepette talán nem eléggé feltárt életműről több ismeretet szerezzünk. Szerencsés adottság, ha valaki kutatóként, tanárként, néprajzi gyűjtőként nemcsak leírja tudománya tárgyát, hanem ő maga is megéli örökségünket, s hozzásegíti tanítványait ahhoz, hogy újraéljék a hagyományt. E rövid köszöntés keretei között az életmű számtalan eleméből ezúttal egyre szeretném felhívni a figyelmet: Barsi Ernő könyvei, sőt, tankönyvei egy rendkívül nehéz műfajban nyújtanak fogódzót a néprajzot tanítók számára. Nagy kincs Barsi Ernő tudománya: tudományosan, szakszerűen, mégis közérthetően, érdekesen szólni a tankönyv lapjain keresztül a gyermekekhez.

Barsi Ernőt évtizedek óta szoros szálak fűzik a Magyar Néprajzi Társasághoz, az Önkéntes Néprajzi Gyűjtő Szakosztály tagjai példaként tekinthettek munkásságára és személyére. Barsi Ernőt a legelső között ismerte el a frissen alapított *Sebestyén Gyula-emlékéremmel* 1966-ban a Magyar Néprajzi Társaság, s azóta is megbecsült tagjai között tartja számon.

Kedves Ernő bácsi! Engedje meg, hogy a Magyar Néprajzi Társaság főtítkáráként – ugyan ezúttal sajnos, csak írásban – tisztelettel köszöntsem Önt születésnapja alkalmából, s számos örömteli esztendőt, jó egészséget, s erőt kívánjak további munkálkodásához!

T. BERCZKI IBOLYA

Köszöntjük Görög Veronikát

Görög Veronika mesekutató, két és fél évtizede van tevékenyen jelen a magyar tudományos közéletben és a szívünkben is mint szeretett barát, segítőkész, lelkes, nagy tudású kolléga. Mi elsősorban cigánymese-kutatásait, a hazai folklorista-gyakorlattól meglehetősen eltérő problematikájú, érzékeny, nem egyszer pszichologizáló meseelemzéseit ismerjük, hisz gyakran szerepel hazai és nemzetközi elbeszéléskutató, illetve ciganisztikai konferenciákon, ahol mindig kitűnik sajátos látás- és gondolkozásmódjával. Mivel pályájának első fele, párizsi etnológiai munkássága – melynek középpontjában az afrikai mese állt – alig ismert a magyar néprajzos kollégák előtt, megpróbálok e születésnapra köszöntésben Görög Veronika kutatói portréjának „másik felét” is felvázolni.

Görög Veronika, 1956-ban francia–magyar szakos egyetemi hallgatóként került el Magyarországról, a bécsi egyetemen színháztörténetet és franciát hallgatott, majd 1962-ben a párizsi Sorbonne-on szerzett diplomát etnológiából, prehistorikus vallástörténetből és általános nyelvészetből. PhD-fokozatát etnológiából ugyancsak a Sorbonne-on kapta meg 1974-ben. Disszertációjában már jelen van a kirekesztettség, a bőrszín szerinti megkülönböztetés problematikája az afrikai narratívumokban, amelyet későbbi tanulmányaiban más etnikai/vallási csoportok kapcsán újra meg újra megvizsgált (*Noirs et Blancs. Leur images dans la littérature orale africaine*, 1976).

Első párizsi munkahelye 1963-tól a Fekete Afrikai Dokumentációs Központ volt, majd 1968-ban került tudományos kutatóként „anyaintézetébe”, a francia Országos Tudományos Központba (Centre National de la Recherche Scientifique = CNRS) és 1972-től vezette az intézethez tartozó Afrikai Nyelvek és Kultúrák Intézetében a szájhagyományozó irodalommal foglalkozó kutatócsoportot, mivel kezdettől fogva érdekelték az afrikai ún. „szájhagyományozó irodalom” (littérature orale) kérdései. Első tudományos publikációi is e témakörből kerültek ki, annál is inkább, mert néhány alkalommal lehetősége volt terepmunkát végezni a Maliban élő bambarák között. Időközben a Keleti Nyelvek Főiskoláján – ahol korábban oroszul tanult – bambara nyelvből diplomát is szerzett.

Két, afrikai meséket és meseelemzéseket tartalmazó kötete (*Contes bambara du Mali*, 1979. A. Diarrával közösen; *Histoires d'enfants terribles [Afrique Noire]*, 1980. S. Platiellel, D. Rey-Hulmannal és C. Seydouval közösen) után M. Chice közreműködésével összeállította a fekete afrikai színhagyományozó irodalom analitikus bibliográfiáját (1981). Bambara meséit *A madáron vett menyasszony* címmel az Európa Kiadó Népek meséi sorozatában magyarul is olvashatta az érdeklődő nagyközönség (1984).

1976-tól társszerkesztője volt az évente kétszer megjelenő *Cahier de Littérature Orale* című rangos szaklapnak, ahol a nemzetközi gárdában több magyar kutatónak (köztük jómagamnak is) publikációs lehetőséget biztosított.

Mindannyiunk számára emlékeztetéseket és igen tanulságosakat az általa szerkesztett tematikus kötetek, a mese műfajáról (*Le conte. Pourquoi? Comment? Analyse des contes, problèmes de méthodes*. Edition du CNRS, 1984 és 1989), a variálódás/változat (*D'un conte... à l'autre. La variabilité dans la littérature orale*. Editions du CNRS, 1990) vagy az életrajzi elbeszélés/önéletrajz problematikájáról (*Cahiers de littérature orale* no 42. Paris, 1997). Ezek a tanulmánygyűjtemények mindig a folklorisztika egy-egy lényegi, aktuális kérdését kívánták definiálni, elemezni különböző nézőpontokból és nemzetközi anyagban.

Görög Veronika folklorisztikai és etnológiai kutatómunkája mellett tevékenyen részt vett a felsőoktatásban Párizsban és Magyarországon is: 1975 és 1992 között vezetője volt a Társadalomtudományok Főiskolája keretében működő Afrikai Színhagyományozó Irodalom Archivumának (*Archives de la Littérature Orale Africaine*), 1976 és 2000 között megbízott előadóként tanított a Keleti Nyelvek Főiskoláján, valamint 1987 és 1997 között kutatószemináriumot vezetett a Sorbonne-on. Mindannyiunk öröme és hallgatói látóköreinek kiszélesítésére szolgált, hogy az utóbbi évtizedben több ízben is előadott, szemináriumot vezetett, illetve kurzust tartott az ELTE Folklore Tanszékén, a pécsi és a debreceni Néprajzi Intézetben. Előadásai mindig olyan itthon kevésbé vagy egyáltalán nem vizsgált témákat érintettek, mint az etnikus/vallási különbségek és sztereotípiák (néger/cigány/zsidó) a narratívumokban; a házasság szerepe és a női/asszonyi sors a magyar, zsidó és cigány, valamint az afrikai mesékben, amelyeket bővebben is kifejtett az 1990-es években publikált könyveiben, tanulmányaiban.

Görög Veronika, aki tudományos „előéletéből” következően jellegzetes szociálintropológiai aspektussal gazdagítja a magyar elbeszélő folklór kutatását, 1979–80-ban Kovács Ágnessel együtt, az ő biztatására kezdett el magyarországi cigány mesékkel, illetve mesemondókkal foglalkozni. A kezdetektől fogva az a kérdés foglalkoztatta, vannak-e és melyek a cigány mesék és mesemondók etnikus sajátosságai? Miért és mennyiben különböznek a cigány mesék a magyar anyagtól? Görög Veronika tanulmányaiból jól látszik, hogy ez a kérdésselvetés részben összekapcsolódik a magyar egyéniségkutató iskola szempontjaival, de túl is nő azokon. Első jelentős munkája a varsányi Berki János magyar és cigány nyelvű meséit tartalmazta angol nyelvű fordítással kiegészítve (Bp., 1985; franciául: Párizs, 1991). Második cigánykötete Berki János családjának meséit mutatta be (*Szalonnafa*. Bp., 1993). Jelentős kísérőtanulmányt írt továbbá a Szuhay Péter által gyűjtött cigánymese-kötethez. Tanulmányában Babos István meséi világának és a cigány mesék etnikus sajátosságaira hívta fel a kutatók figyelmét (Babos István: *Három muzsikusz cigány*. L'Harmattan, Bp., 2003).

Jelenleg az évtizedekkel ezelőtt, még Kovács Ágnessel elkezdett tyukodi gyűjtés eredményeit és tanulságait – egy cigány mesemondó (Erdős Lajos) meserepertoárját – rendező sajtó alá angol nyelven. Nemcsak a különböző időpontokban (1956, 1961, 1984–1985; 2002–2004) gyűjtött szövegeket közli és sajátosságait elemzi, hanem Erdős Lajost a falu társadalmába helyezve mutatja be, érzékeltetve a mesélő szűkebb környezetében végbement gazdasági, társadalmi változásokat is. A mesekommentárként készült kísérő tanulmányból megismerhetjük továbbá a mesemondó (és hallgatósága) viszonyát az elbeszélte fikcióhoz. Görög Veronika itt is

újra felhívja a figyelmet a mesei világképben is visszatükröződő magyar és cigány mentalitás különbözőségeire.

Azért írtam le mindezt, mert illik és jó ismerni azt, akit köszöntünk, és könnyebb szeretni azt, akit ismerünk. Továbbá jó látni, milyen sokrétű és ötletgazdag Görög Veronika folklorisztikai munkássága. Magyarországon rendszerint 60 éves korukban szoktak a barátok és tanítványok emlékkötete(ke)t összeállítani az ünnepeltnek. Veronika nem kapott ilyet, hisz csak néhány éve tért haza véglegesen. Hetvenedik születésnapját kiterjedt családi és baráti körben ünnepeltük 2005. február 16-án, a lánya lakásán. Köszöntésképpen mindenki azt mondta el, hogy milyen emlékeket, élményeket, ismeretanyagot kapcsol hozzá, köszönhet neki. Mert Veronika bőkezűen osztotta meg velünk tudását, asszonyi bölcsességét – nemcsak a „szakmáról”, de a mindennapi élet apróbb-nagyobb problémáiról is. Sugárzó egyénisége, meleg embersége e „tanúvallomások” szerint egész életében, minden kapcsolatában domináns volt.

Ezért szívből kívánjuk neki az egész magyar néprajzos társadalom, s a szűkebb folklorista szakma nevében, hogy továbbra is maradjon ilyen tevékeny és „adni tudó”! Az Isten éltesse mindannyiunk örömére még hosszú évekig – derűsen, munkakedvvel és jó egészségben!

KÜLLŐS IMOLA

Juhász Antal hetvenéves

2005. augusztus 8-án ünnepli hetvenedik születésnapját Juhász Antal, a dél-alföldi néprajzi kutatások kiemelkedő, meghatározó jelentőségű tudósa.

Pályája töretlen: a szegedi egyetem magyar-történelem szakán szerzett friss diplomával 1957-ben a Móra Ferenc Múzeum néprajzosa lett, s maradt is egészen 1991-ig, az egyetemi katedra elfoglalásáig. A szegedi néprajzi gyűjtemény gondozását Szabó Mátyás távozása után vette át, s végezte fáradhatatlan szorgalommal több, mint harminc éven át, az elődök – különösen az általa íróként és a népelet kiváló ismerőjeként egyaránt tisztelt Tömörkény István – példáját követve. Gyűjtései nyomán értékes kisipari műhelyberendezések és szerszámok, valamint az életmódot reprezentáló tárgyak kerültek szép számmal a gyűjteménybe, melyet néhány évtized alatt a kétszerezére gyarapított. Gyűjtéseit, témakutatásait fényképfelvételekkel is dokumentálta, az általa készített archívált felvételek száma több ezerre rúg. Fotói nemcsak néprajzi adathordozók, megállják helyüket a műértők előtt is: nem véletlen, hogy a szegedi múzeum ezekből válogatott kiállítással készül köszönteni egykori munkatársát. Múzeumi éve alatt három állandó kiállítást rendezett, melyek közül különösen emlékezetes az 1988-ban lebontott, egy szegedi tanya teljes belső berendezését is bemutató népeleti állandó kiállítás. Múzeumi pályáját az 1991-ben megnyílt, *Csongrád megye népművészete* című állandó tárlat megrendezésével zárta, melynek forgatókönyve az egy évvel korábban megjelent, általa szerkesztett és részben írt, reprezentatív kötet munkálatai során formálódott.

Nevéhez fűződik az ópusztaszeri történeti emlékpark szabadtéri néprajzi falujának telepítési terve és több ház berendezése, a múzeumi évkönyvek szerkesztése, néprajzi gyűjtőpályázatok szervezése, diáktáborok vezetése és számos tudományszervezési és ismeretterjesztési feladat megoldása is.

Tudományos munkásságát tanulmányok sokasága fémjelzi, melyekkel részben az elődök munkáihoz kapcsolódik, részben a dél-alföldi néprajzi kutatások új irányait jelöli ki. Pályája kezdetén irodalmi érdeklődése is megmutatkozott írásaiban és vonzotta a néprajzi filmzés is. Számos települési monográfiájának munkatársa, szerkesztője volt. Ásotthalom, Tápé, Kisteleek, Mórahalom, Mindszent, Öttömös történeti-népeleti köteteinek szerkesztője, társszerkesztője,

szerzője az orosházi, a szegedi, a keceli, a kiskundorozsmai és legutóbb a kiskunhalasi monográfiának. A kisiparosok kutatásának eredményeit a *Magyar néprajz* III. kötetében összegezte, tanyakutatásainak egyik legteljesebb termése a múzeumi évkönyvsorozatban önálló kötetként megjelent, *A szegedi táj tanyái* című munkája. A parasztság tárgyi ellátottságáról 1975-ben közölt tanulmánya tárgyleltárak sokaságának elkészítését inspirálta. 1986-ban munkacsoportot hozott létre a dél-alföldi migrációs folyamatok feltérképezésére, mellyel az elődök: Kálmány Lajos, majd Bálint Sándor által megkezdett kutatást mélyítette, majd terjesztette ki a Duna–Tisza közti homokhátság benépesülésére. A kutatás eredményeit sorozatban tette közzé, majd akadémiai doktori értekezésében foglalta össze. Reméljük, összefoglalása rövidesen hozzáférhető lesz a szakma és az érdeklődők számára!

Egyetemi oktatóként tehetséges hallgatók sorát ösztönözte a pályán maradásra, tanítványai közül többen munkatársai, muzcológusok vagy néprajzot oktató tanárok lettek. Vezetése alatt vált önálló szakká a néprajztudomány a szegedi egyetemen. Programmá tette a bánáti települések kutatását, a hallgatókkal közösen végzett gyűjtőmunka eredményeiből kiadványok sorát szerkesztette.

Felszínes felsorolásunk végére szerencsére nem kell pontot tenni. A múzeumból való távozása után is megmaradt jó kapcsolata egykori munkatársaival, s úgy tudjuk, a „hetvenkedő” Juhász Antal most sem tétlenkedik. Tervei megvalósításához szívből kívánunk neki egészséget, erőt és jó szerencsét!

BÁRKÁNYI ILDIKÓ

Kettős ünnepség Voigt Vilmos tiszteletére

A Timp Kiadó és az ELTE Folklore Tanszéke kettős ünnepséget rendezett a Budapesti Történeti Múzeum Gótikus termében 2005. február 1-jén: Voigt Vilmos *A vallási élmény története – Bevezetés a vallástudományba* (Bp., 2004) című új könyvét mutatták be és üdvözölték a szerzőt hatvanötödik születésnapja alkalmából. A kötetet Tomka Miklós vallásszociológus-professzor értékelte, az ünnepeltet a kollégák nevében Bartha Elek, a tanítványok képviselőjében pedig Bárh Dániel köszöntötte. Az alábbiakban ez utóbbi beszédet közöljük.

A SZERK.

A hatvanöt éves Voigt Vilmos köszöntése

Tisztelt Egybegyűlték!

Miként közismert: Habent sua fata libelli – a könyveknek megvan a saját sorsuk. Nincs ez másképp a jelen bemutató tárgyát képező kötet esetében sem, amelynek közelebbi sorsáról a szerzőn kívül leginkább a kiadó munkatársai számolhatnak be, távolabbi múltjáról azonban számos hajdani vagy jelenlegi néprajz szakos hallgató sikerrel idézne fel emlékeket, már amennyiben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatta tanulmányait és amennyiben e tanulmányok során sikerrel eljutott az első évfolyam második félévéig. Utóbbiak azért jó néhányan voltak az elmúlt közel két évtized folyamán.

Aki nem tudná, az összehasonlító vallástudomány, vagy riasztóbb nevén komparatív vallástudomány tantervű a budapesti egyetemen régóta kötelező kurzusként köszönt be már a tanul-

Voigt Vilmos új könyvének bemutatása

(Fotó: Hála József)

Balról jobbra: Bárbth Dániel, Bartha Elek, Voigt Vilmos és Tomka Miklós

mányok elején. A késő téli, majd kora tavaszi kedd reggelek hangulatához a Folklore Tanszéken – beláthatatlan idők óta – hozzátartozik egy hatalmas, könyvekkel teli táskát cipelő egyetemi tanár képe, akivel szemben kíváncsi hallgatók foglalnak helyet a teremben. A kíváncsiság tárgya legfőképpen az szokott lenni, hogy vajon miért kell ezt a tárgyat néprajz szakosoknak tanulni, vagy legalábbis miért most, szinte gyerekfejjel? A válasz általában már a legelső órán megérkezik, de inkább csak évek múltán, sokszor csupán a diploma megszerzését követően tudatosul. Nem nagy titok: a vallástudományi bevezetés számos későbbi tárgyat alapoz meg. Ezek között talán elég a néphit és a népszokás előadásokra utalnunk. A Tanár úr azt is szokta jelezni már az első órákon, hogy a tanszék sokéves hagyománya szerint minden félévben más és más előadótól lehet népi (vagy nem népi) vallásosságot hallgatni. A rutinos diákok azt is tudják, hogy bizonyos előadók – rotációs rendszerben – újra és újra feltűnnek a szakszemináriumok vezetői között. Ahhoz azonban már vásottság és fincsesség kell, hogy a hallgató azt is föl tudja mérni, kit nem szabad elszalasztania; hogy vajon Szigeti Tanár úr föltűnik-e még az egyetemi tanulmányai alatt, amennyiben föltűnik, vajon protestáns kisegyházakról fog beszélni, vagy Biblia-ismereti órát ad le? Stb., stb.

Persze senki ne gondolja azt, hogy ez az idillikus lelkesültség általános lenne. A Voigt Tanár úr által tartott félév ugyanis korántsem csak a megismertetésről és a bevezetésről szól. Ez egyfajta beavatás is (bár a néprajz szakosoknak nincs alapvizsgája az első év végén, ez az óra mégis valami efféleként funkcionál), amelynek fontos járulékos eleme az elrettentés. Ha bármelyik hallgatónak maradt volna még szemernyi kétsége afelől, hogy egyetemen, egy tudományt tanul, itt biztosan összeáll a kép. Az említett táskából óráról órára tekintélyes könyvmennyiség kerül elő az adott témához kapcsolódóan, amelyekről mindig hangsúlyozódik, hogy mindössze a jéghegy csúcsát jelentik. A magyar mellett könyvörületből „csak” angol, német, francia és orosz

nyelvű szakirodalom felvonultatása finoman szólva is megdöbbentő élmény, ami egyeseket arra sarkall, hogy valóban hihetetlenül sokat kell olvasni, másokat viszont inkább lebéni. Persze, az utóbbi a könnyebb út.

A vallástudomány kimeríthetetlen irodalmából kapott ízelítő mellett sok mindennel itt találkozunk először a hallgatók. Egy részük valóban itt hall először a vallásról mint jelenségről, másoknak itt tudatosul, hogy a sajátjukon kívül egyéb vallások is léteznek, amelyek ráadásul – a komparatív vallástudomány módszere szerint – kiválóan összevethetők egymással. Ami mindezeknél még fontosabb, az az, hogy a hallgatók itt találkoznak először jó néhány olyan fogalommal, amelyek a későbbi tanulmányaik során nélkülözhetetlenek. Mágia, rítus, religio, superstitio, mana, tabu, totem, mítosz, pszichoanalitikus antropológia – hogy csak néhányat említsünk ezek közül. A félév során előkerülnek fontos és nélkülözhetetlen szerzők is: Frazer-től Eliade-ig, Diószegitől Péter Wilhelm Schmidtig jó néhányan. Általában az órák elején elhangzik egy szöveg (ki ne emlékezne Pázmány csodálatos imájára az első óra hangulatában), aztán ehhez következik egy kommentár, majd a „tananyag” főbb elemeinek tárgyalása a legfontosabb szakirodalom bemutatásával. A vizsga erre az anyagra épül, na meg a kurtának csöppet sem nevezhető kötelező és ajánlott olvasmánylistára, amelyhez végeláthatatlan sorban csatlakoznak különféle „segédanyagok”.

Olvasnivaló tehát akad bőven, ráadásul nem könnyűek a szövegek, hosszú rágódást igényelnek. A tanulást cleddig csupán egyetlen tényező hátráltatta: nem volt tankönyv! Az órákon hallott nevek sokszor a levegőbe röppentek, a körbeadott irodalmak megakadtak (pl. a *Sátánizmus és rockzene* című könyv, amely örökzöld sláger, egyesek háromnegyed órán át nem tudnak szabadulni tőle), gondot okozott a cirill betűs kötetek címének leírása, és így tovább. Örömhír tehát a mai: ez a tankönyv megjelent és mindenki számára hozzáférhető!

E könyv fátuma, sorsa, végzete tehát nem néhány hónapos, hiszen a szerzője sok évtizedes vallástudományi érdeklődése, ilyen irányú munkássága mellett egy sokak által látogatott kurzus is mögötte áll, amelynek sosem feledhető hangulatáért, a rémülettel elegyedett, ám lenyűgöző kíváncsiságért, a fascinozításért és a mysterium tremendumért illesse ezen a helyen köszönet a Tanár urat, és egyben a hajdani tanítványok nevében hadd kívánjak nemrégiben múlt születésnapja alkalmából erőt és kitartó lelkesedést a tanításhoz és hasonló könyvek írásához! Egy összehasonlító vallástudományi könyv szerzőjének talán döreség ilyet kívánni, én mégis megteszem: Tanár úr, a nagybetűs Isten éltesse sokáig!

BÁRTH DÁNIEL

Virágének egy virágnevűnek (Küllös Imola 60 éves)

Kezdjük „messziről” ezt a köszöntést! Mégpedig a réten, mezőn virágzó imoláktól. Rendszerint az imola nemzetségnév: *Centaurea*. Nemzetségébe hazánkban 22 faj tartozik, például a *magyar imola*, a *pókhálós imola*, a *tarka imola*, a *szirti imola* és a *budai imola*. Talán a legismertebb imola a *kék búzavirág* (*Centaurea cyanus*). A név a görög eredetű kentaur szóból származik. Szerepel érintőlegesen a *Bibliában* is, de nagyobb szerepet kap a görög mitológiában: a kentaurok sebüket búzavirággal gyógyítják. Találkozhatunk vele a flandriai hóraskönyv díszítéseként is.

Népköltészetünk egyik szép példája a *Virágok vetélkedése* című ballada- és románclemeket tartalmazó dal, amely arról szól, hogy a virágok felsorolják, összevetik erényeiket, tulajdonságaikat. Ebben az esetben a versengés nem más, mint verses párbeszéd, amely több díszes

növény (virág) között folyik arról, hogy melyikük hasznosabb, fontosabb az ember számára. A búzavirág azért tartja magát szépnek, mert: „*Engemet tesznek oltári szent helyre, | Engemet neveznek Jézus szent testének*”. A búzavirág név itt is szerepel, de nem a rendszertanilag ismert értelemben.

Nem rendszertanilag, hanem „embertanilag” az *Imola* egy szép női név, amit a növénynevből valószínűleg Jókai Mór alkotott és utónévként először a *Bálványosvár* című művében szerepeltette. Ezt a nevet kapta Küllös Imola is, aki a „nomen est omen” szellemében kutatja a „népköltészet virágait”, a virágszimbólumokkal „kapcsolatos” műfajokat. Nem meglepő az sem, hogy a *Magyar Néprajzi Lexikonban* a *virágének* szócikk szerzőjeként az Ő nevével találkozhatunk.

Különös firtora az életnek, hogy a magyar néprajztudomány egyik kiváló és ismert személyisége, egyénisége hazáján kívül, Klagenfurtban, angol hadifogolytáborban látta meg a napvilágot 1945. július 25-én. Gyermekévei is változatos helyszínekről tanúskodnak: Debrecen, Kulcs, Rácalmás, Pomáz. Az érettségét kitűnő eredménnyel a budapesti Móricz Zsigmond Gimnáziumban végezte. Küllös Imola „hagyományörzőnek” bizonyult már akkor is, és a „tradíciót” tovább folytatta, hisz 1968-ban kitüntetéssel, úgynevezett „vörös diplomával” végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar irodalom és néprajz szakán. Szakdolgozatának címe: *A XVII. századi kézíratos lakodalmi és szerelmi költészet és a folklór műfajai* (1968).

Szakmai karrierje szépen ívelt felfelé: 1973-ban tett ugyanitt bölcsészdoktori vizsgát. Első munkahelye az MTA Néprajzi Kutató Csoportja lett, ahol 1984-ig dolgozott. Ezután – a tanítványok szerencséjére – az ELTE BTK Folklore Tanszékére került oktatni (1984–1992-ig adjunktus, majd 1993-tól docens). 1991-ben lett a néprajztudomány kandidátusa, majd 2003-ban megkapta az MTA doktora címet. (Nagy örömmel töltött el, hogy mindkettő jeles eseményen mint egyetemi, majd mint tutori, doktorandusz tanítvány ott lehettem.) 2003-ban habilitált. Oktatott tárgyai között szerepel: hősepika, ballada, népdal, vezetett speciális kolégiumot a 17–19. századi közköltészet, lágerfolklór, népi vallásosság, kispikai prózai műfajok, proverbiumok, paraszti írásbeliség (önéletrajzok) témakörében.

Számos tanulmánya jelent meg nemzetközi (*Acta Hungarica, Cahiers de littérature orale, Politics and Folk Religion, Slovenský Národopis, Hungarologische Beiträge*) és hazai (*Ethnographia, Ethnographica et Folkloristica Carpatica, Irodalomtörténeti Közlemények, Népi Kultúra–Népi Társadalom, Néprajz és Nyelvtudomány, Néprajzi Dolgozatok, Theológiai Szemle* stb.) folyóiratokban. Ezek témája is nagyon változatos képet mutat. Munkássága egyaránt kiterjedt a folklorisztika elméleti és módszertani kérdéseire. Vizsgálta egyes műfajok (például népdal, közköltészet) témáit, társadalomtörténeti aspektusait. Munkásságának része a magyar népköltészet líraidal-műfajainak történeti-tipologikus rendszerezése, a magyar népdal klasszifikálása, fejlődéstörténeti vizsgálata. Bölcsészdoktori disszertációja is ezzel a témával foglalkozik: *A magyar népdal – A fogalom kialakulása, népdalosztályozási kísérletek* (1973). Nem véletlen, hogy Küllös Imola írta meg a *Magyar néprajz nyolc kötetben* című sorozat V. köte-

Lancendorfer Zsuzsanna és
Küllös Imola

tében (Budapest, 1988. 445–566.) A magyar népdalkutatás története című fejezetet. Írásait a szakmai, tudományos alaposság és nem utolsó sorban a tiszta, érthető stílus jellemzi.

Ki kell emelni a magyar és nemzetközi betyárélet-, betyárfolklor-kutatásban elért eredményeit is. 1988-ban jelent meg Néprajzi Kiskönyvtár sorozat részeként a *Betyárok könyve* című műve, amely tudományosan és egyben olvasmányosan tájékoztatja egyrészt saját gyűjtései, és az irodalmi források alapján a szakembereket és az érdeklődőket Zöld Marci, Sobri Jóska, Angyal Bandi, Rózsa Sándor és a többi betyár életéről, népköltészetben megmaradt emlékeikről. A könyv példatárával, dokumentációjával és képes illusztrációival élénk varázsolja a 19. századi betyárvilágot, a kor „vadregényes” hangulatát. Kandidátusi disszertációja is kapcsolódik ehhez a kutatási területhez: *Latorköltészet és betyárfolklor – A folklóralkotások saját-szerűségei egyetlen téma történeti vizsgálatának tükrében* (1990).

Küllös Imola a szóbeli és az írásos hagyományt egyaránt vizsgálja. Életművének fontos része a magyar paraszti írásbeliség különböző formáinak elemzése: önéletírások, kéziratos füzetek (vallásos és világi tartalmú egyaránt), vőfélyversek. A *Magyar néprajz* sorozat egyik kötetében összefoglalja mindazt, amit a hagyományos népköltészet átalakulásáról, a mindennapi történetekről, az igaz történetről, az élettörténetről és az önéletrajzról tudni lehet (V. Budapest, 1988. 251–267.).

Rendkívüli fontossággal bír és „unikumnak” számít a sztálini légerek és a hadifogolytáborok költészetének felkarolása és kutatása (életrajzi elbeszélések, naplók, levelek) („Kísértő múlt”. A sztálini légerek költészete egy folklorista szemével. In *Vallási néprajz* 9. Budapest, 1997. 235–277.).

Hiánypótló és kuriózumnak számít a protestáns népi vallásosság vizsgálata és a parali-turgikus hagyományok feltérképezése, az etnikus identitás vizsgálata a kisebbségben és a Kárpát-medencében élő magyaroknál (Borku Mariska, egy parasztproféta tevékenysége és hatása Kárpátalján, 1991; Egy XX. századi parasztproféta látomásai és hatásuk Kárpátalján. In *Extázis, álom, látomás*. Szerk.: Pócs Éva. Budapest, 1998).

Küllös Imola neve „fémjelzi” – 1985 óta Bartha Elekkel, Dankó Imrével és Molnár Ambrussal – a *Vallási néprajz* című sorozat szerkesztését. A sorozat ökumenizmusról, más vallások, felekezetek tiszteletéről is tanúságot tesz (*Vallási néprajz* 8. *Ökumenikus tanulmányok*. Debrecen, 1996). A kötetek olvasása során vallástörténeti adalékokkal, gyülekezeti élettől, egyház- és művészettörténettel, különböző vallási szokásokkal kapcsolatos értékes adatokkal bővíthetjük ismereteinket. A tizedik kötet „szent számként szent időben” 2000-ben jelent meg.

Forrásfeltáró kutatásokat végzett a népszokások körében is: Zsuzsanna-játékok XIX. századi református kéziratokban (In „*Nyisd meg Uram szent ajtódát...*”. *Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára*. Szerk.: Barna Gábor. Budapest, 2001. 197–220.). Sőt, a recens jelenségekre is felhívta a figyelmet: „Világ világossága” – Kis-Küküllő menti adatok egy újkori szokás élettörténetéhez (In: *Vallási néprajz* 7. Budapest, 1995. 167–192.).

Munkásságának fontos része még a populáris irodalom vizsgálata, a régi magyar költészet és a folklór kapcsolatainak feltárása, a népköltési szövegek kritikai kiadása, közzététele. Életművének nagyon jelentős, és szakmailag is felbecsülhetetlen része a forráskiadások, szövegkritikai közreadások, példatárak gondozása, megjelentetése. Hadd említsem ebből az *Énekes Poézis – Válogatás Pálóczi Horváth Ádám ötödfélszáz énekeiből* címűt, amelyhez az utószót és a jegyzeteket írta. *A magyar költészet kincsestára* sorozatban 23. kötetként látott napvilágot a *Népköltészet* (1994) című mives kiadvány, amelyet mind sokszínű és gazdag „kincsei”, mind szép kivitelezése miatt szívesen forgatnak a szakemberek és a laikusok egyaránt. Nem lehet említés nélkül hagyni a Csörsz Rumen István közreműködésével készült, 2000-ben megjelent forráskiadást (*Régi Magyar Költők Tára XVIII. század. 4. Közköltészet. 1. Mulattatók*) sem.

Több évtizedes gyűjtésének, forrásfeltáró munkájának „gyümölcsként” 2004-ben látott napvilágot akadémiai doktori értekezésének átdolgozott és kibővített változata: *Közköltészet és*

népköltészet – A XVII-XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szűzsé- és motívumtörténeti vizsgálata (Budapest, 2004). A vaskos kötet nemcsak a 17–19. századi közköltészet megismerését szorgalmazza, hanem példatárát, kitűnő válogatást is ad ebből a témából. Küllös Imola ezzel a munkájával Kodály Zoltán álmát is teljesítette, aki bizonyára megelégedve, büszke mosollyal tekint le rá: „... a népdal kutatója nem lehet el a világi és egyházi ponyva meg régi verses irodalmunk alapos ismerete nélkül. Ezért a folklóre nevében is csatlakoznunk kell azokhoz, akik nehezen hozzáférhető régi költészetünk mennél teljesebb újrakiadását sürgetik...”

Munkásságának sokoldalúságát bizonyítja, hogy Küllös Imola foglalkozott a hazai kisebbségekkel is. Önálló kötetben jelent meg a *Cigányok a régi magyar közköltészetben a XVII. századtól a reformkorig* (Romológiai Kutatóintézet Közleményei 9. 2003).

Írt szócikkeket a *Britannica Hungarica* részére (népköltészet, népdal, népmese, népballada, Óperencia, ponyva, populáris költészet, vőfélykönyv), valamint 42 fogalom meghatározást a *Magyar Néprajzi Lexikon*ba. (Megjegyzem, a *Britannica Hungarica* IX. kötete is megemlíti az imolát [Centauria], más néven búzavirágot.)

Konferenciászervezői, szöveggyondozói, szerkesztői munkái közül kiemelném a Documentatio Ethnographica 9. számaként megjelent *Az életrajzi módszer – Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában* című tanulmánygyűjteményt (1982), amelynek szerkesztője. A jeles, nemzetközi hírű szakemberek által írt tanulmányokat tartalmazó kiadvány kitűnően hasznosítható az életrajzi módszerrel, annak történetével megismerkedni vágyók számára, képet ad a módszer néprajzi és antropológiai kutatásokban alkalmazható lehetőségeiről is. (Disszertációmhoz módszertani útmutatóként magam is nagy hasznát vettem a kötetnek: *Személyiség és repertoár egy sokoróaljai iparos életútjának tükrében*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Folklóre Tanszék, Budapest, 2001. 403 p.)

Meg kell említenem az 1997 áprilisában megrendezett *Nők a populáris kultúrában és a folklórban* című interdiszciplináris konferenciát, illetve az ott elhangzott előadásokból készült válogatott kiadványt is, amely (ugyanazzal az alcímmel) a Magyar Néprajzi Társaság és a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkársága támogatásával jelent meg 1999-ben. A tanulmánykötet mind néprajzi, mind művészettörténeti, szociológiai szempontból értékes, hiszen eddig kevésbé vagy nem ismert női szerepeket és sokszínű életsorsokat tár elénk. (Megjegyzem, a konferencia lehetőséget biztosított eddig ismeretlen és tehetséges folklórkutatók bemutatkozására is, gondolok itt Víg Vilmára.) „Három fegyelmezett fejezet, tucatnyi különleges téma, közérthető, mégis tudományos tálalás jellemzi azt a nemrégiben megjelent rangos tanulmánykötetet, amely »a lét szebbik feléről«, a hagyományos női szerepekről közöl válogatást” – írja a *Kisalföld* újságírója, Gülch Csaba Kötet a lét szebbik feléről című könyvismertetőjében (*Kisalföld*, 1999. július 24. szombat).

Küllös Imola neve ismert, mint már említettem, a parasztiönéletírás-kutatás területén is. Hoppál Mihállyal és Manga Jánossal közösen szerkesztette az „*Emléklül hagyom...*” – *Önéletírások* című kötetet (1974), amely úttörő jelentőségű munka a paraszti írásbeliség vizsgálatában.

Szerkesztőbizottsági tagként és szerzőként 1998 óta az Európai Folklór Intézet által indított *Hungarian Heritage* angol nyelvű kiadványt gondozza.

Küllös Imola több magyar és nemzetközi tudományos társaság tevékeny tagja és tisztségviselője, így többek között 1970 óta a Magyar Néprajzi Társaság választmányáé. A Folklór Szakosztály egyik titkára, 1985 óta tagja a Református Teológiai Doktorok Kollégiumának (DK), a Protestáns Közművelődési Egyesületnek, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak, a Nemzetközi Népi Elbeszéléskutató Társaságnak (ISFNR) és a Nemzetközi Etnológiai és Folklór Társaságnak (SIEF).

Nemcsak gazdag és szerteágazó kutatásairól híres, hanem tudománypártoló és -irányító munkájáról is. Munkahelyén szervezi a tudományos diákköri munkát, segíti, egyengeti a fiatal

nemzedékek pályáját. 1984-től Ő az ELTE Néprajzi Diákkörének vezető tanára. Nem véletlen, hogy 1997-ben megkapta az *Iskolateremtő Mestertanár* címet és a *Fáy András-díjat*. 1998-ban Széchenyi professzori ösztöndíjas lett. Egyetemi éveim alatt és ma is az egyetem hallgatói rendezvényeinek egyik szervezője, irányítója.

Imola nemcsak kutató, publikál, de figyelmet fordít a tudás átadására is. 1978-ban jelent meg a *Kis magyar néprajz a rádióban* című kötet (Szerk.: Jávor Kata–Küllös Imola–Tátrai Zsuzsanna. Budapest, 1978), amelynek írásai az 1970-ben indult előadássorozatból adnak ízelítőt. Küllös Imola a rádióműsor egyik ifjúsági szerkesztője és egyben előadója is volt. Beszél itt a summások költészetéről, a virágénekekről, a párosítókról, a tréfás gúnydalokról, a táncszavakról, a táncdalokról, a katonadalokról, a gyermekmondókákról, a kiolvasó versekről, a feliratversekről, és az „Emléklül hagyom...” műfajáról, a parasztöneltrajzokról is. Élvezetes ismeretterjesztő előadásaitól „hangos” ma is a média. Előadássorozata volt a Petőfi Rádióban (*Népzenei napló*), a Bartók Rádióban (*Hagyományra hangolva*), illetve a Kossuth Rádió *Műzsák kertjében* című adásában. A Duna TV által közvetített Nyelvörző sorozat *Szájrol szájra* című műsorában is számos alkalommal szerepelt. Ebben az ismeretterjesztő műsorban néprajz szakos hallgatókkal beszélgetett a népi kultúráról. Sokrétű szakmai ismereteiről, szerkesztői és előadói tehetségéről tanuskodnak ezek a felvételek (is).

Küllös Imola az a kutató, aki nemcsak kívülről ismeri a folklór kincseit, például nemcsak tipologizálja a népdalokat, de lenyűgözi az embert azok ismeretével, előadásával is. Ha úgy adódik, tud énekelni a huncut molnárról, ha kell, meglepi az embert a drótos tót nótájával vagy egy betyárballadával.

Küllös Imola az a pedagógus, aki fiatalokat is megszégyenítő lendülettel és akarással megtanulta a számítógép kezelésének minden csínját-bínját, sőt, tanítványainak is ad tanácsokat ez ügyben is.

Engedtessek meg hogy személyes érzéseimmel zárjam a köszöntömet!

Még tanítóképzős hallgató voltam, mikor Imola „figyelemre méltó és dicséretes munkának” tartotta TDK-dolgozatomat, s arra maximális pontszámot adott. A bírólót akkor nem ismertem, és nem gondoltam, hogy valaha is találkozunk. Hála Istennek, nem így történt. Később, az ELTE BTK néprajz szakán találkoztam személyesen Küllös Tanámmal. Elbűvöltek élvezetes, tartalmas és szóbeli képességgel előadott órái, a hallgatók iránti figyelmeisége, hiszen mindig volt egy-egy jó szava mindenkinek. Kiváló empátiával rendelkezett, meglátta, ha valami gond volt: szomorú arcú diák nem mehetett el az órájáról addig, amíg meg nem osztotta vele bánatát. Ha kellett, szendvicset, almáját, még lakását is felkínálta például a vidéki hallgatónak, ha éppen nem tudott hazautazni. Többször kaptam én is szállást és közben rengeteget tanultam tőle. Diákünnepségeken hallgatói lelkesedéssel segített a szervezésben, készítette nekünk finom házi marcipánját vagy más finomságokat. Szakmai kiránduláson hol vidámságával, hol egy-egy odaillő népdallal gazdagította lelkünket. Szeretettel fordult felénk, jóleső anyáskodással irányított bennünket. Nem véletlen, hogy Ő lett a konzulensem, majd doktori munkám egyik tutora. Egyetem után se szakadtunk el egymástól, többször meglátogattam Győrben. A tőle tanult dalokkal sokszor örvendeztettem meg gyermekeimet. Ünnepeimkor mindig ott volt egy-egy „édes Zsuzsámnak” szóló jó szó, írás, szakmai „olvasnivaló”, ötletes ajándék a küldeményében. Nem feledkezett el rólam akkor sem, ha valamilyen pályázati lehetőségéről információt szerettem. Ő biztatott arra is, hogy végezzem el a doktori iskolát. Könyveim lektora, előszavával támogatója. Doktori avatásomkor ezt a szentenciát ajánlotta nekem: „Maradj meg ilyen jónak! Sáfarkodj továbbra is ilyen jól a Rád bízott talentumokkal, és soha ne feledd az írás szavait: »mert nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket, hogy elmenvén tanítvánnyá tegyetek minden népet.«”

Azt, hogy valaki Mesterré válik, az mutatja meg, hogy vannak-e tanítványai. Ahhoz, hogy az ember kutatási kedvet, majd segítséget kapjon, pedig olyan tanárookra, Mesterekre van szükség,

mint Küllös Imola, aki – szinte hihetetlen! – most 60 éves. Imola kitűnő tanár és tudós, az MTA doktora, aki 1999-ben így dedikálta nekem a *Hagyományos női szerepek* című tanulmánykötetet: „Legkedvesebb tanítványomnak, tanári, »anyai«, kollegiális szeretettel”. Úgy gondolom, bizonyította tanítása során, hogy mindhárom jelző jellemző rá.

Hiszem, hogy az emberiség léte két „oszlopon” múlik: a tudáson és a szereteten. Nagy ajándék drága Tanárnóm, Imola, hogy megismertelek, hogy benned mindkettőre, a szeretetre és a tudásra is ráleltem. Isten éltesen erőben, boldogságban! Kívánom, hogy sokáig „nyíljal, viragozzál” a tudomány és az emberek örömére!

Köszöntőn végül Mátyás Ferenc *Búzavirág* című versének egy részlete:

*Búzavirág, búzakoszorúban,
Zeng a kalász, minden ágán húr van.
Míntha az ég darabokra törne,
S csupaképen itt lenn tündökölne.*

LANCZENDORFER ZSUZSANNA

Szacsvay Éva születésnapjára

*„Mindennek megszabott ideje van,
megvan az ideje minden dolognak
az ég alatt.” (Préd. 3,1)*

Most a köszöntések ideje érkezett el, a nevetés, az öröm ideje. Abba az évtizedbe léptünk, amikor az 1940-es években születettek életük kerek évfordulójához érkeztek. Abba az évtizedbe, amikor jobban figyelünk egymásra és a múltó időre. Ez az a kerek évforduló, amikor az élet és az elvégzett munka számvetésre készíti az embert.

„Év múlik, évet ér, | Egymást hajja négy testvér” – napok óta Kommos István versének két sora kíséri és az összefolyónak tűnő esztendőkre gondolok, amelyek úgy kapcsolódnak egymásba, mint a vízfolyásos minta a hímzésceken. Bár tudjuk, hol van az egyes mintaelemek kapcsolódási pontja, ránézve azonban mégis összefüggőnek látszik az egész. Egy bizonyos életkor után így vagyunk az idővel, amelynek elmélkedhetünk könnyörtelenségén, már ami megállíthatatlanságát illeti, de ugyanígy elgondolkozhatunk az Úr kegyelméről, kegyelmi idejéről is. Mert hisz mi másnak mondható, ha nem a kegyelemnek az, amikor hat évtizedet családi közösségben, gazdag szellemi örökség birtokában, erőben, egészségben, örömteli munkában, eredményekben, szeretetben, megbecsülésben tudhat valaki maga mögött. Ennél többet, nagyobb ajándékot aligha kívánhat magának a halandó és kérhet a további évtizedekre az ünnepeltet köszöntő. Kedves Éva! Születésnapodon őszinte szívvel kívánjuk, hogy ez a kegyelem kísérjen további életutadon!

Szacsvay Éva tudományos munkásságát áttekintve egy nagyon tudatos, fokozatosan építkező kutatóról és kutatásról beszélhetünk, amelytől még kényszerkitérők sem tudták elfordítani, más útra vezetni. Budapesten született a legszebb tavaszi hónapban, májusban. Itt végezte iskoláit, itt szerzett diplomát az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar–néprajz szakon, majd védte meg egyetemi doktori értekezését. A fővárosban kezdett el néprajzsként dolgozni is. Első és a mai napig egyetlen munkahelye a Néprajzi Múzeum, ahol több gyűjteménynek volt munkatársa, a múzeumi főtanácsosi cím birtokosa és főmuzeológusként az Egyházi Gyűjteményt vezeti.

Fő kutatási területétől, amely a népszokás, néphit, népi vallásosság, mentalitás és a népművészet vizsgálatát jelenti, nem tért el és a legnehezebb körülmények között sem hagyta magát

eltéríteni. Néprajzusként meghatározó számára a terepmunka, amelyhez kiterjedt levéltári kutatás kapcsolódik, kiegészülve alapos, széles körű szakirodalmi ismeretekkel. Történeti vizsgálaton és összehasonlító elemzésen alapulnak feldolgozásai. Terepvizsgálatokat végzett a megnevezett témákban Budapest környékén: Tinnyén, Pócsmegyeren, Tahitótfaluban, Dunabogdányban, azután Somogyban, a Bán-völgyben, továbbá Mezőkövesden, Szatmárban, Erdélyben pedig Kalotaszegen (Bánffyhyunad, Kalotaszentkirály, Méra) és a Szilágyságban (Szilágyszér), valamint a moldvai magyarok között (Lujzikalagor, Bohána, Gorzafalva, Külsőrekecsin, Pusztina). Több OTKA-munkának is tagja volt, sőt, témavezetője (*Összehasonlító és elemző vizsgálatok az eltérő felekezeti és etnikumú csoportok vallásos szokásairól, hétköznapi és ünnepi magatartásáról*). Dunabogdányi kutatása négy generáció történetére és háztartásának monografikus feltárására terjed ki.

1972 óta jelennek meg publikációi szakmai periodikákban, tanulmánykötetekben, monográfiákban, számuk meghaladja a hetvenet. Önálló köteteit a bábtáncoltató betlehemezésről és a Néprajzi Múzeum üvegképeiről írta, amely munkái alaptanulmányoknak számítanak, a további kutatás számára megkerülhetetlenek. Megjelenés előtt áll egy forráskiadványa, amely 19. század eleji prédikációkat tartalmaz és része a Vallási Motívummutatók könyvsorozatnak. Szacs vay Éva azok közé a nagy felkészültségű, igényes és alapos, minden részletre kiterjedő vizsgálatokat végző kutató-muzeológusok közé tartozik, akik, tudományszakunk szomorúságára, egyre kevesebben vannak. A néprajzi jelenségeket összefüggéseikben vizsgálja, látja és láttatja, amelynek részei a tárgyak is, hisz a népéletet, annak jellemzőit nem lehet csupán kiragadott részletekkel megmutatni, meghatározni. A teljességre törekvésekből fakad monografikus igénnyel végzett kutatói tevékenysége, legyen az egy aprónak tűnő vagy időben, térben kiterjedt jelenségre irányuló vizsgálat. Minden munkáját igényesség, pontosság, alaposág, szigorúság és a minden részletre kiterjedő figyelem jellemzi. Amikor egyetlen sajátosságát szeretném megragadni tudományos tevékenységének, akkor a lényegét legtalálékosabban azzal fejezhetem ki, hogy a protestáns etika alapján áll ez a munkásság és ez az élet. Ennek pedig lényege az Isten dicsőségére végzett munka. Itt nincs különbség munka és munka között, minden rá váró és minden elvállalt munkát ért alatta. Akinek pedig ez az etikai alaptétel vezeti az életét, az minden munkáját ennek szem előtt tartásával végzi, minden tevékenységét ez hatja át. Önmagával szembeni szigorúság és igényesség a két sarokpontja. Ilyen embernek ismertem meg Szacs vay Évát. Az egyéniség formálódásában a családi indíttatás nem hagyható figyelmen kívül, ami nyilván esetében is komoly szerepet játszott.

Amikor sorra vesszük publikációin túl az általa rendezett kiállításokat, vagy azokat a tárlatokat, amelyekben társrendezőként vett részt, ismét tekintélyes számot és figyelemre méltó tudományos teljesítményt látunk. Ellegendő mindezekhez *A magyar nép hagyományos kultúrája, Barokk a magyar népművészetben, Kalotaszeg – A magyar népművészet felfedezése* vagy az *Időképek* című kiállításokat megemlíteni a hozzájuk készült katalógusokkal együtt és ismét igazolva látjuk az elmondottakat. Nem hagyhatók figyelmen kívül az általa nagy gondossággal szerkesztett kötetek sem (*Néprajzi Értesítő*). Nagy érdemeket szerzett a néprajzi filmezés területén: kilenc film született közreműködésével a népi vallásosság, népszokások, népművészet és népviselet témakörökben 1967–1991 között.

Szacs vay Éva személyében egy kiváló kutatót és egy nem kevésbé kitűnő muzeológust köszönhetünk. Nem véletlen, hogy negyedik éve országos szakfelügyelő, tagja a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Kollégiumának, egy ciklusban pedig OTKA-zsűritagként, továbbá a Veszprémi Akadémiai Bizottság Néprajzi Munkabizottságának elnökeként, valamint a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztályának titkáráként és a Néprajzi Múzeum tudományos titkáráként tevékenykedett. Ugyanakkor azt a szakembert is tisztelhetjük benne, aki tudását szívesen megosztja, továbbadja a fiatalabb nemzedék tagjainak. Ezért tanít az Iparművészeti Egyetem Tanárképző Tanszékén (Népi textiliák és használatuk tárgya), a Ven-

déglátóipari Főiskola Idegenforgalmi Intézetében (Magyar néprajz – népi építészet tárgy), valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, utóbbi intézményben művészettörténész és néprajzos csoportoknak néprajzi muzeológiát.

Eddigi életútjára tekintve a Szentírás sorai idéződnek emlékezetembe: „Boldog az az ember, aki megtalálta a bölcsességet, és az az ember, aki értelmet kap.” (Péld. 3,13). Úgy vélem, Szacs vay Éva ezek közé a boldog emberek közé sorolható annak tudatában is, hogy a bánat nem került el őt. Születésnapján kívánunk neki további jó egészséget, sok örömet hozó munkát, ehhez elegendő erőt, változatlan kitartást, szép eredményeket és mindezek mellett változatlan boldogságot családjában, sok-sok eljövendő unokával! Hisz arról sem feledkezhetünk meg, hogy az ünnepelt többgyermekes édesanya is, amely semmivel össze nem hasonlítható örömk forrása. Isten éltesen még sokáig kedves Éva, Isten áldása kísérje életedet, amelyre elmondható: „Az igazak ösvénye olyan, mint a felragyogó világosság.” (Péld. 4,18).

S. LACKOVITS EMŐKE

Verebélyi Kincső köszöntése

Emlékeztcsokor Verebélyi Kincső születésnapjára

Ez év februárjában látott napvilágot a több, mint ötszáz oldal terjedelemben újjászületett, az ELTE BTK Folklor Tanszéke által kiadott, két évtizede „szendergő” kiadványsorozat, a *Folcloristica* legújabb, sorszám szerint kilencedik, *Ünneplő* címet viselő kötete. A hosszú szünet megtérésére az ünnepelt, a tanszék docense, Verebélyi Kincső hatvanadik születésnapja adott jó apropót. Bárh Dániel szerkesztésében a kollégák, egykori tanítványok összesen harmincöt írása jelent meg öt témakör alá rendezve: Szokásvilág, Hitvilág, Filmvilág, Európa–Nagyvilág, A művészet világa.

Amikor megkaptam a *Néprajzi Hírek* szerkesztője, Hála József felkérő levelét, hogy köszöntsem Verebélyi Kincsőt születésnapja alkalmából, először nem értettem, miért esett éppen rám a választás. Nem vagyok ugyanis folklorista, „csak” egykor társadalomtörténeti kutatásokkal foglalkozó néprajzos, ráadásul a pályáiv, amit egy negyed évszázad alatt magam mögött hagytam, szokásosnak éppen nem mondható. Az elmúlt közel másfél évtized alatt pedig a képzőművészettel kerültem szakmai és megélhetési kapcsolatba, s „tollamat” is művészeti íróként forgatom leginkább. Szóval, jobb az óvatosság alapon, felhívtam Hála Józsefet, hogy nincs-e valami tévedés a dologban. Kedvesen megnyugtatót, nincs semmi tévedés, azért gondoltam rám, mert az alma materből gyökerező, több évtizedes kapocs fűz össze az ünnepelttel. A válasz eloszlatta kételyemet, s az is világos lett számomra, hogy miről kell írnom, mi az, amivel csak én köszönhetem Kincsőt, de ugyanakkor az olvasó részéről is érdeklődésre tarthat számot.

A 20. század legelején, 1901–1902-ben a Baumgarten Sándor és Hercegh Zsigmond tervei szerint épített szecessziós stílusú, városképi jelentőségű épület, a zuglói egykori Erzsébet nőiskola nem sokkal a második világháború után két részre szakadt: az Ajtósi Dürer sor felőli bejáratral a Teleki Blanka Gimnáziumra és az akkori Május 1. út (korábban és jelenleg ismét Hermina utca) felőli bejáratral egy leány általános iskolára, ahol hatodikosok vagy hetedikesek voltunk, s 1957/58-at írtunk, amikor egy új lány jött az osztályunkba. Nemcsak a neve volt szokatlan és különleges – Verebélyi Kincső –, hanem ő maga is. Hátközépig érő két, gondosan befont vastag copfot, valamint szigorúan a korához és iskolához illő ruházatot viselt, nélkülözve

minden „nagylányos” allúrt. Mi, a többiek, már próbálgattuk a kislányburkot mind jobban lefeszíteni magunkról, Kincsőt azonban mindez nem érdekelte. Azt azért nagyon szerette, amikor szünetben arra kértük, csukja be a szemét, hogy újra és újra megcsodáljuk valószerűtlenül hosszú és göndör szempilláit, melyek alól, egyszer a féktelen nevetéstől, máskor a várt ösös helyett egy négyes dolgozat miatti sirástól hatalmas könnyek bugygyantak elő, palástolatlan jeleként a nagy amplitúdók között mozgó, szangvinikus természetének. Hogy az amplitúdók szintkülönbségét az idő mennyire módosította, arról már nemigen van személyes élményem.

Hamar összebarátkoztunk, nagy szellemi csatákat vívtunk, rengeteget vitatkoztunk, mindig csak „komoly” dolgokról, ami emlékezetem szerint inkább Kincsőnek volt fontos. Így, több évtized távlatából visszatekintve, mintha rajtam edzett volna. Jó alany voltam a vitára, mert sok mindenről teljesen más volt a véleményem, mint neki, ráadásul az otthoni környezetünk is eléggé eltért egymástól: nálunk a pénz szűkében, de olykor a hiányában hullámzó laza bohémság honolt, náluk konzolidált polgári miliő uralkodott, szigorú és következőes szülői elvárásokkal. Ez utóbbira csak egy példát említenék. Elmesélte egyszer az iskolában – ne feledjük, az ötvenes években járunk –, hogy hét végén múzeumban volt a szüleiével, és amikor hazaértek, neki is és az öccsének is egy fogalmazásban le kellett írniuk – mint rendszerint mindig –, hogy mit láttak és mi a véleményük a látottakról. Mi csodálkozva hallgattuk a történetet, ő pedig büszkén mesélte azt. Műveltségben, lexikális tudásban mindig az élen járt. Komoly és céltudatos volt, szeretett tanulni, becsvágy és tudásvágy jellemezte, mindenről volt véleménye, szeretett vitát provokálni, a végletekig érvelni, de a kudarcot rosszul viselte. Az egyik ilyen kudarcra volt, hogy nem vették fel a Teleki Blanka Gimnáziumba. Engem se, így lettünk ismét négy évre, 1959-től 1963-ig osztálytársak az Abonyi utcai egykori zsidó gimnázium helyén, a Radnóti Miklós Gimnáziumban.

A korszak érdekes oktatási öszvére volt „a Radnóti”. Minden évfolyamon volt egy orosz tagozatos osztály, ahova az itt élő orosz szülők, illetve az akkori rendszer leghűségesebb híveinek gyerekei jártak, s többnyire (vagy kizárólag?) orosz anyanyelvű tanáraik voltak. S velük párhuzamosan születtek a sima osztályok, amilyenbe mi is jártunk. Tanáraink között többen voltak életre szóló jelentőségűek (egykori apácák is) mind tudásukat, mind emberi tartásukat, bátorságukat, példakép voltukat illetően. Közülük egyről érdemes bővebben szólni, Sós Júliáról, irodalomtanárunkról és osztályfőnökünkéről, aki kitörőhöz nem nyomott hagyott mindkettőnkben, aki a képzőművészet, az irodalom, a zene mellett a néprajz területén is szerteágazó kapcsolatokkal és barátságokkal rendelkezett. Neki köszönhetem, és némi áttételen keresztül Kincső is, hogy a magyar paraszti kultúra szellemiségével, tárgyi világával sorsfordító kötelekbe kerültünk.

Sós Júlia baráti körének jelentős része a Baár-Madas Gimnázium diákjaiból (az ő idejében Áprily Lajos volt az igazgató), az Eötvös-kollégistákból és a Győrffy-kollégistákból került ki. Mély és szoros barátság fűzte például Kresz Mária, Kovács Ágnes, Kardos László néprajzkutatókhoz, Tálasi István professzorhoz, Járdányi Pál és Sárosi Bálint népzenekutatókhoz, Kovács Zsuzsához, a magyar paraszti művelődés szociográfusához, Kemény István és Márkus István szociológusokhoz, s hogy az irodalmárok közül is említsek néhány nevet: Nagy Lászlóhoz, Sánta Ferenchez, Zelk Zoltánhoz, Juhász Ferenchez. De Sós Júlia köréhez tartoztak az ötvenes-hatvanas évek közismert művészei, orvosai, mérnökei és közigazdászai közül is számosan.

Visszaszűkítve a kört a néprajz jeles képviselőire, idéznék két rövid levélrészletet. Az egyiket Kresz Mária írta huszonegy éves korában, 1940-ben, a mindössze tizenhét éves Sós Júliának egy néprajzi gyűjtésről: „... *Remek volt Sárpilisen..., de ugyanakkor nyomasztó és lehangoló, ha a falura gondolok. Egykés, gazdag, öntudatos falu, az egykés falvak összes bűneivel és még sok kevésbé hirhedt bűnnel – egy roppant szimpatikus, kedves, értelmes parasztság – de már több parasztságnál, talán parasztarisztokráciának lehetne mondani. Úgy befo-*

gadtak minket, mintha gyermekeik lennének... Ugyanakkor rendes vezetés és rendes módszer nélkül kinlódtunk, néha meg-megakadtunk a gyűjtésben, majd kétségbeestünk, de aztán kimásztunk valahogy a kátyúból – a további munkába...” Bár Sós Júlia irodalom és francia szakos gimnáziumi tanár lett, mert tanítani akart, a néprajz iránti érdeklődése és tájékozottsága többek között éppen a Kresz Máriával, Kovács Ágnessel, Járdányi Pállal végzett közös néprajzi gyűjtésekből ered.

A másik levélrészlet Kardos László sorait idézi 1963-ból: „*Drága Jucikám! Ezen az első szabad karácsonyomon, amikor sok minden jut az ember eszébe ... egy lényeges dolgot akarok felemlíteni, azt, hogy én az igazi barátságot valójában a Te példádön ismertem meg... s engedd megköszönöm ezúttal ilyen írásos formában azt a sok jót, amit értem, Katiért, Anyámért, családomért tettek az elmúlt nehéz esztendőök során, és engedd hinni, hogy kölcsönös baráti ragaszkodásunk most és a jövőben is sok emberi tartalmat visz még bele küszködésünkbe, maradék álmainkba, szokásosan furcsa életünkbe. Forró öleléssel, Kardos Laci*”.* Kardos Lászlót 1956-ban elítélték, hét évet töltött börtönben, 1963-ban szabadult. Ezekben a nehéz években, amikor minket is tanított Sós Júlia, hétvégeken vonatra ült, és rendszeresen látogatta szerte az országban bebörtönzött barátait, tartotta bennük a lelket és a reményt. Bátorsága, nyíltszívűsége, lebilincselő műveltsége, az embereket mágnesként maga köré vonzó szeretetteljes, különleges egyénisége ellenére (vagy éppenséggel emiatt), az ötvenes-hatvanas évek magyar értelmiségének egyik „kovász-emberét” politikailag nem tartották elég megbízhatónak ahhoz, hogy vezető tanár legyen „a Radnótiban”, amikor az iskola az ELTE gyakorló gimnáziumává lépett elő. Így adódott, hogy negyedikben, az osztályunkban gyakorló tanítást végző két ötödéves magyar szakos egyetemistát, Ruszinyák Mártát és Voigt Vilmost (aki nem névrokona a jól ismert néprajzprofesszornak, hanem fiatalkori önmaga), már egy új magyartanárral vezesse az osztály elé.

Kedves Kincső! Fogadd szeretettel születésnapod alkalmából ezt a hirtelenjében összeválogatott emlékezetecskrot, amelybe legszebb virágként Sós Júlia, jól tudom, számadra is oly fontos és meghatározó alakját kötöttem. Több, mint húszéves egyetemi oktatói tevékenységed, nyughatatlan nyitottságod mindenre, sokirányú érdeklődésed és kutatómunkád méltón őrzi és sokszorozza tovább a tőle kapott értékeket és szellemiséget.

Sánta Ferenc egy ide illő, szép mondatával zárom köszöntőmet. „Mondják: a legtöbb, amit elérhet az ember életében, hogy emlékezetet hagy maga után.” Isten éltesse!

TÖRÖK KATALIN

Emlékezés és köszönetnyilvánítás**

Kedves Mindannyian!

Bár voltak sejtéseim a mai nap előkészületeiről, sőt, az ilyenkor szokásos nehézségek, megtorpanások, megoldhatatlannak látszó akadályok még előttem is feltűntek – különösen olyankor, amikor gondterhelt kollégáim arcáról következtethettem arra, hogy valami készül... Természetesen, mint ilyenkor szokás, az előkészületek során néhányan elszólták magukat vagy olyan célzásokat tettek, amelyeket csak később értettem meg. Sőt, az is gyanús volt, ahogy a

* A levélidézetek Kéri Piroska *Sugárkoszorú – Sós Júlia és köre – Dokumentumok, emlékezések, levelek* (Abakusz Könyvek, H. n. 2003. 414 p.) című könyvéből származnak.

** Elhangzott 2005. február 25-én az ELTE BTK Tanácstermében a Verebéli Kincső tiszteletére megrendezett ünnepségen.

folyosón sündörgő hallgatók egyszer csak különösen kedvesen kezdtek mosolyogni rám sokat sejtetően...

...és most itt meg is született az ünnep, amelynek az előkészítésében és lebonyolításában olyan sokan részt vettek, most is részt vesznek. Kicsit furcsán is érzem most magam ebben a szerepkörben – mármint abban, hogy mindez nekem szól. Rendszerint a másik oldalon szoktam állni... Persze, amikor ilyen vagy olyan vizsgát letesz az ember és azt követően sor kerül egy baráti összejövetelre, az valamelyest hasonlít erre az ünnepségre, de az mégis egészen más, hiszen ott valamiért dolgozott az ember, és ha ez sikerült, igyekeznek megosztani az örömet másokkal. Az, ami velem nemrégén történt – mármint hogy elmúltam tizennyolc éves – előbb-utóbb sok mindenkivel megtörténik, és önmagában egyáltalán nem is olyan nagy öröm, hogy ezt még újra is verjük!

A tizennyolc évet emlegettem, mert szinte kimondani sem merem, hogy (néhány kisebb kitéréssel) gyakorlatilag valamilyen formában ezen ifjúkorom óta van közöm az ELTE-hez. Ha most ki mernék mondani, hány éve van ennek, ez is elég szép nagy szám lenne. Gimnáziumba én is az egyetem egyik gyakorló iskolájába, a Radnótiába jártam, és ezzel kezdődött ez a kapcsolat. Akkoriban még úgy próbáltak nekünk udvarolni a gyakorló tanításon megismert tanárjelölt egyetemista fiúk, hogy egyetemi órára csempészték be bennünket. Ilyen fondorlatos módon például egy német „stílgyak” órán Juhász János tanár urat, későbbi szakdolgozatom témafelelőjét, más órán például Manherz Károlyt (akkor még nem is Tanár urat) is megismertem. Voigt Tanár úr pedig azt szokta emlegetni, hogy a Bóka professzor által vezetett bölcsészkar irodalmi diákkörön figyelt fel arra, „ki is az a copfos csitri az asztal végén, aki oly szorgalmasan jegyzetel?” Ez a jegyzetelési láz azután némileg el is múlt.

Ezek után azt már meg sem merem említeni, hogy ebben az épületben, ahol most ünnepeünk, pedig akkor jártam először, amikor érettségi után dolgoztam, és munkahelyemről ideküldtek különböző feladatokra, például a kísérletekhez én hoztam át a „patkányistállóból” egy ketrecek egy-egy állatot.

Viszont már egy év múlva egyetemista lettem, német–francia szakon, előbb Debrecenben, majd Budapesten és a dékáni hivatalban Pálinkás István sokat bajlódott velem, mert mindig valami mást akartam tanulni, mint amit éppen kellett volna.

Egy régi iskolatársamat látogattam meg néha (még a Duna-parti épületben) a IV. emeleten, a Néprajzi Intézetben. Így ismertem meg az ő évfolyamát, akik ma szinte mindannyian itt is vannak. És megismertem azt a tanári kart, akik közül ma már csak ketten lehetnének itt. Dömötör Tekla professzorasszony, vagyis Tekla néni – ahogy a fáma mondja, sokáig azt hitte, hogy én egy kitalált név és személy vagyok, abból a célból, hogy Winklemé (Zsuzsa néni), az akkori tanszéki mindenes, a TUFÁKA-számlákat el tudja számolni valaki nevéen. Ezek szerint a „gazdasági szál” már akkoriban kezdett szövödni köztem és a Folklóre Tanszék között. Persze nemcsak számlákat írtam alá, például akkor készített szakfordításaimat ma is használják.

Kortársaim többségével együtt számunkra még nem is furcsa módon – én még szerettem egyetemre járni, és ezt az érzést nem is adtam fel azóta sem. Korábban megszereztem ugyan már egy egyetemi diplomát, ám Zsuzsa néni ötletére újra kezdtem az egyetem látogatását, immár a néprajz szakon. Itt is végeztem.

Néhány anekdotikus mozzanatra ebből az időből tudnék emlékezni. Például Barabás Tanár úr tanítási módszereire, későbbi aspiránsvezetőmre, Hoffmann Tamásra, az ócsai gyűjtésre, Katona Tanár úr szigorlati kérdésére, vagy arra a jelenetre, amikor az egyetemi doktori szigorlatom után Tekla néni megkérte Tálasi professzort, hogy énekelje el neki a „néprajzi csoportok elnevezése” körüli vitában felmerült slágert: „Minek nevezzetek? Minek nevezzetek? Kis cicám, nevezz kandúrodnak!”

Azután valahogy bekerültem a FOLKLORE TANSZÉK-re – csupa nagybetűvel... És ekkor kezdtem csak igazán tanulni. Tekla nénitől például a hivatalos iratok kezelését, Katona Tanár

úrtól pedig át kellett venni a minden évben megismétlődő statisztikai jelentést. Ezt ma is én csinálom. Ilyen kérdésekre kell válaszolnunk: a munkaidő hány százalékát töltjük olvasással, kutatással stb.

Korai hőstetteim közé tartozik Voigt Tanár úr szobájának a bebútorozása. Noha közben ideköltöztünk át, ma is ezek a dupla-tripla mélységű szekrények vannak a szobájában. A szemináriumi székeket Kovács Emesével zöld színűre festettük át. Ez a környezetátalakító tevékenységem ma is folytatódik.

Mi ugyan átköltöztünk új palotánkba, ám az én tanári szobám bútorai most is a régi helyről származnak. Néha el is gondolkodom azon, amikor Tekla néni egykori székében ülök és jön a hallgató, hogy írjam alá az indexét, milyen szerepcsere is az, amikor a diákból tanár lesz, meg új meg új diák jön – ám az íróasztal meg a szék stabilan a régi?

Az én régi egyetemi indexem persze még megvan, amelyben tőle és a többi régi tanáromtól ott vannak az aláírások. Rendszerint jó rubrikában. Én is sok indexet írtam alá azóta – remélem, rendszerint jó rubrikában: a jelenlét és az elvégzett munka igazolásaként.

Köszönöm, hogy az én indexembe most, azáltal, hogy ennyien eljöttek, itt vannak, vagy másként üdvözöltek – a mai napon egy igen jó osztályzat került!

VEREBÉLYI KINCŐ

*

Bódis István és felesége Naszvadon
(Fotó: Nagy Lajos, 1943)

Szabadságon a naszvadi katonafiú
(Fotó: Nagy Lajos, 1941)

IN MEMORIAM

K. Csilléry Klára emlékezete

2002. június 25-én, hetvennyolc éves korában elhunyt K. Csilléry Klára muzeológus, néprajztudós, a történettudomány (néprajz) doktora, egyetemi tanár. Temetése július 5-én volt Budapesten, a Farkasréti temetőben. Bíró Friderikának és Cseri Miklósnak a temetésen elmondott beszédét a *Téka*ban (2002. 2. sz. 37–40.) olvashatjuk, Balázs György a *Magyar Múzeumokban* (2002. 2. sz. 59–60.), H. Csukás Györgyi pedig az *Ethnicában* (2003. 1. sz. 35–38.) búcsúzott el tőle. Tudományos hagyatékát Sári Zsolt mutatta be (Csilléry Klára hagyatéka a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. *Téka* 2003. 2. sz. 51–52.), Lukács László egy kutatástörténeti dolgozatát az ő emlékének szentelte (Néprajzi gyűjtés Dunapentelén a városépítés időszakában. *Ethnica* 2003. 2. sz. 66–67.). A Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztálya és a Néprajzi Múzeum 2003. március 12-én a Néprajzi Múzeumban rendezett emlékkonferenciát tiszteletére, az azon elhangzott előadások közül öt a *Néprajzi Értesítő* LXXXV. (2003) kötetében jelent meg (Fejős Zoltán: Tisztelgés egy életmű előtt. 9–12., Hofer Tamás: Emléktörédek Csilléry Kláráról mint kutatóról. 13–16., H. Csukás Györgyi: A bútorkészítésben közreműködő iparosok 17–19. századi árszabásai. 17–29., Zentai Tünde: A faddi ház a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. 31–40., Nagy Varga Vera: Komáromi (révkomáromi) asztalosok a 17–19. században – Tények és feladatok a komáromi asztalosok kutatásában. 41–59.). Az alábbiakban Selmezy Kovács Attila, Szalados Béla és Flórián Mária írásaival emlékezünk K. Csilléry Klárára, tudományunk kiváló művelőjére.

A SZERK.

K. Csilléry Klára életrajza

K. Csilléry Klára etnográfus 1923. augusztus 30-án született Budapesten. 1942 és 1947 között a budapesti Képzőművészeti Főiskola rajztanári szakán tanult, közben (1943-ban) részt vett a Teleki Intézet Táj- és Népkutató Osztálya által szervezett erdélyi kutatótáborban. 1946-ban önálló kutatást végzett Baranyában a népi bútorkor témakörben főiskolai diplomamunkájához (*Szőkrönyök Sumonyból és Csedriből*, 1947). Elvégezte az Állami Nőipariskola kézimunkatanítónői tanfolyamát (1947), majd a budapesti tudományegyetem néprajz-művészettörténet szakán tanult, ahol 1950-ben szerzett muzeológus oklevelet.

1947-ben lett a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa, a Bútorgyűjtemény kezelője (1947–1970) és osztályvezető-helyettes volt (1961–1970). A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum megszervezésétől annak Muzeológiai Osztályát vezette (1970–1978). A Képzőművészeti Főiskola tanára (1979–1993), emeritusz professzora (1993-tól),

K. Csilléry Klára

valamint a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékének professzora (1993–2002) volt.

Szónyi István tanítványaként festőművésznak készült, de életét a néprajztudománynak szentelte. Képzettsége alapján a bútorművesség, a lakáskultúra és a népművészet történeti szempontú kutatása állt tudományos munkásságának középpontjában. A népi bútorművesség tanulmányozását összekapcsolta a faipar vizsgálatával, élő gyakorlatban sikerült megtalálnia Szuhahután a legrégebbi szerkesztésű bútordarab, az ácsolt láda készítését. A hagyományos bútorművesség területén a technológiával és készítőközpontokkal, valamint az árusítással kapcsolatban tárt fel új ismereteket. A lakáskultúrában a kulcsfontosságú bútordarabok és a lakásberendezés történeti alakulása foglalkoztatta (ácsolt láda, tálcasztal, talpas bölcső, csuklós támlájú pad). A jelenségek kialakulásának megértésére, a történeti folyamatok rekonstruálására törekedett, amint azt kandidátusi értekezése is reprezentálja (*A magyar népi lakáskultúra történeti kezdetei*. Bp., 1982). A népművészet történetének feltárása kezdettől foglalkoztatta. A tárgyi, történeti adatok, tények elsőbbségét hangoztatta a tetszetős következtetésekkel szemben. Munkásságát rendkívül nagy tárgyismeret és a történeti összefüggések éles szemű meglátása jellemezte.

Muzeológusi tevékenységével a Néprajzi Múzeum Bútorgyűjteményét több ezer tárggyal, azoknak mintaszzerű dokumentációjával gyarapította; nevéhez fűződik a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum első épületeinek berendezése is. Számos jelentős kiállítást rendezett, nagyszámú előadást tartott itthon és külföldön; páratlan méretű szaklektorálást végzett.

A történettudomány (néprajz) kandidátusa (1970), a néprajztudomány doktora (1993), a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának elnöke (1985–1994), az Osztrák Néprajzi Társaság tagja (1990), az *Ethnographia* szerkesztőbizottságának tagja (1981–1993) volt.

Munkásságát 1977-ben *Móra Ferenc-émlékéremmel*, 1984-ben *Győrffy István-émlékéremmel*, 2001-ben pedig *A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével* ismerték el.

2002. június 25-én hunyt el Budapesten.

Fő művei: *Magyar népművészet* (Fél Edittel és Hofer Tamással, Bp., 1958, 2. kiad. 1969, angol, német és francia nyelven is); A magyar bölcső eredeti formája (*Néprajzi Értesítő* XLVIII. 1966. 5–47.); *A magyar nép bútorai* (Bp., 1972, 2. kiad. 1975, angol, német és francia nyelven is); *Bútorművesség – lakáskultúra – népművészet* (doktori értekezés is) (*Néprajzi Értesítő* LXXV. 1973. 9–36.); *Egy németalföldi eredetű magyar népi bútor: a csuklós támlájú pad* (*Néprajzi Értesítő* LVII. 1975. 5–68.); *A magyar népművészet története* (Bp., 1978, 2. kiad. 1979); *A magyar lakáskultúra kialakulásának kezdetei* (Bp., 1982); A lakáskultúra társadalmi rétegek szerinti differenciálódása (*Ethnographia* XCVI. 1985. 197–211.); A hartai bútor (*Cumania* 10. 1987. 375–418.); *Bútorművesség* (*Magyar néprajz III. Anyagi kultúra 2. Kézművesség*. Szerk.: Domonkos Ottó. Bp., 1991. 482–523.).

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Emlékeim K. Csilléry Kláráról

A hajdani Magyar Optikai Művek (MOM) tervezőmérnökeként 1980-ban kiküldetésen voltam Moszkvában. Egy belvárosi könyvesboltban böngészve találtam rá *A magyar nép bútorai* című könyv magyar nyelvű példányára, amelyet K. Csilléry Klára írt és rajzolt (98 kopejkáért meg is kaptam).

Amikor 1995-ben – 15 évvel később – munkakapcsolatba kerültünk, ezt a példányt mutattam meg neki és akkor dedikálta számomra. Ekkor a Néprajzi Múzeum Bútorgyűjteményének

A kelengyeláda fiókjának részlete, feltalálási állapot
(Fotó: Szalados Béla)

*A megjelölt részlet infrakamerás
fényképe*
(Fotó: Szalados Béla)

*A kutatóablakban a felső réteg eltávolítása után
látható motívum*
(Fotó: Kutas Eszter)

infrakutatását végeztük, az átfestések roncsolásmentes vizsgálatát és dokumentálását Selmeczi Kovács Attila főigazgató-helyettes megbízásából. A mintegy másfél évig tartó törökbálinti munka során – amelyet Kutas Eszter restaurátorral végeztünk – Klári néni látott el tanácsokkal minket. A legizgalmasabb darabok tanulmányozásában ő maga is részt vett. Megállapításai, magyarázatai élményszámba mentek; tudása, kedélye magával ragadó volt. Nem felejttem el, hogy az első (véletlenül általa gyűjtött) kelengyeláda tanulmányozásakor megkérdezte tőlem: „Mondja, hogy kell ezt az izét [kamerát] használni?” Megmutattam, mire fél térdre ereszkedett és már mondta is a festett réteg zár alatti feliratát, amelyet mi akkor még motívumnak gondoltunk. Jóváhagyta a megállapításomat, miszerint a fiók jobb oldali madárkája igen szép formájúra sikerült: „Valóban szép ez a Béla-madár!” (Ettől kezdve Eszter is csak így nevezte.) Azt hiszem, akkor dőlt el, hogy a felső réteg (dokumentálás és infrafotózás után) eltávolításra kerül és látható lesz a kvalitásosabb második réteg (a *Néprajzi Értesítő* LXXVIII. évfolyamának címlapfotója).

A restaurálás aprólékos, precíz munkáját Kutas Eszter végezte nagy gondossággal és nem kevés türelemmel, ami szép eredménnyel zárult. Kiállításon mutatta be a Néprajzi Múzeum (*A restaurátorok munkáiból* címmel 1997-ben) a tárgyat és munkafolyamatot. A kiállítási tábló Nagyné Sebestyén Kriszta installálásában elkerült később Münchenbe is.

Klári néni tudta, milyen nagy jelentősége van a bútorkutatásban a roncsolásmentes infrakutatásnak, többször is emlegette a félig „letisztított” ládat (ahogyan ő nevezte: „félig nyúzott bakkecske”) mint kényyszerű kutatási eljárást, ha nincs megfelelő technikai segítség.

Kutatásaink tudományos jelentőségét alátámasztandó, 1996-ban az *5th International Conference on Non-destructive Testing – Microanalytical Methods and Environmental Evaluation for Study and Conservation of Work of Art* (Budapest) nyitóelőadásként hangzott el Klári néni és Kutas Eszter összefoglaló angol nyelvű előadása, mert a szervezők felismerték jelentőségét. A konferencia összes előadása a megnyitáskor vaskos kötetben a résztvevők rendelkezésére állt.¹ A *Néprajzi Értesítő* említett számában némileg bővített formában jelent meg a két szerző tanulmánya.²

Végezetül még egy emlékem: Törökbálinton az egyik vizsgálat után kértem Klári nénit, írja pár sort a könyvébe, mire ő megjegyezte: „Tudom, így többet adnak érte az antikváriumban.” Azt hiszem, ettől a könyvtől soha nem fogok megválni...

SZALADOS BÉLA

Jegyzetek

1. *5th International Conference on Non-destructive Testing – Microanalytical Methods and Environmental Evaluation for Study and Conservation of Work of Art*. September 24–28, 1996 Budapest, Hungary.

A MAGYAR NÉP
BÜTORAI

CORVINA KIADÓ

Szalados Bélának
szentelttel emlékem,
remélve, hogy segít
a rég. festmények
feltárási munkájában
(K. Cs. Cs.)

2. K. Csilléry Klára: A kézi infrakamerával végzett vizsgálatok jelentősége a tudományos kutatás számára. *Néprajzi Értesítő* LXXVIII. 1996. 205–211.; Kutas Eszter: A kézi infrakamera a restaurálás szolgálatában. *Néprajzi Értesítő* LXXVIII. 1996. 213–217.

K. Csilléry Klárára emlékeztünk

2003. március 12-én a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztálya és a Néprajzi Múzeum közös rendezvénye keretében emlékeztünk meg a körünkől már majdnem egy éve eltávozott K. Csilléry Kláráról.

K. Csilléry Klára élete legjelentősebb éveiben a Néprajzi Múzeum munkatársa, 1947-től 1970-ig a múzeum Bútorgyűjteményének kezelője volt. Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatója bevezető szavaival ezekre az évekre is utalva méltatta K. Csilléry Klára muzeológusi és tudósi munkásságát, jelezve, hogy a múzeum egy kiállítással is emlékezni fog egykori munkatársára.

Az emlékülés délelőtti előadásai olyan témákat vetettek fel, amelyek háttérben felfedezhető K. Csilléry Klára tudományos munkássága, illetve amelyek valamilyen módon K. Csilléry Klára munkásságának folytatására utalnak. Nagy Varga Vera mintegy testamentumként kapta feladatul tőle a komáromi ládák kutatását és feladatának eleget téve azóta is a komáromi asztalosokkal foglalkozik. A mesterek azonosítása révén sikerült megrajzolni a Komáromból kirajzó asztalosok tevékenységi körét, például a bajai műhelyekkel való kapcsolatukat.

1970-től 1978-ig K. Csilléry Klára a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Muzeológia Osztályának vezetője volt. Bár ez a tény megfosztotta őt életművétől, a Néprajzi Múzeum Bútorgyűjteményétől, új munkakörét is nagy lelkiismeretességgel látta el. Személyesen járta be a múzeumba kiválasztott, betelepítendő épületeket. Így jutott el Faddra is, ahol a múzeumba kiválasztott lakóház berendezési tárgyait maga választotta ki és vásárolta meg. Ennek az eseménynek állított emléket Zentai Tünde a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban hamarosan felépülő faddi házról és berendezéséről tartott előadásával.

K. Csilléry Klára csak nyugdíjba menetele (1979) után jutott katedrához. Elsőként a Képzőművészeti Főiskolán tanított, majd az ELTE, végül a Miskolci Egyetem előadója lett. Az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén tartott bútorművesség, lakáskultúra előadásainak szorgalmas hallgatója volt H. Csukás Györgyi, aki itt elhangzott, az asztalosok és más iparosok árszabásairól tartott előadásában arra hívta fel a figyelmet, hogy milyen változatos eredetű forrásokat használt fel K. Csilléry Klára, így az árszabások kronológiailag és földrajzilag nyomon követhető adatsorát rendkívül hasznosíthatónak tartotta.

A délutáni előadások személyesebb hangvételűek voltak. Hofer Tamás, az egykori egyetemi, majd munkatárs, sőt, szobatárs, K. Csilléry Klára tudományos egyéniségének jellemzői közül kiemelte azt a látásmódot, amely őt mint kezdő tudóst is jellemezte. Klári nemcsak a földrajzi egyezések, hanem az időbeli előfordulások segítségével is, egyetlen tárgyból, elsősorban az évszámok tárgyából kiindulva felrajzolta azok szélesebb kultúrtörténeti háttérét. Egy-egy feltevése igazolására a művelődéstörténet, régészet, művészettörténet, történelemtudomány ezernyi adatát sorakoztatta fel, amiben példátlan nyelvtudása is segítségére volt. Nem elégedett meg azzal, ahogy egy-egy ács, asztalos elbeszélte az egykor végzett munkafolyamatokat, hanem még értő mesterekkel bemutattatta, rekonstruáltatta azokat.

K. Csilléry Klára 1988-tól a restaurátor szakos hallgatók oktatásában is részt vett, és közreműködött a restaurátorok évente megrendezett konferenciáin. A néprajzos kollégák előtt talán nem is volt igazán ismert az a szoros kapcsolat, amely elsősorban a farestaurátorokhoz fűzte. Morgós András, a Nemzeti Múzeum Restaurátor Osztályának vezetője erre a tudományos

kapcsolatra emlékezett előadásában, felidézve azokat a K. Csilléry Klárától származó tanácsokat, amelyeket már mindvégig megfontolandónak tartanak. Klári alakját az egyes restaurátorkonferenciákon róla készült felvételekkel idézte fel.

K. Csilléry Klára 1993-tól a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékének tudományos főmunkatársa volt. Utolsó éveiben a Miskolcon elhangzott előadásait készítette elő CD-re. Ottani munkatársa, Gulyás Gyula filmrendező jóvoltából részletet láthatunk a róla készülő dokumentumfilmből: Klári egyik utolsó gyűjtőútját mutatta be a film Mátraalmáson, az egykori Szuhahután. Ez volt az a falu, ahol Klári még annak idején filmre vehette az ácsolt ládák készítését. Ottani gyűjtéseit, felfedezéseit csak részben sikerült feldolgoznia, örök problémája volt, hogy valami mindig közbejön, valami miatt mindig halasztania kell „Szuha megírását”. Ez a film búcsú volt a tereptől, búcsú a már hajdani adatközlőktől, számunkra búcsú K. Csilléry Klárától.

Az emlékülésre természetesen nem K. Csilléry Klárának, nekünk volt szükségünk, hogy még egyszer kifejezzük tiszteletünket a tudós, a muzeológus, a „restaurátor”, a tanár és a kolléga Klári iránt. Mint szervező köszönetet mondok Lackner Mónikának és Ráduly Emilnek, akik magukénak tekintették a rendezvényt kapcsolatos feladatokat. És köszönetet mondok K. Csilléry Klára családjának, hogy megtiszteltek minket jelenlétükkel, közöttük húgának és férjének, Király Péternek és a „kis Péternek”, aki Németországból az emlékülés miatt utazott haza, és Flórának, a nagyon szeretett unokának.

FLÓRIÁN MÁRIA

Kicsi Sándor halálára

Kicsi Sándor

2004. december 24-én Budapesten elhunyt Kicsi Sándor. 1919-ben született a Háromszék megyei Dálnokon. A sepsiszentgyörgyi református Székely Mikó Kollégium diákja lett, ott szerettette meg vele a néprajzot tanára, a folklórgyűjtő Konsza Samu. Konsza tanár úr jól bevált hagyományt követve, sok éven át diákjaival együtt gyűjtötte és gyűjtötte a székely folklórt. Ennek az anyagnak nagy része önálló kötetben jelent meg (*Háromszéki magyar népköltészet. Konsza Samu gyűjteménye*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely, é. n. [1957]). A mindössze ötszáz példányban kiadott, ezért ma ritkaságnak számító tartalmas kötetben Kicsi Sándor 32 dálnoki szöveggel szerepel. A szorgalmas diák a királyi Romániában előírt román nyelvű érettségi miatt azonban

Sepsiszentgyörgyön nem tudta befejezni gimnáziumi tanulmányait. Édesanyjával együtt Budapestre költözött, ahol sikeresen leérettségizett. Ez közvetlenül Észak-Erdély visszacsatolása előtt történt. Kicsi Sándor külön ösztöndíjjal hamarosan az Eötvös József Collegium hallgatója lett.

E sorok írója igen sokszor beszélgetett vele és tapasztalhatta, mennyire jártas volt a magyar néprajzi szakirodalomban, amit diákkorától folytonos érdeklődéssel és rendszeres olvasással sajátított el. A magyar néprajztudomány igen nagy hasznát vette ennek a rokonszenvnek és tudásnak. Amikor 1967-ben az újonnan alapított akadémiai Néprajzi Kutató Csoportban felvetődött egy magyar néprajzi lexikon korábbi székelyi tervének megvalósítása, Kicsi Sándor, az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségének vezetője azonnal fölkarolta az ügyet. Mindvégig különös figyelemmel kísérte a munkát, előzékenyen segített személyi és anyagi

kérdéseket megoldani. Amikor Ortutay Gyula halála után a kiadó lényegesen lerövidítve akarta befejezni a lexikont, elsősorban neki volt köszönhető, hogy nem így történt, sőt, a növekvő anyag végül öt kötetet megtölthetett. Az utolsó sorig elolvasta a kéziratot, megjegyzéseit a gépelt oldalak szélére írta. Ezek közt kérdések, pontosítások, adatokra és szakirodalomra történő figyelemfölvhívás, bírálat egyaránt akadt. A lexikon befejezésének ünneplésén azonban csak mint nyugdíjas vehetett részt.

A kiadó az 1970-es évek végén Kicsi Sándor ellenzése dacára gigantikus vállalkozásba fogott, negyvenkötetes *Nagy Magyar Enciklopédiát* akart készíttetni. Az elképzelésről nagyon hamar világosan kiderült, hogy kudarcra van ítélve. A veszteségekért pedig a szerkesztőség vezetőjét tették felelőssé és a vártnál előbb nyugdíjazták. Ekkor még csak a negyedik kötetnél járt a lexikon szerkesztése, ő azonban az ötödik anyagát is lelkiismeretesen végigolvasta és míg tehette, intézkedett a mű érdekében. Élete utolsó éveit súlyos betegsége miatt teljes visszavonultságban töltötte. Emlékét tisztelettel őrzi a magyar néprajz.

KÓSA LÁSZLÓ

Búcsú Varga Gyulától*

Az elmúlt években aggódva és olykor felcsillanó reménységgel fogadtuk a Debrecenből érkező híreket atyai jó barátunk, kedves és nagyra becsült pályatársunk, Varga Gyula egészségi állapotáról. Nagy örömmel értesültünk arról, hogy a 80. születésnapja alkalmából tiszteletre rendezett ünnepségen (2004. júniusában) jó hangulatban fogadta a köszöntéseket, kedvtelve forgatta a nyomdából frissen kikerült, *Granarium* című kötetet, melyet tanulmányainak java terméséből válogattak és adtak ki barátai, a Déri Múzeum munkatársai.

Bizakodtunk teljes felépülésében, s én személy szerint abban, hogyha nem is vehettem részt az ünnepségen, nem tudtam megölelni és kezét megszorítani, hamarosan lesz alkalom a vele való találkozásra. Be kell látnom, hogy ebben a várakozásomban tévedtem. Most már csak koporsója előtt állva hajthatom meg fejemet, mondhatom el a végső búcsú kapkodó szavait.

Itt kell elmondanom, milyen sokat jelentett nekünk mindnyájunknak az Ő példája, az Ő alkotó jelenléte, s milyen nagy veszteség érte távozásával az egész magyar néprajztudományt. Ki kell fejeznem egész szakunk nevében a személye, a munkássága, időtálló tudományos eredményei iránti tiszteletet és őszinte megbecsülést. Olyan életpályát és életművet ismerünk el, amelyet méltán állíthatunk példaként magunk és utódaink elé. Annak bizonyosságaként, hogy nehéz történelmi helyzetekben is lehet férfiasan, emberként helytállni, küzdelmes életszakaszokon átjutva is lehet gazdag és teljes életet megélni, értéket menteni, teremteni és örökségként magunk után hagyni.

Varga Gyula már pályakezdőként meg volt győződve arról, hogy a mi tudományszakunk történeti tudomány. Tálasi István szavaival szólva: „éppen ezért időtálló”. Tudta, hogy a terepen fogykoznak a néprajzi kutatómunka lehetőségei, de a levéltárak, a könyvtárak, a múzeumi raktárak és egyéb gyűjtemények éppen úgy nyitva állnak a néprajz, mint bármely más történeti szakág művelője előtt. Őt a kutatandó téma komplex feltárása, leírása, értelmezése izgatta, s nem azt mérlekedte, hogy munkája (és annak tárgya) melyik szakág – a néprajz, az agrártörténet, az ipartörténet vagy a helytörténet – illetékességébe tartozik inkább. Neki nem okozott nehézséget sem a néprajzi terepmunka, sem a levéltári és a könyvtári bűvárkodás, hiszen ismerte

* Elhangzott 2005. január 7-én a debreceni Köztemetőben, a 2004. december 29-én elhunyt Varga Gyula temetésén.

Varga Gyula

a szabályait, sőt, a fortélyait mindennek. Olyan professzorai voltak, mint Szabó István, Gunda Béla és Bárczi Géza. Nekik is köszönhető, hogy az 1960-as évek közepére az *agrártörténet* és a *történeti néprajz* kiváló mestere vált belőle.

Kutatói munkásságáról tartalmas méltatások jelentek meg a 70., majd a 80. születési évforduló alkalmával. Ezekből nemcsak a mennyiségi mutatókat ismerhetjük meg, hanem a publikációk értékéről, magas színvonaláról, eredetiségéről is informálódhatunk. Jól látható, amit eddig is tudtunk, de talán mégsem tudatosítottunk kellően, hogy Varga Gyula milyen sokoldalú, milyen sokmezejű tudós. Maradandó műveket publikált az anyagi kultúra, a hagyományos tárgyi világ csaknem minden területéről. Eredeti forrásfeltáráson alapuló, adatgazdag és a „témaszpecialistákkal” egyenrangú, s általuk legtöbbször értékelt tanulmányokat közölt a pástorélet, a paraszti állattartás formáiról, a parasztagazdaság munkaeszközeinek történeti alakulásáról a kapitalizmus korában, a szőlő- és borkultúra ismeretlen termőtájáról (az Érmellékről), a különböző kertkultúrákról és a kertészeti tradíciók eltérő rendszereiről (lásd bolgárkertészet). Feltárta a céhes iparok debreceni történetének talán legizgalmasabb korszakát, s néhány kevésbé kutatott mesterség, így a szíjgyártók és az asztalosok „mívceit”, életét is önálló monográfiában írta meg. Monografikus igényű munkákat tett az asztalra Hajdú-Bihar népi táplálkozásáról, s a népi építészet számára kedves objektumairól, így a bihari síkság magtáiról. Társszerzőként jegyezte a hajdú-bihari szőttésekről szóló monográfiát és oroszlánrészt vállalt a megye népművészetéről kiadott impozáns kötet megszületésében.

Legalább ilyen hosszan sorolhatnánk a rurális társadalom és a helyi közösségek szerveződését, intézményeit, jellegzetes rétegeit, csoportjait feltáró dolgozatait. Hiszen úttörő szerepe volt abban, hogy az autonóm paraszti testületek, a lokális gazdasági társulások kérdését végre behatóan vizsgáljuk. Igényes kötetek és kötetrésztetek sorozatával gazdagította a bihari, a békési, a hajdúsági városok, községek történetéről megjelent monográfiákat. Utalni kell a szolgalegényekről, az iparos rétegekről szóló, s joggal figyelmet keltő dolgozataira is.

Ha mindehhez figyelembe vesszük, hogy az 1950–60-as években a néptánc elismert kutatója és koreográfusa is volt, s a bihari, az ajaki, a hortobágyi táncokról tudós tanulmányokat közölt, akkor megállapíthatjuk, hogy már-már egyedülálló ez a sokoldalúság a hazai etnográfiaiban. Tegyük hozzá, hogy a felsorolt tárgykörök mindegyikében eredetit, a téma szakértőivel egyenrangú műveket alkotott, s nem csupán adatokat vagy forrásokat közölt. Publikációi minden tárgy körben megkerülhetetlenek. Elegendő a *Magyar néprajz* című kézikönyv eddigi hét kötetét felütni ahhoz, hogy lássuk, Varga Gyula műveire mindegyik épít és hivatkozik.

Ő, aki igazán tudta, hogy munkájának mi a rangja, a valódi értéke, egyike volt a legszerényebb tudós kutatóknak. Lényétől idegen volt a hiúság, a tolakodás, a magamutogatás. Kerülte a feltűnést, vonakodott minden vezető pozíciótól, de minden szakmai feladatát maximális erőbedobással oldotta meg. Olyan témákat is szellemi kihívásnak tekintett, amelyekről másoknak semmi sem jutott eszébe, melyekről másoknak kérdéseik sem voltak, nemhogy válaszaik. Ennek az invenciózus alkotó, teremtő munkának, mozgékony szellemiségnek köszönhetjük, hogy bármilyen témához nyúlt, abból nevezetes, emlékezetes kiállítás, előadás vagy publikáció született. Ötletgazdag, látványos múzeumi kiállításait, koncepciózus gyűjteményfejlesztő múzeológiai tevékenységét ismerték el a *Móra Ferenc-emlékéremmel* 1983-ban, majd – országosan az elsők között – a *Pulszky Ferenc-díjjal* 2004-ben. Ugyanebben az évben a *Széchenyi Ferenc-díjjal* is kitüntették. Hetvenéves volt már, amikor (1994-ben) tudományos teljesítménye, első sorban publikációs tevékenysége elismerésként megkapta a legrangosabb néprajzi kítüntetést, a *Györffy István-emlékérmét*.

Varga Gyulától búcsúzokva nem lehetünk pesszimisták. Hinnünk kell abban, hogy sokan élnek ebben az országban olyanok, akik nem felejtették el, hogy honnan jöttek. Akik úgy ragaszkodnak a szülőföldjükhöz, a felnevelő közösséghez, mint Gyula bátyánk Kismarjához, a bihari tájhoz és Debrecenhez. Akik gyönyörűségüket lelik Arany János és Ady Endre soraiban, s akik felfogják, mit üzentek nekik az ősök, a némelyek által mélyen lesajnált Veres Péter *Mit ér az ember, ha magyar? – Levelek egy parasztfüülel* című munkája által. Akik idősebb korukban is megőrzik ifjúkori tekintetüket és bíznak a jövőben. Akik akkor sem hallgatják el *népi kollégista* múltjukat, népben-nemzetben gondolkodó eszmevilágukat, amikor a *népzeteti* jelzőt megbélyegzőként aggatják ellenfeleikre egyes politikai csoportosulások. Sokan vagyunk, akikben mélyen él a népi és a nemzeti kultúra iránt érzett felelősség, s akik a kutatói, a múzeumi, a közművelődési vagy éppen a nevelői, tanári tevékenységüket e felelősség tudatában fejtik ki. (Zárójelben jegyzem meg, hasson bár elcsépelet közhelynek, hogy a népi és nemzeti kultúra, a helyi, a táji, a nemzeti hagyományok, sajtóságok ápolására most már az európai uniós tagsága is kötelezi ezt az országot!)

Most elbúcsúzunk Varga Gyulától a Magyar Néprajzi Társaság közel 1700 fős tábora nevében. Búcsút veszünk tőle a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagsága, Néprajzi Kutatóintézete és Néprajzi Bizottsága képviseletében. Búcsúszom magam is mély szomorúsággal. Gyula bátyám, Isten nyugosztaljon!

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

*

Felravatalozott gyermek
(Fotó: Nagy Lajos)

Temetés Naszvadon
(Fotó: Nagy Lajos, 1942)

MINDENFÉLE

Rövid hírek, tudósítások

HERMAN OTTÓ. A miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár 2003-ban Bokrosné Stramszky Piroska és Szabóné Lenkefi Ildikó összeállításában kiadta a *Herman Ottó – „Az utolsó magyar polihisztor” – Bibliográfia* című könyvet. A teljességre törekvő bibliográfia három részre tagozódik: Herman Ottó önálló kötetei és közleményei, a róla szóló irodalom, levelezése. A keresést tárgy-, cím- és szerzői mutató segíti. • Herman Ottó halálának kilencvenedik évfordulója alkalmából a Madártani Intézet ünnepséget tartott 2004. december 17-én a budapesti Múzeumkertben. A szobornál koszorút helyeztek el többek közt a Herman Ottó Kertészeti Szakközépiskola diákjai és tanárai, a Madártani Intézet nevében az igazgató, Magyar Gábor, valamint a Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársai. Az ünnepséget a Magyar Nemzeti Múzeumban emlékülés követte.

TÖMÖRKÉNY-DÍJAT KAPOTT SZÜCS JUDIT. *A szegedi Móra Ferenc Múzeum által alapított Tömörkény-díjat minden évben a megyei múzeumi szervezet szakalmazottja kapja a munkatársak szavazatai alapján. A 2003. évi szavazás eredményeként a díjat Szücs Judit néprajzkutató, a csongrádi Tari László Múzeum igazgatója kapta.*

IKVAINÉ SÁNDOR ILDIKÓ-SZ. TÓTH JUDIT: ÉVSZÁMOS TÁRGYAK PEST MEGYE NÉPMŰVÉSZETÉBEN. Pest megye népi kultúrájában a legkorábbi évszámok 18. századi számszámokról ismertek. Az úri-polgári divatból eredő feliratozás a parasztság körében csak később, a kötelező népiskolai oktatás bevezetése után, az írni-olvasni tudás terjedésével vált gyakorivá. Tanult kézművesmesterek, a polgári iskolákban készített himzés mintakendők, nyomtatványok, képaláírások egyaránt szerepet játszottak elterjedésében. A legszebb, datált használati eszközök a mezővárosokban a 19. század közepén születtek. A falvakban a század végére szaporodtak meg a feliratok ünnepi szerepű tárgyakon, különösen a szerelmi ajándékokon, jegyajándékokon vagy a reprezentációt szolgáló darabokon. A bútorokon, használati tárgyakon, női munkaeszközökön a név, névbetű és az évszám gyakori, a hosszabb vallásos szöveg a lakástextilekre, tréfás, verses felirat a pálinkás butellákra jellemző. A kiadvány tárgy-típusonként, időrendben mutatja be a több nemzetiségű Pest megye népművészetének legszebb évszámos darabjait. (Pest Megyei Múzeumi Igazgatóság, Szentendre, 2003)

GAZDA LÁSZLÓ (1934–2003). *2003-ban elhunyt Gazda László, a kiváló muzeológus, a debreceni Déri Múzeum és a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezet volt vezetője. A Magyar Múzeumokban (2004. 1. sz. 62–63. old.) Ujváry Zoltán, a Múzeumi Hírlevélben (2004. 1. sz. 20. old.) pedig V. Szathmári Ibolya búcsúzott el tőle.*

CSÁKY KÁROLY KÖNYVEI. A Felvidék Művelődéstörténeti Enciklopédiája 2., illetve 5. köteteként megjelent Csáky Károly *A Dunától a Szitnyáig – Településtörténeti barangoló* (ism.: Dankó Imre, *Ethnica* 2004. 3. sz. 126. old.), valamint *Hagyományörző és változó települések – Tanulmányok, dolgozatok a néprajz és a honismeret köréből* című könyve. (KT Könyv- és Lapkiadó, Révkomárom, 2003, 2004)

FINNUGOR DÍJ VÉRTES EDIT EMLÉKÉRE. Nemes László író 2003. június 26-án alapítványt hozott létre 2002-ben elhunyt unokanővére, Vértés Edit finnugor nyelvész emlékére. Az alapítvány célja finnugor (uráli) nyelvészeti, valamint néprajzi, történelmi, irodalmi területen figyelemre méltó tevékenységet folytató, negyven év alatti magyar anyanyelvű oktató, kutató munkájának az elismerése. Az alapítvány nyílt, ahhoz bármely magyar és külföldi természetes vagy jogi személy csatlakozhat, aki vagy amely az alapítvány céljával egyetért, és a célok megvalósításához anyagi eszközzel hozzá kíván járulni. Az alapítvány alapvagyonra az alapító által elhelyezett ötmillió forint.

KOVACSICS JÓZSEF HALÁLA. 2003. december 26-án elhunyt Kovacsics József, az Eötvös Loránd Tudományegyetem volt tanára, a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa, a Közalkalmazottak Szakszervezetének, a Magyar Urbanisztikai Társaságnak, a Jogi Informatikai Társaságnak, valamint Az Elpusztult és Pusztuló Falvakért Egyesületnek alapító tagja, a Nemzetközi Statisztikai Intézet, a Nemzetközi Népeségtudományi Unió, a Párizsi Statisztikai Társaság tagja. Temetése 2004. január 20-án volt a budapesti Farkasréti temetőben.

NÉPI ÉPÍTÉSZET. A Csemadok Nógrádi Területi Választmánya kiadásában Losoncon 2003-ban megjelent Böszörményi István Öseink házai, házaink ősei – Észak-Nógrád népi építészet forrásmunkák és helyszíni kutatás tükrében című könyve. A kötetet a Gömörországban (2004. 1. sz. 71. old.) Puntigán József ismertette. • Békés Város Önkormányzata, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum és az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága és Népi Építészeti Szakbizottsága A magyar népi építészet helyzete a határainkon túl címmel Békésen 2004. szeptember 24–25-én rendezte meg a XIV. Népi Építészeti Tanácskozást.

BALÁZS GÉZA KÖNYVEI A PÁLINKÁRÓL. Akárki megmondja: a magyar ember – borivó. De a magyaros italok rangsorában második helyen már a pálinka áll. Az italfogyasztás jellemző élethelyzetekhez kapcsolódik. A bor, és kis mértékben a sör a „mélység”, az elmélyülés, a múltba merengés, a hagyományi itala. Az égetett szesz a jelené, a felszíné, a mindennapiségé, míg a jövőé talán a tiszta víz vagy a nektár lehetne. A pálinka ráadásul 2002 nyara óta hivatalosan bejegyzett és elfogadott hungarikum. Egyre több törekvés kívánja segíteni a kulturált, igényes, mértékletes és egészséges étel- és italfogyasztást. Ezt a célt szolgálja Balázs Géza új, a témakörben immár második könyve. (*Pálinka a közös nyelvünk.* Állami Nyomda Rt., Bp., 2003) • A magyar ember úgy tartja: „A pálinka adja az erőt, valamint a pálinka folyékony nagykabát, és a fogakat is tisztítja.” És azt is mondja: „Az első pohár a barátságé, a második a vidámságé, a harmadik a gyalázaté.” Az utóbbi állítás máris figyelmeztet a szükséges mértékletességre: „Egy liter sem használ jobban, mint egy pohár.” A magyar nép elsősorban borivó, de a magyaros italok rangsorában második helyen áll a pálinka. Sokféle hagyományos, nemzeti pálinkánk van: a kecskeméti fűtyülő barack-, a szatmári szilva- vagy a halasi körtepálinka. Magyarországon vendégfogadás elképzelhetetlen egy stampedli pálinka nélkül. 2002-től a pálinka hivatalosan számon tartott hungarikum. A valamikor színes magyar pálinka- és likőrkultúra föléledőben van. Egyre több helyen találkozni a helyi, táji pálinkákkal, vagy a régi magyar ágyas pálinkával. Pálinkakóstolókat, pálinkafesztiválokat rendeznek, megalakult a pálinkalovagrend. A könyv bemutatja az égetett szeszes italok múltját, a magyar pálinkafőzés történetét, a fontosabb régi és mai márkákat, táji pálinkákat, a pálinkának a mindennapi életben és a jeles napokon betöltött szerepét, valamint néhány különleges pálinkareceptet. (*Pálinka, a hungaricum.* Állami Nyomda Rt., Bp., 2004)

KUCZY KÁROLY (1922–2003). 2003-ban meghalt Kuczy Károly magyar–történelem szakos tanár, helytörténész, a Kalocsa környéki néprvelv kutatója. A *Honismeretben* (2004. 3. sz. 124–126. old.) Fehér Zoltán közölte róla megemlékezést.

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK. 2003. november 6–7-én tudományos konferenciával ünnepelték meg az MTA Népzene kutató Csoportja fennállásának 50. évfordulóját (lásd erről Tari Lujza beszámolóját folyóiratunk 2004. 1–2. számának 19–23. oldalain). A tudományos ülés előadásai az alábbi kötetben láttak napvilágot. Richter Pál–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.): *Tanulmányok az MTA Népzene kutató Csoport megalakulásának 50. évfordulójára.* Zenetudományi Dolgozatok 2003. I–II. Az MTA Zenetudományi Intézete, Bp., 2003.

MAGYAR NÉPRAJZI KIÁLLÍTÁSOK KÜLFÖLDÖN. A ljubljanoi és a budapesti Néprajzi Múzeum szakmai kapcsolatainak jegyében valósult meg és volt látható 2003. november 20. és 2004. február 29. között a szlovén fővárosban A magyar népi ékszeres című kiállítás. Lásd Balogh Jánosné és Katona Edit erről szóló beszámolóját a *Magyar Múzeumok* 2004. 2. számában (45–47. old.). • A 19. századi Magyarország és a környező népek viseleteit ábrázoló gazdag gyűjteményéből mutatott be válogatást Párizsban 2004-ben a Magyar Nemzeti Múzeum és a Közép-európai Kulturális Intézet közös kiállítása a Pont-Neuf társaság meghívására. A Rivoli tőzsomszédságában lévő Pont-Neuf galériában rendezett tárlaton korabeli utazók közel félszáz romantikus ihletésű rajza, litográfiája és metszete adott képet az akkori Magyarország lakosságának öltözködéskulturájáról, a tájak és népek sokszínűségéről. (MTI)

VEREBÉLYI KINCSÓ (SZERK.): SZABAD-E BEMENNI BETLEHEMMEL? A karácsonyi ünnepkörhöz tartozó betlehemezés Európa-szerte elterjedt népszokás, amely gazdag néprajzi irodalommal rendelkezik, ám átfogó, a történeti és a formai kérdések szintézisét nyújtó munka máig sem született. Az amatőr színjátszasként, hagyományörző csoportok előadásában is továbbélő szokás több mint tíz éve találkozik és vetélkedők formájában is nyilvános: minden év decemberében Betlehemes Találkozóra kerül sor a Hagyományok Háza és a Magyar Művelődési Intézet szervezésében. Ez alkalomból, 2003-ban egy konferencia keretében számoltak be a kutatók a legfrissebb tudományos eredményekről. Ezt az anyagot tartalmazza a kötet. A tanulmányok a szokás változatait, történeti vonatkozásait, a csoportok felkészülésének folyamatát, a találkozik történetét mutatják be, a hagyományörzés gyakorlatának tapasztalatait összegzik. (Artes Populares 20., ELTE BTK Folklore Tanszék, Bp., 2004)

A TEMETŐK FOLKLÓRJÁHOZ. Részletek F. H. *Mobil a sirban – Kérésre a halál után is szolgáltatnak* (Népszabadság 2004. jan. 15. 20. old.) című cikkéből: „Megdöbbentő sírfelirat sokkalja a temetőlátogatókat egy budapesti sírkertben: a nemrégiben felállított fekete márványtáblába az elhunyt neve és születési/halálozási éve mellé még egy aranszínű mobiltelefon képét is odavésétték a gondos hozzátartozók. A felirat szerint még ennél többet is megtennének elhunyt szeretükkért: »Hívj és jövínk!« A jelenség azonban nem egyed. A sírkövet állító, szeretett fiát sajátos módon sirató édesanyán kívül sokan vannak, akik a mobiltelefonnak szinte természetfeletti szerepet tulajdonítanak. [...]” • „Sok falu vágyik valami megmagyarázhatatlan különlegességre, de nem történik semmi. Átányban azonban rejtélyes dolgok esnek meg. A történetben az egyetlen biztos pont az 1836-os vándorló kőkoporsó, mely addig látszólag ott sem volt, míg szóba nem került. [...]” Aki többet akar megtudni az átányi „vándorló kőkoporsóról”, olvassa el Kovács Boglárka *Hogyanis!* – Átányi átok, avagy egy legenda születése című írását, amely a Népszabadságban (2004. szept. 11. 6. old.) jelent meg. • A témához lásd még Mezey Tibor: *Budapesti temetői „folklor”* (Ethnica 2004. 1. sz. 32–33. old.).

ANDRÁSFALVY BERTALAN: HAGYOMÁNY ÉS JÖVENDŐ. E címmel és *Népismereti tanulmányok* alcímmel jelent meg Andrásfalvy Bertalan tizenkilenc dolgozata az alábbi fejezetekbe csoportosítva: A föld és népe, Az ember a népművészetben, Népi műveltség – nemzeti művelődés, A nép és történelme, Mi magyarok és Európa. (Antológiai Kiadó, Lakitelek, 2004)

GYIVICSÁN ANNA KITÜNTETÉSE. *Az oktatás, a kultúra, a közművelődés és a tudomány területén elért kiemelkedő teljesítményéért a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány elismerését vette át – mások mellett – Gyivicsán Anna a Budapesten 2004. január 17-én megtartott ünnepségen.*

ZALABAI ZSIGMOND BIBLIOGRÁFIÁJA. Folyóiratunk 2004. 3–4. számában (164–165. old.) Csáky Károly írásával emlékeztünk meg a 2003-ban elhunyt Zalabai Zsigmondról. A néprajzi műveket is publikáló irodalomtörténész, író és egyetemi tanár könyveinek és cikkeinek bibliográfiája a *Fórum Társadalomtudományi Szemlében* (2004. 1. sz. 101–125. old.) jelent meg Bereck Zsuzsanna összeállításában.

KITÜNTETÉSEK A MAGYAR KULTÚRA NAPJÁN. *A köz- és felsőoktatás területén kiemelkedő oktató-nevelő munkássága elismeréseként hetvenhét pedagógus vett át díjat a Magyar Kultúra Napja alkalmából Magyar Bálint oktatási minisztertől Budapesten 2004. január 19-én. Mások mellett Apáczai Csere János-díjat kapott Körmendi Géza, a tatai Eötvös József Gimnázium nyugalmazott igazgatója, néprajzkutató. • Hiller István, a nemzeti kulturális örökség minisztere a Magyar Kultúra Napján, 2004. január 22-én a budapesti Iparművészeti Múzeumban Hegedűs József tószegi fafaragónak és Kardos László debreceni előadó-népművésznek Csokonai Vitéz Mihály Alkotói Díjat adott át. A Csokonai Vitéz Mihály Közösségi Díjban a fővárosi Bartók Táncegyüttes és a pécsi Szélkiáltó Együttes részesült.*

FORGÁCS TAMÁS: MAGYAR SZÓLÁSOK ÉS KÖZMONDÁSOK SZÓTÁRA. A 2004-ben megjelent könyv, a magyar szótáriródalom régi adósságát törlesztve a mai magyar nyelv állandósult szókapcsolatait mutatja be. A közel 8000 szótári címszó között így számos szleng jellegű kifejezés is helyet kapott. Mindegyik szócikk megadja a kifejezések szótári formáját, esetleg azok variánsait, továbbá rámutat arra is, hogyan lehet azokat mondatba illeszteni. Ezután következik a szókapcsolatok pontos megadása vagy annak a szituációnak a leírása, amelyben elhangozhatnak.

MÚZEUMI SZAKFELÜGYELŐK. *Hiller István kulturális miniszter 2004-ben a 2007. december 31-ig tartó időszakra kinevezte az országos szakfelügyeleti testület tagjait. Az alábbiakban a néprajzi muzeológiát érintő új összetételű szakági csoportok vezetőinek (első helyen) és tagjainak neveit közöljük. Néprajzi és agrártörténeti muzeológia: Viga Gyula megyei igazgatóhelyettes (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság), Balázs György főigazgatóhelyettes (Néprajzi Múzeum), Bodó Sándor főigazgató (Budapesti Történeti Múzeum), S. Lackovits Emöke (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém), Séra Lászlóné Szacsavay Éva (Néprajzi Múzeum), Varga Lászlóné Szathmári Ibolya megyei igazgató (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága), Oroszi Sándor főosztályvezető (Magyar Mezőgazdasági Múzeum). Szabadtéri néprajzi muzeológia: Cseri Miklós főigazgató (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre), Páll István igazgató (Sóstói Múzeumszűz, Nyíregyháza), Tánczosné Bereczki Ibolya főigazgatóhelyettes (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre).*

FOTÓK, FOTÓSOK. Maradandó élményben volt részük azoknak, akik 2004. január 22. és május 30. között megtekintették a budapesti Néprajzi Múzeumban a Fogarasi Klára által rendezett *Szines néprajzi fotók – Autokróm fényképek a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből* címet viselő tárlatot. Az értékes anyag ugyanczen a címen, Fogarasi Klára munkájaként katalógusban is megjelent. • A Wagner Péter építész rajzait és fényképeit bemutató, *Feneketlen a múltnak kútja...* – *Szék 1970–2003 – Egy mezősegi falu változásai* című kiállítása 2004. január 27-től volt látható a budapesti Építészek Házában. • Az előző évi magas szakmai színvonalú tevékenységének elismeréseként 2004. március 14-én a képi megjelenítés kategóriában Korniss Péter fotóművészt a *Joseph Pulitzer Emlékdíjjal* tüntették ki. • A szegedi Móra Ferenc Múzeum 2004. március 18. és április 16. között *A tápaiak és a gyékény* címmel archív fotókkal és tárgyakkal mutatta be a tápei gyékényszövésvég hagyományait. • Kunkovác László *Köemberek – Nomád elődeink áldozósobrai az eurázsiai sztyeppén* című kiállítását 2004. április 20-tól a budapesti Bartók 32 Galériában tekinthették meg az érdeklődők. • Kása Béla 2004-ben erdélyi és moldvai zenésportréiból a budapesti Hagyományok Házában, széki fényképeiből pedig a Fonó Budai Zeneházban rendezett kiállítást. • Olasz Ferencnek, a kortárs magyar fotográfia, filmművészet, televíziózás jelentős képviselőjének a felvételeiből rendeztek kiállítást 2004-ben a Tihanyi Bencés Apátság galériájában, a veszprémi székesegyház altemplomában és a révfülöpi Tópart Galériában. A több mint három évtizedet átfogó összeállítás darabjai a magyar népelet, népművészet, tradicionális tárgyformálás, építészet s mindenekelőtt a szakrális művészet remekeit örökítik meg, emelik be a kortárs fotográfia képi világába. • A Tabula könyvek 6. köteteként a Néprajzi Múzeum 2004-ben, Fejős Zoltán szerkesztésében adta ki a *Fotó és néprajzi muzeológia – Tanulmányok* című kötetet.

VILKO NOVAK EMLÉKÉRE – KIEGÉSZÍTÉS. Folyóiratunk 2004. 3–4. számában (157–158. old.) Voigt Vilmos Vilko Novak emlékére címmel közölt megemlékezést a szlovén és a magyar néprajztudomány 2003-ban elhunyt klasszikusáról. Voigt professzor az említett cikkhez, annak megjelenése után az alábbi kiegészítést küldte. • 1990-ben Janez Bogataj professzor és mások szerkesztésében egy, a tanszék által szerkesztett ünnepi kötet jelent meg a 90. születésnapra: Kolesar s Filozovske – Zbornik v počastitev 90-letnice prof. Dr. Vilka Novaka címmel (Ljubljana, *Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta*). Ebben több, a szlovén néprajztudomány helyzetével foglalkozó, számottevő írás olvasható, és sok, Novak professzor működésére való életrajzi és személyes utalás, fényképek is találhatóak. Franc Kuzmič állította össze Novak bibliográfiáját (a 21–73. lapokon, az 1924-es tárgyévtől a 2000. tárgyévig). A bibliográfia elején diákkori művek, köztük versek és széppróza is olvashatók. Am 1931-től már valódi néprajzi cikkek következnek. Természetesen magyarul írott, magyar publikációkban megjelent, illetve magyar kiadványokat ismertető írásai is helyet kaptak. Ez után a róla szóló írások jegyzéke is megtalálható. Ebben is van magyar vonatkozás, nem is egy. Talán a legérdekesebb az a hirdetés, amely az 1956 márciusában Szombathelyen tartott előadásait mutatja be. A kötet végén a ljubljana-i egyetem 1947 és 1999 között megvédett néprajzi doktori értekezések jegyzéke található. Ezek sorában az első éppen Novak értekezése a Muravidék népi táplálkozásáról. 1975 óta magiszteri munkák is készültek, ezek jegyzékét is hozzák. Minthogy mindkét jegyzék közli a Novak nyugalomba vonulása után megvédett értekezések címeit és a témavezetők nevét is – voltaképpen a szlovén néprajz két nemzedékének tükrét adja. Napjainkig történő kiegészítése sem lenne túl munkaiagenyes feladat.

LUKÁCS LÁSZLÓ: KOSSUTH LAJOS A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN. A székesfehérvári Szent István Király Múzeum Közleményei A-sorozatának 39. számaként 2004-ben jelent meg Lukács László fenti címet viselő könyve. A gazdagon illusztrált kötet bevezetést követő fejezetei a következők: Visszatérő hős születik; Anekdoták Kossuthról és Kövyről; Kossuth a magyar népdalokban és az elbeszélő hagyományban; A Kossuth-kultusz megnyilvánulási formái, tiszteletének utóélete.

HAJDÚ PÉTER EMLÉKEZETE. 2004. január 29-én a Pécsi Egyetem Finnugor Tanszékén tudományos ülésen emlékeztek a 2003-ban elhunyt Hajdú Péter professzorra. Szeverényi Sándor erről szóló beszámolója a Finnugor Világban (2004. 1. sz. 44. old.) olvasható. Később ugyanott emléktábláját is felavatták, az avatóbeszédet Fancsaly Éva mondta (lásd Finnugor Világ 2004. 2. sz. 10–12. old.).

MAGYAR MÚZEUMOK A HATÁRAINKON TÚL. A Magyar Múzeumok 2004. 1. számának nagy részében a határainkon túli magyar múzeumokról adott tájékoztatást. A 125 éves sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményeit Kató Zoltán, Cserey Zoltán, Csáki Árpád, Sztáncsuj Sándor József, Szöcsné Gazda Enikő, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Balla Loránd, az erdélyi múzeumokban lévő néprajzi gyűjteményeket Pozsony Ferenc, a szlovákiai múzeumok magyar népi emlékeit Danter Izabella, a Szlovákiai Református Keresztény Egyház Tudományos Gyűjteményeit B. Kovács István, az ipolysági Honti Múzeumot Csáky Károly, a Kárpátaljai Honismereti Múzeumot Kobály József, a zabolai Csángó Múzeumot pedig Pozsony Ferenc mutatta be.

BALOGH ISTVÁN KITÜNTETÉSE 2004-BEN. A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége kiemelkedő tudományos életműve elismeréseként Eötvös József-koszorúval tüntette ki Balogh Istvánt, a történelemtudomány doktorát, a Debreceni Egyetem címzetes egyetemi tanárát, ny. levéltárigazgatót az alföldi parasztság és a debreceni civis polgárság társadalmi viszonyaival, gazdálkodásával, művelődésével és életformájának alakulásával foglalkozó kiemelkedő kutatási eredményeiért. A néprajztudomány művelői közül eddig csak Vargyas Lajos részesült ebben a kitüntetésben.

ECSEDY ILDIKÓ HALÁLA. Hatvanhat éves korában elhunyt Ecsedi Ildikó. A sinológus 2004. február 5-én érte a halálát. Az Eötvös József-koszorús nyelvész, a sinológia nemzetközileg is megbecsült művelője 1972-től az MTA Nyelvtudományi Intézet Orientalisztikai Osztályán volt tudományos kutató, majd tudományos tanácsadó. Közben tanított az ELTE Kínai Tanszékén. A belső-ázsiai nomádok egyik legismertebb kutatója volt. A magyar őstörténet nomád gyökereiről is értékes munkákat tett közzé. (MTI) • Temetése a budapesti Megyeri úti temetőben volt március 5-én.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ KITÜNTETÉSE. Az irodalmi díjat odaitélő kuratórium döntése alapján 2004. február 14-én, Bálint napján Vári Fábrián László, a kárpátaljai Mezőváriban élő költő kapta meg a Balassi Bálint-emlékkardot. A folklórgyűjtéseiről, népballada-gyűjteményéről (Vannak ringó bölcsők) is ismert poétával ebből az alkalomból a Magyar Nemzet közölte beszélgetést (Lócsei Gabriella: Költészet vagy amit akartok. 2004. február 14. 34. old.).

KRISTON VÍZI JÓZSEF KÖNYVEI. Kriston Vízi Józsefnek 2004-ben az alábbi két könyve jelent meg. *Játékosok, vígságtévők a Duna–Tisza közén* (Porta Könyvek, Kecskemét). A kötet bemutatója június 3-án volt a kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban. Ismertette: Bereznai Zsuzsanna (Forrás 2005. 1. sz. 102–105. old.). *Vendégségben Palócföldön – Folklo-*

risztikai írások a 20. század végéről (Herman Ottó Múzeum, Miskolc). A könyvet Budapesten, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Pinceklubjában 2004. november 29-én Bodó Sándor mutatta be.

RÓHEIM GÉZA-EMLÉKÜLÉS. Társaságunk Folklor Szakosztálya 2004. február 16-án emlékülést rendezett Róheim Géza halálának 50. évfordulója alkalmából a Néprajzi Múzeumban. A tudományos ülészakon Verebéli Kincső, Sárkány Mihály, Séra László, Voigt Vilmos, Hoppál Mihály, Hesz Ágnes, Pócs Éva, Szacsavay Éva és Gulyás Judit előadásai hangzottak el.

SZAMÁRTÁR. Püspökladányban nyílt meg az Első Magyarországi Szamártár elnevezésű, festményeket, grafikákat és szobrokat bemutató kiállítás. A tárlat megnyitásával egyidőben jelent meg *Az Úr lova* című, szép kiállítású antológia, amelyben magyar költőknek, íróknak és képzőművészeknek a számmárral kapcsolatos alkotásait gyűjtötték egybe. A kiállítás és a kötet a helyi Vonzáskör Egyesület munkája. A Szamártár kollekcijóját *Az Úr lova* címmel 2004-ben a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban is bemutatták.

HELYREIGAZÍTÁS. Folyóiratunk 2004. 1–2. számában (85–87. old.) két cikket közöltünk Vezetőváltás az MTA Néprajzi Kutatóintézetében főcím alatt. A cikkeket bevezető szerkesztői jegyzetben helytelenül állítottuk, hogy Paládi-Kovács Attila 2003-ban nyugalomba vonult. Az igazság az, hogy csak az igazgatói teendőik ellátását adta át Hoppál Mihálynak. Ugyanott hibásan (Mártaként) jelent meg Flórián Mária neve. Az érintettektől és az olvasóktól ezúton is elnézést kérünk! A szerk.

ANTONI JUDIT: POLINÉZIA GYÖNGYSZEMEL. Antoni Judit, aki éveket töltött Francia-Polinéziában, közel 300 fotón mutatja be a Marquesas-szigeteket: nemcsak a hihetetlenülék lagúnákat, a mesés szep tájakat és embereket, hanem az öslakosok erőfeszítéseit is, hogy felelevenítsék, ápolják és megőrizzék őseik mítoszait és kultúráját. (Kossuth Kiadó, Bp., 2004)

VIKÁR BÉLA ÉLETMŰVE ELŐTT TISZTELEGTEK. A Kalevala és a finn kultúra napján Vikár Bélára, a finn népi eposz fordítójára emlékeztek 2004. február 28-án Pécsen. Tóth Károly, a pécsi Magyar–Finn Társaság elnökségének tagja elmondta: Vikár Béla elsőként fordította le teljes terjedelmében a Kalevalát, s a folklorkutató, nyelvész és műfordító egész életművét a magyar és a rokon finn nép kultúrájának szolgálata hatotta át. A tudós 1871 és 1877 között a pécsi Főreáliskolába járt (ma a Pécsi Tudományegyetem Zeneművészeti Intézete működik itt). Az országban elsőként alakult meg a pécsi magyar–finn baráti egyesület, amely évtizedek óta esztendőről esztendőre megemlékezik a finn kultúra napjáról, amely egyben a finn népi eposz, a Kalevala ünnepe is. Hagyományosan megkoszorúzták Vikár Béla emléktábláját a volt Főreáliskola falán. (MTI)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGRÓL SZLOVÉN FOLYÓIRATBAN. A Szlovén Néprajzi Társaság bulletinje, a *Glasnik S. E. D.* 2004. 2. számában (55–58. old.) a Magyar Néprajzi Társaságot (rövid történetét, szervezetét, programjait, nemzetközi kapcsolatait, fontosabb publikációit, részletesen a nemzeti néprajzi sorozatokat, kiemelten a hazai szlovének néprajzról szóló kiadványokat) bemutató cikket (Madžarsko etnografsko društvo) közölte Kósa László és Paládi-Kovács Attila tollából.

FILM SCHMIDT ÉVA HAGYATÉKÁRÓL. Füredi Zoltán A hagyatéék címmel. Csepregi Márta, Rutkay-Miklári Eszter és Sániha István közreműködésével Schmidt Éva hagyatéékáról forgatott dokumentumfilmet, amelyet 2004. február 5-én a budapesti Mücsarnokban mutattak be.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA AZ ETHNOS TISZTELETI TAGJA. A Finn Néprajzi Társaság, az Ethnos 2004-ben Paládi-Kovács Attilát tiszteleti tagjává fogadta.

„... **CSAK NÉZTEM ÉS GYÖNYÖRKÖDTEM.**” E címmel és a Népművészet a gödöllői művésztelepen alcímmel megrendezett kiállítás volt megtekinthető a Gödöllői Városi Múzeumban 2004. március 6. és augusztus 29. között (lásd Nagy Veronika írását a Magyar Múzeumok 2004. 2. számának 51–53. oldalain, illetve Őriné Nagy Cecília cikkét a Múzeumi Hírlevél 2004. 4. számának 118–119. oldalain). A kiállításhoz A népművészet a 19. és 20. század fordulójának művészetében és a gödöllői művésztelepen címmel június 10–11-én konferencia is kapcsolódott (vö. Múzeumi Hírlevél 2004. 5. sz. 160. old.).

BÁRTH JÁNOS: ÚZ-VÖLGYI MAGYAROK. E címmel és Településnéprajzi és népesedéstörténeti tanulmány alcímmel látott napvilágot Báর্থ János erdélyi hegyitánya-kutatásainak legújabb, felfedezésszámba menő eredménye (Báর্থ Társadalomtudományi Bt., Kecskemét, 2004). A könyvet az *Ethnic*ban (2004. 3. sz. 121–122. old.) Bánkiné Molnár Erzsébet ismertette és a budapesti Magyarok Házában 2005. március 9-én Hála József mutatta be.

UJVÁRY ZOLTÁN LÉVÁRT DÍSZPOLGÁRA. A történelmi Gömör vármegye kutatása és a közös értékek megőrzése terén végzett pótolhatatlan munkája elismeréseként a felvidéki Lévárt község 2004. március 15-én, a falu katolikus templomában megrendezett ünnepségen díszpolgárává avatta Ujváry Zoltánt, a Debreceni Egyetem professor emeritusát.

SZÉCHENYI-DÍJAT KAPOTT DOBSZAY LÁSZLÓ. Mádl Ferenc köztársasági elnök magas kittüntetésekkel adott át 2004. március 15-én az Országház Kupolatermében. Széchenyi-díjat kapott – mások mellett – Dobszay László, a zenetudomány kandidátusa, Erkel Ferenc-díjas zenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyetemi tanára, az MTA Zenetudományi Intézete osztályvezetője „a magyar és a nemzetközi zenetudomány és zenei praxis mindennapi alkalmazásában végzett eredeti és kimagasló munkásságáért, zeneelméleti, pedagógiai iskolateremtő tevékenységéért”.

SÁNTHA ATTILA: SZÉKELY SZÓTÁR. Több mint másfél évszázad telt el Kriza János tájszótárának megjelenése óta, és azóta sem született egy újabb összefoglaló munka, mely a székelység egyik legnagyobb kincsét, a nyelvet térképezné fel. A költőként is jól ismert szerző, Sántha Attila ezt a mulasztást próbálta pótolni a Székely szótár szerkesztésével. Munkája egyaránt alapos filológiai és irodalmi teljesítmény: úgy rögzíti a székelység mai, az egyediségét érdekes módon megtartó nyelvállapotát, hogy találó irodalmi (és nemcsak) példamondatokat keres a szavakhoz, melyek fényében azok felragyognak. (Havas Kiadó, Kézdivásárhely, 2004) • Sántha Attila 1968-ban született Kézdivásárhelyen. Tanulmányait a kolozsvári tudományegyetem bölcsészkarán végezte, ahol 1996-ban magiszteri diplomát szerzett szocio-etnolingvisztikából. Verskötetei: Münchenhausen báró csodálatos versei (1995), Az ír úr (1999), Kemál és Amál (2004). Az Erdélyi Magyar Írók Ligájának (E-MIL) elnöke. A Székely szótár megjelenése alkalmából a Magyar Nemzet (2004. júl. 31. 23. old.) A kakas tolla címen közölte Lukács Csaba vele készített interjút.

MEGÚJULT TÁRSASÁGUNK HONLAPJA. Egy kiterjedt tagsággal rendelkező, 21. századi tudományos társaság nem nélkülözhet egy küllemében és alkalmazhatóságában a modern kor követelményeihez igazodó honlapot. E felismerés vezérelte Társaságunk azon tagjait, tisztségviselőit, akik a honlap megújulását szorgalmazták. Több mint féléves előmunkálat eredményeként elkészült a Magyar Néprajzi Társaság új típusú honlapja. 2004. június elsején már az új

arculattal találkozhattak azok az érdeklődők, akik a világhálón „ráklickeltek” a jól ismert címre (www.neprajz.hu/mnt). A honlap címe tehát nem változott, továbbra is a Néprajzi Múzeum szerve-re biztosítja a tárhelyet. Miben más az új honlap, mint az előző? A grafikai megújulás és a fo-lyamatos frissítések mellett új funkciókat is ellát az aktuális változat. A legfontosabb a *hirlevél* funkció. Az a tagtársunk, aki a bemutatkozó oldalon közölt módon feliratkozik az ingyenes hír-levélre, a Társaság programjairól naprakész információt kap. Azt követően az általa megadott e-mail címre érkeznek a meghívók. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy megszűnik a hagyó-mányos, postai úton történő kézbesítés. Viszont, aki megrendeli a hírlevelet, ha nem is tartó-zodik postai címén, biztosan időben értesül az eseményekről. Az új honlap további előnye, hogy róla *letölthetőek* alapvető dokumentumok (tagfelvételi kérelem űrlapja, kiadvány-megrendelő űrlap), így egyszerűsödik, időtakarékosabbá válik az ügyintézés. A honlap *kiadványok* menü-pontja alatt, a *megrendelhető kiadványok* alponban látható a Társaság azon kiadványainak (kötetek, folyóiratok) árjegyzéke, melyből könnyen kiválasztható a megrendelni kívánt tétel. Az új honlap nyolc menüpontot foglal magában. A *Kezdőlap* röviden köszönti a látogatót és megis-merterti néhány szolgáltatással. A hírlevélről tudósító sorokban az *itt* szócikára kattelve útmu-tatást kap az érdeklődő a hírlevél megrendeléséről. A *Társasági hírek* alatt vegyes jellegű közér-dekű információk, például meghívók, ösztöndíjak szerepelnek. A *Bemutakozás* menüpontban Kósa Lászlónak a Társaság történetéről írt magyar és angol nyelvű összefoglalója olvasható. A *Tagok* alatt a 2003-ban megválasztott új tisztikar és választmány névsora szerepel. A *Szakosztá-lyok* menüpontban a Társaság szakosztályainak és vezetésének (elnökeinek és titkárainak) névsorával ismerkedhet meg az érdeklődő. Az utóbbi két menüpontban szereplő aláhúzott névre kattintva megjelenik a személy e-mail címe, melyen keresztül egyszerűbbé válik a kapcsolat-tartás. A *Programok* a Társaság elkövetkező és a közelmúltban megrendezésre került program-jainak rövid bemutatását tartalmazza. A *Kiadványok* mutatja be a Társaság két állandó folyói-ratát, az *Ethnographiát* és a *Néprajzi Híreket* és azok szerkesztői apparátusát. E pontban lehet információt szerezni a megrendelhető kiadványokról is. A *Kapcsolat* menüpont tartalmazza a Társasággal szoros kapcsolatban álló szaktudományos intézmények neveit, melyeken keresztül honlapjuk közvetlenül is elérhető. Elismerés illeti Rab Árpád webmestert, aki szakszerűségével nagymértékben hozzájárult a honlap arculatának tervezéséhez és kivitelezéséhez. (Bali János)

BERECZ ANDRÁS KÖNYVE ÉS KITÜNTETÉSE. *Az Akadémiai Kiadó 2004-ben adta ki Berecz András Bú hozza, kedv hordozza című könyvét, amelyet a szerző népdalgyűjtései során feljegyzett eredeti instrukciók közlései tesznek érdekessé. • A népszerű énekest és mesemondót a Magyar Köztársaság elnöke március 15-e alkalmából 2004-ben a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszttel tüntette ki.*

A PULSZKY TÁRSASÁG KITÜNTETETTJEI. A magyar muzeológusokat tömörítő Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület 2004. március 19-én megtartott éves közgyű-lésén átadták a szakma által odaítélt elismeréseket. A Pulszky Ferencről elnevezett kitüntetést idén hatan vehették át: Éri István, a Tájak – Korok – Múzeumok mozgalom megszervezője, Szentléleky Tihámér régész, számos római kori emlék feltárója, Domonkos Ottó, Sopron múze-umi hálózatának megteremtője, Király Árpád, a Magyar Elektrotechnikai Múzeum alapító igaz-gatója, Minárovics János, aki tűzoltótisztból lett a Tűzoltó Múzeum ma is aktív szakmai vezető-je, valamint Varga Gyula debreceni néprajzkutató. A fiatal szakemberek elismerésére alapított *Pulszky Károly-díjat* Romsics Imre és Víg Károly kapta meg. • A kitüntetettek munkásságának méltatásai a *Magyar Múzeumokban* (2004. 2. sz. 62–63. old.) olvashatók.

KÜLLÖS IMOLA HABILITÁCIÓS ELŐADÁSA. Az ELTE Bölcsészettudományi Kara Tanácstermében Küllös Imola 2004. március 29-én tartotta meg *Lator-költészet és betyárfolk-lór című habilitációs előadását.*

ELHUNYT REISENBÜCHLER SÁNDOR. Életének 69. évében, 2004. április 2-án váratlanul elhunyt Reisenbüchler Sándor *Kossuth-díjas* rajzfilmrendező. Reisenbüchler 1964-ben szerzett diplomát a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, majd a Pannónia Filmstúdió tagja lett. Munkásságát Magyarországon *Kossuth-díjjal*, *Balázs Béla-díjjal* és 2002-ben a kecskeméti fesztivál *Életműdíjával* jutalmazták. 1983-ban érdemes, hét évvel később kiváló művész lett. Többek között *A Nap és a Hold elrablása*, a *Barbárok ideje*, a *Békéltető expedíció a Marsra*, az *Isten veled, kis sziget*, valamint az *Ecotopia* című alkotásokkal vált világhírűvé. (MTI) • Az MTI tudósításához hozzátesszük, hogy a fiatal korában népi motívumok sajátos felhasználásával megalkotott *A Nap és a Hold elrablása* című művével aratta első nagy sikerét. Temetése április 12-én volt a budapesti Farkasréti temetőben.

GYÖRFFY ISTVÁN CIFRASZÜRE. *E címmel közölt cikket Selmeczi Kovács Attila a Rálátás 2004. 2. számában (1–2. old.), amelyben Györffy A cifraszűr (Bp., 1930) című művéről többek között a következőket írta: „Bizonyosak lehetünk benne, hogy Györffy István nagy nehézségek árán 1930-ban megjelentetett könyve nemzeti kultúránk maradandó értéke. A manapság könnyvitkaságnak számító munka újrakiadása – a jelenkor magas nyomdatechnikai színvonalán – nemcsak a néprajzi szakterület, hanem egész hazai művelődéspolitikánk elodázhatatlan kötelessége.” E „kötelességet” a Nap Kiadó teljesítette, ugyanis 2004-ben megjelentette a klasszikus néprajzi művet.*

EMERTON-DÍJASOK. A Magyar Rádió 1986 óta adja ki a magyar könnyűzenei életben nagy elismerésnek számító *eMeRTON-díjat*. 2004-ben tizenegy kategóriában hirdettek győztest, az év folkénekese Herczku Ágnes, az év felfedezettje pedig a Folkestra Együttes lett.

A 8. FINN–MAGYAR NÉPRAJZI SZIMPÓZIUM ELŐADÁSAI KÖTETBEN. *A 2003. augusztus 25–31. között megrendezett 8. Finn–Magyar Szimpózium (lásd Szarvas Zsuzsa beszámolóját folyóiratunk 2004. 1–2. számának 11–12. oldalain) előadásai Cseri Miklós, Fejős Zoltán és Szarvas Zsuzsa szerkesztésében, a Magyar Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiadásában a Touristic Construction and Consumption of Culture(s) című kötetben jelentek meg. (Bp.–Szentendre, 2004)*

MEGHALT SZOMJAS-SCHIFFERT GYÖRGY. 2004. április 14-én, életének 94. évében meghalt Szomjas-Schiffert György etnomuzikológus, az MTA doktora, a Magyar Kodály Társaság és a Nemzetközi Kodály Társaság, az International Council for Traditional Music tagja, a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjének kitüntetettje. A budapesti Szent István-bazilikában május 6-án helyezték örök nyugalomra. • A *Finnugor Világban* (2004. 2. sz. 6–8. old.) Tamás Ildikó emlékezett meg róla.

JÓTÉKONYSÁGI MŰSOR *Petrás Mária, Herczku Ágnes, Kallós Zoltán és a választói gyerekek csoportja, a Muzsikás együttes, Pál István „Szalonna” zenekara, valamint az Állami Népi Együttes táncosai adtak jótékonyági műsort 2004. április 17-én délután öt órakor a Budai Vigadóban. A hangverseny bevételeit a szervezők a Kallós Zoltán Alapítvány javára ajánlották fel. Az alapítvány a pénzt a Válaszúton működő magyar gyerekek kollégiumának fejlesztésére fordítja.*

FELSŐ-MAGYARORSZÁGI ORVOSI HELYIRATOK. E címmel és *Történeti-néprajzi források a 18–19. századból* alcímmel jelent meg könyv Budapesten 2004-ben A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 9. köteteként. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel ellátta: Deáky Zita. A könyvről az *Acta Ethnologica Danubiana*ban (5–6. 2004. 234–235. old.) Liszka József tollából jelent meg recenzió.

FARAGÓ JÓZSEF KITÜNTETÉSE. 2004-ben az MTA első ízben ítélte oda a határainkon túl élő magyar tudósoknak szánt, Arany János-díj a Tudományos Kutatásért nevű kitüntetését, amelyet – mások mellett – Faragó József erdélyi folklorista kapott meg az MTA közgyűlésének első napján, május 3-án.

ELHUNYT BORI IMRE. Hetvenöt éves korában, 2004. április 22-én elhunyt Bori Imre *Széchenyi-díjas* vajdasági író, kritikus, irodalomtörténész, akadémikus, a délvidéki magyar kulturális közélet egyik vezéralakja. Bori Imre 1929. december 28-án született Bácsföldváron. 1950-ben Újvidéken kezdte írói pályáját, az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszékének tanára volt. 1984-től a *Híd* című irodalmi folyóirat főszerkesztője, 1986-tól a Hungarológiai Intézet igazgatója volt. Bori Imre kutatási területe a 20. századi magyar és a jugoszláviai magyar irodalom volt. Összefoglaló igényű művei mellett számos néprajzi és művészettörténeti tanulmány, illetve kismonográfia szerzője. Írt könyvet többek között Radnóti Miklósról, Nagy Lászlóról, Kassák Lajosról és Krúdy Gyuláról. Utolsó éveiben a magyar irodalom modern irányzatainak történeti bemutatásán dolgozott. 1999-ben a Vajdasági Írószövetség *Élelműdíjjal* jutalmazta az irodalomtörténészt, aki tavaly március 15-én a magyar irodalmi modernség és a vajdasági irodalmi hagyomány kutatásában elért eredményeiért *Széchenyi-díjat* kapott. (MTI)

CSISZÁR ATTILA: HÖVEJ. E címmel és Fejezetek a falu történetéből és néprajzából *alcímmel* jelent meg Csiszár Attila könyve. (*Hövej Község Önkormányzata, Hövej, 2004*)

AZ ÉV MÚZEUMA 2003. 2004. május 1-jén, a Múzeumok Majálisa megnyitója után nyolcadik alkalommal került sor *Az év múzeuma* pályázat eredményhirdetésére és a díjkiosztásra. Az alábbi intézmények részesültek elismerésben. *Az év múzeuma* cím és az első kategória győztesét illető másfél millió forintos fődíj: Göcseji Múzeum (Zalaegerszeg), a kitüntető cím és a második kategóriában adományozott egymillió forintos fődíj: a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma (Sárospatak), a kitüntető cím és a harmadik kategória félmillió forintos fődíja: Néprajzi Gyűjtemények és Kisgaléria (Gömöröszölös), a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület különdíja: Tatabányai Múzeum, az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága különdíja: Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény (Budapest), az NKÖM Múzeumi Főosztálya különdíja: Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba), a Magyar Nemzeti Múzeum különdíja: Városi Múzeum (Paks), a bíráló bizottság elismerő oklevele: Kékfestő Múzeum (Pápa), Petőfi Irodalmi Múzeum (Budapest), a Szerencsi Cukorgyár Rt. Üzemtörténeti Kiállítása és Nemzetközi Cukorminta Gyűjteménye, Kalcit Kristály Múzeum (Fertőrákos). Részletesebben lásd: *Magyar Múzeumok* 2004. 2. sz. 30–34. old., *Múzeumi Hirlevél* 2004. 5. sz. 166–167. old.

KOVÁCSMÚZEUM DUNAÚJVÁROSBAN. Évszázadosnál is régebbi bőrfűjtató, sinhúzó kemence, különféle üllőszerszámok, az 1800-as évekből származó udvari fűrőgép és a kovácmesterség számos más relikviája látható a 2004. május 7-én megnyitott dunaujvárosi kovácmúzeumban. A magánmúzeumot az egykori kovácműhelyben nyitotta meg a kiállítás tulajdonosa, Kelemen Gyula, akinek többszörösen is köze van a mesterséghez. A kovácmúzeum egyelőre a hét egyetlen napján, szerda délutánonként tart nyitva. A múzeum megnyitásával

párhuzamosan fotókiállítás is nyílt a műhely előterében, Dunaiútváros elődének, Pentelének a múltját idéző fotókból. (MTI)

NÉPMŰVÉSZET AZ ÖLTÖZKÖDÉSBE. Erdélyi iparművészek munkáiból nyílt kiállítás *Erdélyi impressziók* címmel 2004. május 11-én a budapesti Vármegye Galériában. A tárlaton erdélyi vagy onnan elszármazott iparművészek ruhái szerepeltek, amelyek a népművészet motívumait fogalmazták újra korunk emberének. A tárlat július 10-ig várta a látogatókat.

FAZEKASSÁG, FAZEKASOK. 2004. május 14-én a debreceni Déri Múzeum Zoltai Lajos Termében ünnepélyes keretek között nyílt meg Fazekas Lajos nádudvari fazekas, a Népművészet Mestere Öcsm nyomában című, a mester 60. születésnapjára rendezett reprezentatív kiállítás. Megnyitó beszédet mondott Cseri Miklós, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója; üdvözlőbeszédet tartott Juhászné Lévai Katalin, a megyei önkormányzat közgyűlésének elnöke; népdalénekléssel közreműködött Budai Ilona népdalénekes. • Száz évvel ezelőtti eseményre emlékeztek Hódmezővásárhelyen a 2004. szeptember 15–16-án megrendezett országos kerámiaművészeti konferencián. 1904-ben egy ipari-mezőgazdasági kiállításhoz kötődve rendeztek képzőművészeti és néprajzi bemutatót, az utóbbi tárlaton szereplő tárgyak egyharmada kerámia volt. A városháza dísztermében megtartott tanácskozáson Hódmezővásárhely kerámiatörténeti hagyományairól esett szó, délután a hazai kerámia- és porcelángyárakról szóltak az előadók, 16-án délelőtti fórumbeszélgetésre került sor. Az Alföld Galériában 15-én délután nyílt meg a Kerámia Vásárhelyen című tárlat. • Az Erdély Művészetéért Alapítvány által a budapesti Vármegye Galériában megrendezett, Korondi székely fazekasság című kiállítás 2004. december 9. és 23. között volt meglehetősen.

MAGYAR ZOLTÁN KÖNYVEI. Magyar Zoltánnak 2004-ben az alábbi könyvei jelentek meg: *A herencsényi mesemondó – Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések Bartusné Szandai Teréz előadásában* (Magyar Népköltészet Tára IV., Balassi Kiadó, Bp.), *Kalotaszegi népmondák* (Magyar Népköltészet Tára V., Balassi Kiadó, Bp.), *Bucsek József mesél – Kiskovácsvágási mesék és mondák* (Gömör néprajza LIX., Debreceni Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen; ism.: Gulyás Éva, *Ethnica* 2004. 4. sz. 177–179. old.).

HERDER-DÍJJAL TÜNTETTÉK KI PÓCS ÉVÁT Pócs Éva, a néprajztudomány doktora lett a 2004. évi magyar Herder-díjas. Georg Winckler rektor május 14-én adta át az Alfred Töpfer hamburgi üzletember alapította – bécsi, linzi, salzburgi, müncheni és greifswaldi professzorokból álló kuratórium által odaítélt – díjat a bécsi egyetem dísztermében. A néphittel és hiedelmekkel, összehasonlító hiedelemkutatással, az európai mitológiákkal és vallásantológiával foglalkozó Pócs Éva a 80-as évek elején a történelmi antropológia új tudományközi kutatási területét fedezte fel, és számtalan európai szintű konferenciát, munkatalálkozót szervezett. Az F. V. S. Alfred Töpfer Alapítvány idei kitüntetettje a magyar etnográfuson kívül Romualdas Pozerskis litván fotóművész, Michal Glowinski lengyel irodalomtudós, Dušan Kovač történész-publicista, Fatos Lubonja albán publicista, Theodore Antoniou görög zeneszerző-karmester, Kazsimir Popkonsztantinov bolgár antropológus. (MTI) • A kitüntetett a díjjal felhatalmazást kapott, hogy egy fiatal kollégáját jelölje a bécsi egyetem egyéves ösztöndíjára. Pócs Éva a Pécsi Egyetem doktoranduszát, a gyimesiek halottkultuszának társadalmi hátterét kutató Heszl Ágneszt javasolta az ösztöndíjra.

MÓRA FERENC RÓL. Kiskunfélegyháza 2004-ben különféle rendezvényekkel és kiadványokkal emlékezett meg nagy szülőltjére, Móra Ferenc születésének 125. és halálának 70. évfordulójáról. Május 20-án a Városlapítók Napja alkalmából a Városháza közgyűlési termében ün-

nepséget rendeztek, amelynek keretében bemutatták Ujváry Zoltán *Néprajz Móra Ferenc műveiben* (A Kiskun Múzeum Baráti Köre, Kiskunfélegyháza, 2004) című könyvét (ism.: Bényei József, *Ethnica* 2004. 3. sz. 123–124. old.). • Másnap a Kiskun Múzeum Baráti Köre és a Móra Ferenc Közművelődési Egyesület szervezésében Móra Ferenc-konferenciát tartottak. • Ujváry Zoltán az említett könyvén kívül az alábbi cikkel is tisztelgett a nagy író emléke előtt: Szólások, közmondások, mondókák Móra Ferenc műveiben (*Ethnica* 2004. 1. sz. 15. old.).

SEBESTYÉN MÁRTA DÍSZPOLGÁR. *A Budavári Önkormányzat Budavár visszafoglalásának százötvenedik évfordulója alkalmából tartott 2004. május 21-i ünnepségén díszpolgárává avatta Sebestyén Márta Kossuth-díjas előadóművészt. Az első kerület minden évben egy, a kerületért sokat tevékenykedő lakosát tünteti ki. (MTI)*

TOJÁSÜNNEP ÉS TOJÁSFESZTIVÁL SIÓFOKON. Állandó tojásművészeti kiállítás nyílt 2004. május 28-án Siófokon. A tárlaton mintegy kétezer, többek között írott, karcolt, maratott, festett, szalmarátétes, patkolt tojás látható. • A vasárnap délelőtti eső sem tudta elmosni a világ eddigi legnagyobb tojáspörköltjének elkészítését Siófokon, amely a II. Balatoni Nemzetközi Tojásfesztivál egyik legnagyobb attrakciója volt. A háromnapos (2004. október 8–10.) fesztivál idején a szervezők felkészültek az esetleges rossz időre, hisz három hatalmas sátrat is felállítottak a három színpad fölé. Pénteken és szombaton – amikor kellemes volt az idő – húszezernél is több érdeklődő tekinthette meg a késő estig tartó, közönségszolgálat programokat. Benke László mesterszakács vezetésével készült el a Guinness-rekordnak is beillő, hatezer adagos, izletes ennivaló. (MTI)

KÖNYVEK A MALMOKRÓL. *A Nemzetközi Molinológiai Társaság 1997. augusztus 2. és 9. között Budapesten tartotta meg kilencedik szimpóziumát, amelyről Balázs György tudósított folyóiratunk 1997. 1–4. számában (58–60. old.). A nemzetközi konferencia előadásai Balázs György és Cseri Miklós szerkesztésében a 9th Symposium in the Technical University of Budapest Hungary című angol nyelvű kötetben 2004-ben jelentek meg. • A 2004. évi, Kiskunhalason megrendezett Országos Molnárnapiakra a Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület újra megjelentette Lambrecht Kálmán A magyar szélmalom (Bp., 1911) című művét. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: Balázs György, a kísérő tanulmány (Lambrecht Kálmán, a magyar malmok kutatója és védelmezője) Hála József munkája.*

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉSEK A NÉPRAJZ JÖVŐJÉRŐL ÉS AZ ÉNEK–ZENE OKTATÁSÁRÓL. *A Magyar Nemzet által szervezett kerekasztal-beszélgetésen T. Bereczki Ibolya, Barna Gábor, Sárkány Mihály és Voigt Vilmos fejtette ki a néprajz jövőjével kapcsolatos gondolatait, amelyek Az intercity utasai címmel a lap 2004. május 29-én megjelent számában (30–31. old.) olvashatók. • A másik kerekasztal-beszélgetés Kollár Éva karnagy, zenetanár, Kósa Gábor karmester, zeneművész, valamint Sebestyén Márta népdalénekes, előadóművész részvételével az ének–zene oktatásáról folyt (lásd: Fürdővízzel a gyereket. *Magyar Nemzet* 2004. nov. 27. 30–31. old.).*

CSOMA ZSIGMOND: A BORKÓSTOLÁS TÖRTÉNETE, MŰVÉSZETE ÉS GYAKORLATA (AGROINFORM KIADÓ, BP., 2004). *Szakkönyv, egyszersmind a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tartó művelődéstörténet Csoma Zsigmond új könyve. [...] Többet ad, mint amennyit a címe ígér. Nemcsak a borkóstolás történetével, művészetével és gyakorlatával foglalkozik, hanem áttekintést ad a szőlőtermesztés és a borkészítés történetéről, az elfelejtett s újabban feltámasztott szőlőfajtákról, a borizlés változásáról, bor és vallás kapcsolatáról, a bor gyógyításban betöltött szerepéről. Külön fejezet szól a bor és a konyhaművészet*

összefüggéseiről (a mit mivel bonyolult kérdéséről). *Hasznos eligazításul szolgál a hazai muzeális borokat és nagy évjáratozat felsoroló rész, benne a tokaj-hegyaljai aszútermés minősítése 1801 és 2000 között. A par excellence borkóstolással, a hazai borbírálókkal és pohárnokokkal (sommeliers) két nagy fejezet foglalkozik. Aki végigolvassa ezt a szép kiállítású kötetet, nemcsak tájékozottabb lesz. Megérti: „Baj, ha a »tud« és »érez« között fényévnyi a távolság a borszakmán belül.” (Ferch, Magyar Nemzet 2004. máj. 29. 35. old.).*

A JÁSZOK VILÁGTALÁLKOZÓJA. A jászok háromnapos világtalálkozójától felbolydult méhkashoz hasonlított 2004. június első hétvégéjén az egyébként csendes Jászládány, ahova határainkon innen és túlról egyaránt érkeztek jászok. Az 1995 óta minden évben megtartott rendezvény rangját jelzi, hogy a fővédnök tisztét Mádl Ferenc köztársasági elnök vállalta el. A háromnapos program alatt megnyitották a Jászládány múltját bemutató felújított helytörténeti gyűjteményt, majd felavatták a jászok kövét. Az iskola előtt felállított kötömbön két fekete márványlap kapott helyet, az egyikre a jász himnusz sorait, a másikra Wass Albert Üzenet haza című versének egy részletét vésték fel. (MTI)

JUHÁSZ ANTAL: A SZEGEDI TÁJ VONZÁSÁBAN. *Juhász Antal a fenti címmel adta ki válogatott tanulmányait az alábbi fejezetekbe rendezve: Elődök; Tanyák, tanyai életmód és társadalom; Kézművesek; Pusztaszer, Szeged. A kötet előszavát Péter László írta. (Bába Kiadó, Szeged, 2004)*

A NYOLCVANÉVES VARGA GYULA KÖSZÖNTÉSE. Varga Gyula, a jeles debreceni néprajzkutató 2004-ben töltötte be 80. életévét. Ebből az alkalomból június 21-én köszöntötték őt a Déri Múzeum dísztermében. Az ünnepségen adták át neki a munkásságát reprezentáló, *Granarium – Varga Gyula válogatott tanulmányai* (Debrecen, 2004) című kötetet. • Varga Gyula életéről és munkásságáról lásd például Szabó László és Csorba Csaba írását (*Ethnica* 2004. 3. sz. 106–111. old., illetve *Honismeret* 2004. 4. sz. 98–101. old.). Az ünnepeltet Társaságunk nevében a *Néprajzi Hírekben* (2004. 3–4. sz. 148–150. old.) Szilágyi Miklós köszöntötte.

ÓTAMIL EPOSZOK. *A 2–3. századbeli dél-indiai irodalom kiemelkedő alkotásait jelentette meg Magyarországon a Generalpress Kiadó. A Silappadiháram és a Madurai Kándzsi hőskölteményeket – angol fordításból – Gáthy Vera és Major István ültette át magyarra. A Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeumban tegnap tartott könyvbemutatón Bethlensfalvy Géza orientalista méltatta azt a vallási türelmet, amely a műveket áthatja, valamint annak jelentőségét, hogy a szinte elfeledett ősi alkotások újjáélesztéséhez és nyugati népszerűsítéséhez a magyar közreműködők is hozzájárultak. (Népszabadság 2004. jún. 25. 21. old.).*

POZSONY FERENC KITÜNTETÉSE. Nyisztor Ilona csángó magyar előadóművész népdalai és a Somos Népi Együttes moldvai csángó zenéje köszöntötte 2004. június 29-én a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma *A Csángó Kultúráért* díjának idei birtokosát és a határon túli fiatal magyar irodalmárok ösztöndíjpályázatának győzteseit. Pozsony Ferenc néprajzkutató, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke, a kolozsvári egyetem professzora vette át Schneider Mária államtitkár asszonytól *A Csángó Kultúráért* díjat, többek között a moldvai csángó magyarság archaikus elemekben gazdag tárgyi kultúrájának kutatásáért és a zabolai Csángó Múzeum létrehozásáért.

VIGA GYULA: TÁJAK, ÍZEK, ÉTELEK. *Viga Gyula Tájak, izek, ételek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc, 2004) című könyvében a fő fejezeteket (A hagyományos kultúra táji-történeti tagolódása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, A megye táplálkozási hagyományainak jellemző vonásai, Az ételkészítés és étkezés eszközeinek változásairól) követően számos ételreceptet is közöl.*

ELEINK. Folyóiratunk, az *Eleink – Magyar Őstörténet* 2002 tavaszától kerül kiadásra a Magyar Tudomány a Világban Alapítvány segítségével. Tudományos tekintetben az 1995-ben létrejött Magyar Őstörténeti Munkaközösség – 2002-től – Egyesület áll mögötte, ennek tagjai közül kerülnek ki részben az egyes dolgozatok szerzői. A folyóirat szerkesztését végző szerkesztőbizottságban történész, régész és nyelvész szakemberek foglalnak helyet, főszerkesztője Erdélyi István régész-történész. Az egyesület célkitűzéseinek megfelelően a magyar őstörténet kérdéseit tágabb időbeli és térbeli keretek között vetjük fel és igyekszünk azokat megvilágítani. Minden rész-, avagy szaktudományi ágazat szakemberére számítunk (pl. a történelem, néprajz, régészet, zenetörténet, nyelvészet, növénytan szakemberei már megszólaltak az *Eleink*ben, beleértve külföldieket is), hiszen jelenleg az *Eleink* az egyedüli hazánkban, amely magyar őstörténeti kérdéseket egy folyóiraton belül igyekszik felölelni. Az egyesület rendszeres budapesti, vagy vidéki felolvasóülésein, avagy konferenciáin elhangzott és megvitatott dolgozatok jelennek meg elsősorban a lapunk hasábjain, de a Viták – Vélemények rovatban helyt adunk külső szakembereknek is. Az évente kétszer – tavasszal és ősszel – megjelenő lapszámok egyenként száz oldal terjedelműek. A tanulmányok egy részéhez idegen nyelvű kivonatot is csatolunk. Kisebbségi terjedelmű az egyes tudományos könyvekről szóló rovatunk. Főleg az egyesületünkön kívüliek megszólalását teszi lehetővé az olvasói leveleket tartalmazó szűkebb rész. Hírt adunk az egyesületi és egyéb, a témakörünket illető eseményekről és van tudománytörténeti rovatunk is. 2003-ban és 2004-ben egy-egy melléklete is megjelent folyóiratunknak (a Kárpát-medence honfoglalás kori sírleleteinek jegyzéke, illetve a gödi konferenciánk egyes előadásai, tézisei). Korlátozott számban még kaphatók a lap korábbi számai, a 3. számtól kezdődően, darabonként 500 forintos árban (+ a postaköltség). Megrendelés esetén azonnal postázzuk. A lap előfizethető a Dunakanyar Takarékszövetkezett alsógödi kirendeltsége bankszámlájára történő átutalással, bankszámlaszám: 64700052-10015902. Évi előfizetési díj 1200 Ft + postaköltség, amely számonként 110 Ft. Az előfizetést kérjük jelezni levelezőlapon (2131 Göd, Kazinczy F. u. 75. MÓME). (Erdélyi István)

BÁLINT SÁNDORRÓL. *A folyóiratunk e számában a Bálint Sándor születésének centenáriuma és halálának 25. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezésekről és kiadványokról Simon András és Bárkányi Ildikó tollából megjelent írásokat az alábbi adatokkal egészítjük ki.*

- *A Bálint Sándor szülőháza lebontásával kapcsolatos fejleményeket az országos napilapok közül a Magyar Nemzet kísérte a legnagyobb figyelemmel. Haág Zoltán több cikkben (2004. júl. 14. old., júl. 19. old., aug. 5. old., szept. 29. old., okt. 8. old.) tudósított az eseményekről, valamint Szentkirályi (aug. 6. old.) és Temesi Ferenc (aug. 7. old.) is írt a szülőház megsemmisítéséről.*
- *A Népszabadságban (júl. 31. old.) „Szeged hírének messzire viszi” – Száz éve született Bálint Sándor néprajztudós címmel Lengyel András, a Magyar Nemzetben (júl. 31. old.) A kristályember című írásában pedig Temesi Ferenc emlékezett Szeged nagy tudósára.*
- *Péter László szegedi egyetemi tanár Bálint Sándor utóélete címmel az alábbiakat közölte a Népszabadságban (2004. szept. 27. old.): Megírta a Magyar Nemzet is, hogy a kiváló szegedi tudós szülőházát éppen születésének századik évfordulójára, augusztus elsejére kezdték el lebontani. Hiába jelezte az alsóvárosi ház történelmi jelentőségét 1964 óta a szülőttének domborművével díszített emléktábla, a tudatlan vagy rosszindulatú hivatal kiadta a bontási engedélyt. Ennek a háznak vendége volt az 1930-as és 1940-es években többek között*

Aba-Novák Vilmos, Árkay Bertalan, Bibó István, Buday György, Erdei Ferenc, Lajtha László, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Ortutay Gyula, Szabó Lőrinc... Augusztus 20-ra újabb meglepetésben lett részünk. Olvashattuk, hogy a köztársasági elnök a miniszterelnök előterjesztésére a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjét adományozta – többek közt – dr. Szabó Lórántnak, a Csongrád Megyei Biróság tanácselnökének. Annak a bírónak, aki 1965. október 21-én Bálint Sándort hat hónapi felfüggesztett börtönre ítélte. Elterjedt Szegeden annak a híre is, hogy Magyar Józsefet, aki mint rendőr százados, politikai nyomozó a Bálint Sándor elleni bekerítő hadműveletben oroszlánrészt teljesített, számos összefoglaló jelentésben marasztalta el a tudóst, és előkészítette letartóztatását, vallatását, s aki a rendszerváltozáskor alezredesként ment nyugdíjba, nemrégiben a Medgyessy-kormány belügyminisztere ezredessé léptette elő. Bálint Sándor forog a sirjában. • A Simon András és Bárkányi Ildikó által említettek kivül Bálint Sándorról még a következő két könyv jelent meg, az egyik teljes terjedelemben, a másik részben a néprajztudós üldöztetéséről, III/III-as ügynökök általi megfigyeléséről szól. Péter László (szerk.): A célszemély: Bálint Sándor – Ügynökjelentések, pöriratok, 1957–1965 (Belvedere Meridionale, Szeged, 2004), Csapody Miklós: „A világban helytállni...” (Korona Könyvkiadó, Bp., 2004). A zaklatásokkal, megfigyelésekkel kapcsolatos irások közül még az alábbiakat ajánljuk olvasóink figyelmébe. Stefka István: Csak a félelem – Polner Zoltán beszervezéséről, egy eltűnt kéziratról és az önüldözésről (Magyar Nemzet 2004. aug. 21. 33. old.), Péter László: Hazudhat-e a belügyminiszter? – Magyar József szerepe Bálint Sándor üldözésében (Uo. 2004. dec. 18. 24–25. old.).

VARGA GYULA HALÁLA. 2004. december 29-én, életének 81. évében elhunyt Varga Gyula, a történettudományok kandidátusa, a Déri Múzeum tudományos főmunkatársa, a néprajzi gyűjtemény vezetője, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Történeti Intézetének címzetes docense, Kismarja nagyközség díszpolgára. Temetése 2005. január 7-én volt a debreceni Köztemetőben. Folyóiratunk e számában Paládi-Kovács Attilának a végső búcsúztatáson elhangzott beszédét közöljük.

BARNA GÁBOR–JUHÁSZ ANTAL–PUSZTAI BERTALAN (SZERK.): A NÉPRAJZ SZEGEDI MŰHELYE. A néprajz első egyetemi tanszékét 75 éve, 1929-ben szervezte meg a magyar oktatási kormányzat a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen. Az évforduló egybeesik a tanszék egykori professzorának, Bálint Sándornak (1904–1980) születési centenáriumával. A két egymással szorosan összekapcsolódó jubileum lehetőséget kínál a néprajz szak szegedi egyetemi történetének áttekintésére, s benne egykori oktatói munkásságának bemutatására. A könyv számos új adatot tár fel a néprajz hazai intézményesülésének történetére vonatkozóan is. (EFO Kiadó és Nyomda, Szeged, 2004)

Összeállította: HÁLA JÓZSEF

Temetés Naszvadon
(Fotó: Nagy Lajos, 1943)

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

1900

1901

1902

1903

1904

1905

FELHÍVÁS AZ ETHNOGRAPHIA ELŐFIZETÉSÉRE

A Magyar Néprajzi Társaság lehetővé teszi, hogy az

Ethnographia

című, nagy múltú folyóiratát az érdeklődők előfizethessék. Az előfizetési díj egy évre: 2500 Ft + 500 Ft postaköltség, amelyet egy összegben kérünk csekken befizetni, illetve átutalni.

A megrendeléssel és a postázással kapcsolatos ügyeket a

Magyar Néprajzi Társaság titkársága

(1055 Budapest, Kossuth tér 12., tel./fax: 06-1-269-1272, e-mail: mnt@neprajz.hu) végzi, ahol a folyóirat előzetes időpont egyeztetésével személyesen is átvehető.

Az átutalási számlaszám:

Esztergomi Takarékszövetkezet, 63100150-12000320

Aki csekken kívánja befizetni az előfizetési díjat, kérjük, hogy ezt az igényét szíveskedjék jelezni. A megrendelések beérkezése után a befizetett összegről számlát küldünk a megrendelőknek.

A folyóirat szerkesztősége nevében köszönettel fogadjuk előfizetésüket:

Magyar Néprajzi Társaság

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

JÓZSEF HÁLA

H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.